

Na de ontdekking van de eerste gifvaten veranderde de Volgermeerpolder 25 jaar geleden van een gewone Amsterdamse stortplaats in een ecologisch rampgebied. Zeker tienduizend vaten chemisch afval liggen in het stortterrein begraven en zullen er tot in de eeuwigheid blijven liggen.

Voor het eerst wordt in dit boek de complete geschiedenis ontrafeld. Wie waren voor de affaire verantwoordelijk en welke gevolgen had ze voor de bevolking van Broek in Waterland en omgeving? Alle nog levende betrokkenen zijn geïnterviewd en de voorheen gesloten archieven van afvalproducent Philips Duphar werden geraadpleegd.

Vóór het storttijdperk werd veen gewonnen in de Volgermeerpolder. Ook deze periode kent een rijke historie die via getuigen en archieven tot leven wordt gewekt. Ook de toekomst komt aan bod; als pseudo-natuurgebied waarin op de Volgermeer zelfs nieuw veen moet kunnen ontstaan. Van veen tot veen, de cirkel is rond.

Dit boek kwam tot stand door een bijzondere samenwerking tussen drie auteurs:

Goof Buijs (1954) is van huis uit voedingskundige en is sinds 1984 coördinator van het Burgerkomitee Vuilstortplaats Volgermeerpolder.

Stephanie Kaars (1981) werd aan de rand van de Volgermeer geboren toen de affaire daar losbarstte en is nu journaliste en columniste bij het weekblad Vriendin en Mijn Geheim.

Jeroen Trommelen (1956) is verslaggever en milieuredacteur op de wetenschapsredactie van de Volkskrant.

De foto's zijn grotendeels afkomstig van fotojournalist Bert Verhoeff.

ISBN 90 7 1123 88 X

9 789071 123887

Gifpolder VOLGERMEER van veen tot veen

Gifpolder VOLGERMEER van veen tot veen

Gifpolder
VOLGERMEER
van veen tot veen

Goof Buijs | Stephanie Kaars | Jeroen Trommelen

Gifpolder VOLGERMEER van veen tot veen

fotografie Bert Verhoeff

Colofon

Uitgave 2005

Stichting Volgermeer Publicaties
Stichting Uitgeverij Noord-Holland

Auteurs

Goof Buijs
Stephanie Kaars
Jeroen Trommelen

Ontwerp en opmaak

Rolf Kliffen, bv Kunst drukkerij Mercurius-Wormerveer

Fotografie en beeldbewerking

Bert Verhoeff

Kaarten

Willum Morsch

Druk

bv Kunst drukkerij Mercurius-Wormerveer

Bindwerk

Boekbinderij Van Waarden, Zaandam

© Stichting Volgermeer Publicaties

Alle rechten voorbehouden

Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opname, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 90-71123-88-x

Besteladres

Stichting Uitgeverij Noord-Holland
Postbus 28, 1520 AA Wormerveer
tel. 075-6476507
e-mail: info@uitgeverij-noord-holland.nl
www.uitgeverij-noord-holland.nl

Verdere informatie

Dit boek wordt ondersteund door de website www.volgermeer.nl, waarop de lezer terecht kan voor achtergrondinformatie, aanvullingen en bronnenmateriaal dat te omvangrijk was om in het boek op te nemen. Informatie en contact via info@volgermeer.nl.

Inhoudsopgave

Voorwoord Job Cohen	7
Inleiding Ons korte geheugen	9
1. De geboorte van de Volgermeerpolder	11
2. Veen, verlies en tegenspoed De Volgermeer wordt veenderij	23
3. ‘Het leek goud, maar het was koper’ Het leven op de veenderij	39
4. Veenput wordt beerput De opkomst van het stortbedrijf	45
5. Met de handen in het gif De stort van Philips Duphar	57
6. Watergeuzen in opstand Het Burgerkomitee in actie	69
7. Verbroken beloftes en verhullend taalgebruik Plannen voor de sanering	87
8. Ongerepte natuur, schijn bedriegt Leven in de belt	95
9. En de burger klaagt niet.. Een blik op de toekomst van de Volgermeerpolder	105
Dankwoord	113
Bijlagen:	
- bijlage 1 Boekhouding van de Veenderij	114
- bijlage 2 Overzicht geïnterviewden	116
- bijlage 3 Overzicht leden Burgerkomitee	116
Literatuurlijst	117
Herkomst afbeeldingen	119

M.J. Cohen

Voorwoord

Aan de uiterste noordgrens van de gemeente Amsterdam, grenzend aan Broek in Waterland, ligt een gebied waarvan het lot al bijna een eeuw nadrukkelijk met de stad is verbonden: de Volgermeerpolder. Voor de meeste Amsterdammers is die plek ver weg, maar voor Waterlanders is het hun woon- en werkgebied. In de jaren twintig van de vorige eeuw werd er turf gestoken die de Amsterdammers warm hield. Later werd het de stedelijke vuilnisbelt. Nu precies een kwart eeuw geleden schrok iedereen van het nieuws dat het gebied óók was volgestort met chemische afvalstoffen. De Volgermeerpolder bleek een van de meest vervuilde terreinen van Nederland te zijn.

Voor de stadsbestuurders van destijds kan de ontdekking van een stort van chemisch afval geen groot nieuws zijn geweest. Zoals ook in dit boek wordt beschreven, was het storten van industrieel afval in de Volgermeer jarenlang bewust beleid. Al het onbrandbare afval van chemische industrieën in de omgeving werd tot in de jaren zestig in de Volgermeer gestort. Misschien is hierdoor voorkomen dat op veel plaatsen rond Amsterdam illegale gifstortplaatsen zijn ontstaan. Wat we onszelf met de wijsheid van nu mogen kwalijk nemen, is dat de risico's van chemisch afval in de bodem daarbij zijn onderschat.

Om te begrijpen hoe dit heeft kunnen gebeuren, is het nuttig de geschiedenis van de Volgermeer te leren kennen, inclusief de soms

pijnlijke episoden. Dit boek biedt daaraan een belangrijke bijdrage. In 2004 is de gemeente Amsterdam begonnen met de omvangrijke operatie waarbij de Volgermeerpolder opnieuw wordt ingericht. In 2011 moet de voormalige vuilstort zijn opgeknapt. Aan de oppervlakte zal het gebied brandschoon zijn. In de nieuwe sloten en vaarten moet zelfs nieuw hoogveen tot ontwikkeling kunnen komen. Het gebied wordt toegankelijk voor recreanten en passanten; Amsterdammers én Waterlanders.

Met instemming van overheden en omwonenden is besloten het afval te laten waar het is. De Volgermeerpolder wordt niet gesaneerd, maar afgedekt. Volgens deskundigen is de kans op het weglekken van gevaarlijke stoffen uiterst miniem. Het boek bevat de waarschuwing dat onze aandacht voor het gebied daarom nooit mag verslappen. Zo is het. Het lot van Amsterdam en dat van de Volgermeerpolder blijven óók in de toekomst nauw met elkaar verbonden.

M.J. Cohen
Burgemeester van Amsterdam

Ons korte geheugen

Wie weet nog welke turven goed branden en welk weertype een goed verveningsjaar oplevert? Wie herinnert zich waar de stampers, stikijzers en veelgetande trekharken van de veenarbeiders voor dienden? Wie begrijpt nog de werking van de imposante, naar koolteer ruikende baggermachine waarmee de Volgermeerpolder werd leeggeschept - voordat dit gebied in gebruik werd genomen als vuilnisbelt? En hoe ruikt koolteer, eigenlijk?

Minder dan een eeuw geleden was het antwoord op deze vragen voor een grote groep Nederlanders, Amsterdammers en Waterlanders gesneden koek. Het idee dat hun kennis spoedig verloren zou gaan, kwam waarschijnlijk niet eens bij hen op. Maar slechts één of twee generaties later weten we vrijwel niets meer over het veenderijdsperk van de Volgermeer of daarbuiten.

En waarom ook niet. Geschiedenis is vluchtig en daar valt meestal goed mee te leven. Maar soms ook niet. Sommige geschiedenissen mogen niet verdampen, en die van de huidige Volgermeerpolder is er daar zeker één van. Wanneer toekomstige generaties even kort van memorie zijn over het gebied als de onze, ontstaat er namelijk een probleem.

Het zijn onze generatie en die net voor ons, die de Volgermeer hebben opgezadeld met een erfenis die zich nog eeuwen zal laten gelden. Wij hebben het gebied volgegooid met chemisch afval. We hebben er vervolgens voor gekozen die rotzooi niet alsnog op te ruimen maar slechts af te dekken. Daardoor zal het gebied onder permanente controle gehouden moeten worden door vele generaties na ons. De Volgermeerpolder is het eerste grote, met chemisch afval verontreinigde terrein dat deze behandeling ten deel valt. Bij eerdere gifaffaires in Nederland is gekozen voor een grondige schoonmaak of een isolatie van het gebied. De Volgermeer wordt afgedekt met een schone laag zand. Of van daaronder verontreinigd grondwater wegloopt, moet tot in de eeuwigheid worden gecontroleerd. Onze kinderen en kindskinderen kunnen het zich hierdoor niet veroorloven de Volgermeer uit hun geheugen te wissen. Als hun drinkwater ruikt naar koolteer, is het te laat.

In maart 2005 is het 25 jaar geleden dat de vervuiling van de Volgermeerpolder werd 'ontdekt'. Inmiddels weten we dat in de jaren zestig van de vorige eeuw zeker tienduizend vaten met afval uit de chemische industrie in het gebied zijn gedumpt. De Volgermeer ligt net binnen de grens van de gemeente Amsterdam, pal naast het dorp Broek in Waterland. Aanvankelijk deed het bestuur van Amsterdam alsof het door de vondst van het chemisch afval werd verrast. De reconstructie in dit boek leert dat daarvan geen sprake kan zijn geweest.

Het storten van onbrandbaar chemisch afval in de Volgermeerpolder was bewust beleid, erkennen Amsterdamse ambtenaren die destijds bij die keuze betrokken waren. Herhaaldelijke verzoeken van onder meer het gemeentebestuur van Broek in Waterland om geen gif te storten, zijn bewust genegeerd. De volgens de hinderwetvergunning verplichte 'gifvrijverklaring' van het afval werd nimmer verleend. De Amsterdamse Stadsreiniging verzuimde de naleving van de vergunning te controleren. Zij beoordeelde het afval slechts op technische gronden. Vracht met bestemming Volgermeerpolder moest vast en onbrandbaar zijn, meer niet.

Een van de grootste leveranciers van het afval was het bedrijf Philips Duphar. Voor het eerst sinds het ontstaan van de gifaffaire heeft de rechtsopvolger van dit bedrijf, Solvay Pharmaceuticals in Weesp, ons - buitenstaanders - toegang verleend tot een deel van de bedrijfsarchieven over deze periode. Hoewel nuttig voor het schrijven van dit boek, maakte de beperkte toegang een definitief oordeel over de rol van het bedrijf onmogelijk. Bovendien zijn veel documenten al geruime tijd geleden vernietigd. De indruk dat Duphar wel op de hoogte was van risico's van zijn afval, maar die kennis soms bewust heeft genegeerd, wordt door de nu beschikbare informatie niet weggenomen.

Wie terugkijkt op de geschiedenis van de Volgermeer, wordt getroffen door de doem die vanaf het begin op dit Waterlandse gebied lijkt te rusten. De polder (die overigens geen polder is, en ook geen meer) werd in 1918 door particulier initiatief ontsloten als veenderij,

maar kwam te laat tot ontwikkeling om rendabel te kunnen zijn. De Veenderij Zunderdorp maakte vrijwel structureel verlies en verwelkomde juist daarom de komst van stadsvuil, die de onderneming wel winstgevend kon maken. Het was een foute start die tot een foute uitkomst leidde. Tot groot verlies van de samenleving: zelfs de beperkte opruimactie van de Volgermeer kost 99 miljoen euro, een veelvoud van wat de veenderij ooit aan profijt heeft kunnen genereren.

Het gebied kende ook echter vrolijkere tijden, met name voor recreanten, vissers, boeren en omwonenden die in de Volgermeer

hun boterham verdienen of er plezier beleefden. Dit boek wil ook hun ervaringen vastleggen. Het eert daarnaast de vele veenarbeiders die onder zware omstandigheden het gebied in cultuur hebben gebracht. Mede dankzij hen heeft de Volgermeerpolder een unieke, boeiende geschiedenis waarover meerdere generaties nog uit eigen ervaring konden spreken. Wanneer we hun verhalen nu niet zouden vastleggen, zou dat in de toekomst waarschijnlijk niet meer gebeuren.

Broek in Waterland, december 2004

De auteurs; Goof Buijs,
Stephanie Kaars
en Jeroen Trommelen.

Over de auteurs:

Goof Buijs (1954) is sinds 1984 coördinator en woordvoerder van het Burgerkomitee Vuilstortplaats Volgermeerpolder en tevens initiatiefnemer van dit boek. Hij is in het dagelijks leven werkzaam bij het Nationaal Instituut voor Gezondheidsbevordering en Ziektepreventie (NIGZ) en woont sinds 1981 in Broek in Waterland. Hij heeft vanuit zijn woning uitzicht op de Volgermeerpolder.

Stephanie Kaars (1981) werd geboren aan de rand van de Volgermeerpolder, kort voordat de gifaffaire daar losbarstte. Inmiddels is zij journaliste van het weekblad Vriendin, columnist van het weekblad Mijn Geheim en woonachtig in Amsterdam, maar zoekend naar een leuke woning in haar geboortedorp.

Jeroen Trommelen (1956) is redacteur en verslaggever van de Volkskrant. Hij publiceerde onder meer de milieuparagraaf van de Larousse Jaarencylopedie (1980); In de ban van het water (1995); Handboek Milieu (2000) en Dwars door Suriname (2000). Hij woont sinds 1990 in Broek in Waterland.

De geboorte van de Volgermeerpolder

'Aardkluiten, die zij met hun handen uitsteken, laten zij meer nog in de wind dan in de zon drogen en steken deze in brand om hun eten te koken en hun door de noordenwind verstijfde leden te warmen.'

Wie bij de bocht in de weg van Zunderdorp naar Broek in Waterland gaat staan, kijkt uit over de Burkmeer naar de Volgermeerpolder. Grasland, zover het oog reikt. Anno 2005 rijden in de verte vrachtwagens af en aan om schone grond te brengen naar de Volgermeerpolder, ten behoeve van de sanering van dat gebied. In 1917 stond waarschijnlijk niet ver van deze plek Marinus van Breemen, eigenaar van enkele grote veenderijen onder het IJ en brandstoffenhandelaar. Vermoedelijk dacht hij: 'Dit hele gebied van Zunderdorp en Nieuwendam kan grote hoeveelheden turf van goede kwaliteit opleveren. Dat moeten we maar eens afgraven'.

Mogelijk stond hij er met Jacob de Rooij, een andere veenbaas die ook wel brood zag in zo'n onderneming. De tijd leek er rijp voor. Het jaar ervóór had een enorme stormvloed in februari het land overspoeld. De Waterlandse Zeedijk was op verschillende plaatsen bezweken nadat een noordwester storm het water uit de Noordzee de Zuiderzee had ingedreven. Het zoute water spoelde land en vee, boerderijen en huizen weg. Tot in Landsmeer en Zaandam, Nieuwendam en Buiksloot wachtten de mensen op hun zolders tot het water zou zakken. Pas in de zomer van 1917 waren de Broekermeer, de Belmermeer en de Burkmeer weer drooggemalen. Maar het mooie grasland van het veenweidegebied was verpest door het zoute water. Alleen met het veen viel misschien nog wat te verdienen.

De grote veenderijen ten zuiden van Amsterdam, zoals die bij Amstelveen en bij Ouderkerk aan de Nes, begonnen op te raken. Enkele kleinschalige veenderijen ten noorden van het IJ, bij IJpendam en in Westelijk Waterland bij Oostzaan en Landsmeer, waren al zo goed als leeggehaald. Eigenlijk was de vraag naar turf ook over het hoogtepunt heen. Steenkool en olie hadden hun intrede gedaan. Maar het was oorlog in Europa, en dat veranderde de zaak.

Nederland deed niet mee aan de Eerste Wereldoorlog, die in 1914 begon en tot 1918 duurde. Het ging de destijds zes miljoen inwoners,

in vergelijking met die in de omringende landen, redelijk goed. De Nederlandse industrie en de landbouw floreerden en aanvankelijk werd er ook in de handel met Duitsland flink verdiend. Totdat Engeland een stok in het wiel stak. Dat land vond dat er te veel naar de Duitse vijand werd gesmokkeld en beperkte de toevoer van onder meer brandstof naar Nederland. In 1917 en 1918 waren steenkool en olie hier nauwelijks meer verkrijgbaar en daalde de welvaart. Vooral degenen die het toch al niet breed hadden, leden kou. Dus kwam er weer vraag naar turf.

Op 15 mei 1918 wordt de NV Veenderij Maatschappij opgericht. Twee jaar later begint deze veenderijmaatschappij met de vervening van een groot gebied in de gemeenten Ransdorp en Nieuwendam in wat nu 'landelijk Noord' van de gemeente Amsterdam wordt genoemd. Nu, ruim tachtig jaar later, is de voormalige veenderij vooral bekend als grootste gifstortplaats van Nederland.

Oerveen

Het veen in de Volgermeerpolder is het resultaat van duizenden jaren geschiedenis. Tienduizend jaar geleden, op het einde van de jongste ijstijd, werd het klimaat in Europa warmer waardoor de ijsmassa op het land begon te smelten. Het waterpeil steeg en er ontstond een geul tussen Engeland en het vasteland van Europa: de Noordzee. West-Nederland werd een waddengebied. Bij vloed stroomde het zeewater naar binnen, waardoor elke keer een laagje zand en klei werd achtergelaten. Die lagen werden plaatselijk metersdik. 'Oude wadafzettingen' worden ze genoemd. De zeegaten raakten op den duur verstopt waardoor het gebied van de Noordzee werd afgesloten. Maar regen en de rivieren uit het zuiden en oosten voerden nieuw water aan.

Het land achter de kust werd hierdoor drassig, en er ontstonden uitgestrekte moerassen. Daarin groeiden berken, elzen en wilgen, riet, lisdodde en mossen. Die planten konden niet volledig vergaan wanneer ze waren afgestorven, omdat in de natte moerasgrond zuur-

stof en bodemdierpjes ontbraken. De onverteerde plantenresten stapelden zich op en vormden een laag: veen. Op deze laag groeiden nieuwe planten, zodat het laagveen steeds dikker werd.

Ongeveer vijfduizend jaar geleden nam de stijging van het grondwater geleidelijk af. Veenmos werd de belangrijkste plant. Veenmos is niet afhankelijk van grondwater maar houdt als een spons zelf het regenwater vast en haalt er de noodzakelijke voedingsstoffen uit. De mossen groeien dicht op elkaar en de verschillende soorten vormen veelkleurige tapijten of kussens. Terwijl de onderkant afsterft, groeit de top door. Sommige soorten kunnen meters lang worden en hoog boven het grondwater uitkomen. Het plantje veroorzaakt door een chemisch proces een zure omgeving. In de natte, zure grond verteren de afgestorven delen nauwelijks.

In de loop der tijd ontstonden dikke pakketten afgestorven veenmos, hoogveen genoemd, bovenop de laagveenafzettingen. Soms wel tien meter dik. Bijna het hele oppervlak van het westen van Nederland was duizend jaar vóór Christus bedekt met hoogveen. Het huidige Noord- en Zuid-Holland, het IJsselmeergebied en Zeeland. Maar aan het begin van onze jaartelling zag het landschap in West-Nederland er alweer anders uit. Dat was het gevolg van mensenwerk. Langs de grote rivieren dieper in Europa werden meer en meer bossen gekapt. Daardoor werd de waterstand in de rivieren steeds hoger, en ontstonden overstromingen in het deltagebied. De zee-werende duinen werden op veel plaatsen weggeslagen. Het water kreeg opnieuw vrij spel. Het hoogveen verdween onder slib en klei en wordt in deze streken ook wel 'verdrongen hoogveen' genoemd.

Zielige mensen

In het gebied dat we nu kennen als Waterland, liepen riviertjes die zich verenigden tot grotere rivieren, bijvoorbeeld de Die en de Ooster Ae. Zij stroomden in het Flevomeer, de voorloper van het Almere en later de Zuiderzee. Waterland was een zompig, ontoegankelijk moerasgebied. De Romeinen, die aan het begin van de jaartelling in Nederland waren, hebben het waarschijnlijk gelaten voor wat het was. Archeologen hebben in Waterland niets uit deze tijd gevonden. Noord-Holland werd alleen bewoond op de droge gebieden achter de kust, het huidige Kennemerland, en in het noorden waar de Friezen heer en meester waren in een groot gebied dat aaneengesloten tot aan de Noordzee lag.

De Romeinse krijgshoofd en schrijver Plinius Maior schreef in het jaar 80 na Christus over de mensen die hij in het noorden aantrof: 'Ik heb in het hoge noorden mensen gezien die de grotere en kleinere Chaucaen worden genoemd. Twee keer per dag en nacht wordt hun woongebied door de oceanen overstroomd, zodat je twijfelt of die mensen nu op het land of op zee wonen.'

'Het zijn zielige mensen die daar wonen op opgeworpen hoogten of op met de hand gebouwde stellages om de zeer hoge zee te weer-

staan. Ze lijken door hun zo gebouwde huizen wel op zeelieden. Maar wanneer de wateren hun beschutting overspoelen, lijken ze op schipbreukelingen. Als het water zich terugtrekt, jagen ze rondom hun stulpjes op de vissen die zich samen met het zeewater terugtrekken. Ze kunnen geen vee houden, geen melk drinken... ja zelfs niet op wild jagen, omdat elk kreupelhout ver verwijderd is. Van biezten en moerasriet draaien ze kabels om in de rondte als netten te dienen voor de vissen.'

'Aardkluiten, die zij met hun handen uitsteken, laten zij meer nog in de wind dan in de zon drogen, en steken deze in brand om hun eten te koken en hun door de noordenwind verstijfde leden te warmen. Drinkwater hebben ze alleen maar uit opgespaard regenwater in greppels of kuilen in het voorhof van hun huis. En als deze mensen vandaag door de Romeinen overwonnen zouden worden, zeggen ze ongetwijfeld dat ze in slavernij moeten leven. Het is wel zeker: Fortuna spaart veel mensen alleen om ze te straffen!'. Aldus Plinius.

In de vierde en de vijfde eeuw, in de tijd van de grote volksverhuizingen, kwamen de Franken naar deze lage landen. Zij waren gekerstend en trokken ten strijde tegen onder anderen de Friezen, die zich pas in de achtste eeuw gewonnen gaven. Onder de Frankische keizer Karel de Grote verschenen de eerste kerken, scholen en dorpen. Land werd ontgonnen en polders ingedijkt. In 923 werd Holland door de koning der Franken in leen gegeven aan Dirk, de eerste graaf van Holland. Toch duurde het tot 1282 voordat Floris de Vijfde de onafhankelijke West-Friezen, zoals de bewoners in het noorden van het huidige Noord-Holland waren gaan heten, aan zich wist te onderwerpen. De regio Waterland werd een 'leen' van Holland. Rond de tiende eeuw was de veenlaag in Waterland zeven tot acht meter dik en veranderde het klimaat opnieuw: het werd uitzonderlijk droog. Het moeras werd daardoor voor het eerst begaanbaar. Zo rond het jaar duizend voeren de Kennemerlanders en Friezen met hun bootjes het gebied in, en baanden zich een weg door het riet en moerasbos. De ontginners leerden te leven van jacht en visserij, schapen en geiten, gierst en rogge. Voor akkerbouw moest de waterstand worden verlaagd.

De eerste Waterlanders groeven daarom sloten door het hoogveen die parallel aan elkaar liepen en uitkwamen op een bestaande veenstroom.

Aan de achterkant van een stuk land maakten ze een dwarssloot en een dijkje om te voorkomen dat het water naar het nog niet ontgonnen veen zou stromen. Ze bouwden hun huizen op het hoogste stuk van het land en hielden hun vee, verbouwden hun graan. Als een stuk veen was bebouwd, werden de afwateringssloten verlengd en kwam er een nieuwe dwarssloot. Op de hoogste veenbulten ontstonden dorpjes. De bewoners van Waterland staken voor eigen gebruik het hoogveen af om er turf van te maken. Zo waren alle belangrijke bestaansvoorwaarden voorhanden: voedsel, water en energie.

De wilde begroeiing verdween gaandeweg door bebouwing, begrazing, bemesting en ontwatering van het gebied. Van het akkerland werd steeds vaker wei- en hooiland gemaakt. De kavels, ook wel slagen genoemd, werden steeds langer. Waterland veranderde in de loop van één eeuw van een onbegaanbaar moerasgebied in een zogeheten slagenlandschap. Het oude Hollandse woord voor een slag is 'weere', dat ook nu voorkomt in enkele straatnamen in onder meer Broek in Waterland: Hage Weer, Woudweeren, Binnenweeren, Buitenweeren, Heems Weer, West Weer. Het woord 'broek', uit Broek in Waterland, staat voor een moerassig stuk grond, bedekt met rietbossen en licht geboomte.

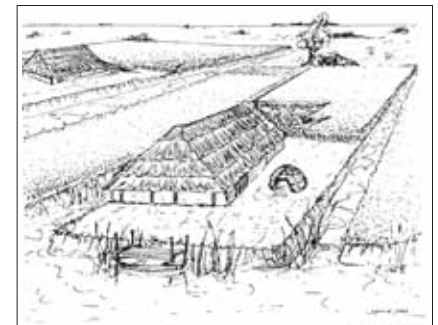
Burckmoerwerven

In de twaalfde eeuw was vrijwel geheel Waterland in cultuur gebracht. De boerderijen lagen op terpen van veen en kleiplaggen; heuveltjes die werden opgeworpen omdat het land nog wel erg drassig was. Na enkele decennia van bewoning was de terp vaak weer gezakt en moest een nieuwe terp worden gemaakt en een nieuwe huisplaats. Er zijn nog honderden van deze kleine terpen in Waterland te vinden. Soms zijn ze duidelijk te herkennen aan een, nu onnodige, bocht in de sloot. Die sloot was om de huisplaats heen gegraven. Op dit soort plekken worden ook resten van huizen en aardewerk gevonden. Aan de zuidoostkant van wat nu de Volgermeerpolder heet, heeft een dorp gelegen: Poppendam. Op een kaart van Waterland uit 1588 staat tussen het Ransdorper Die aan de oostkant en de Belmermeer en de Burckmoermeer (de huidige Burkmeer) aan de westkant, het dorp Poppendam getekend. Het is ongeveer zo groot als Broeck, de vroegere naam van Broek in Waterland. De nederzetting was tot in de achttiende en vroege negentiende eeuw bewoond maar is daarna geheel verdwenen. Opgravingen hebben het constructiehout van een boerderij blootgelegd dat in het duizend jaar oude veen is geconserveerd. Ook het schedeldak van een mens, de randen van de kleivloer van een woonhuis en veel halve en driekwart aardewerken potten zijn tevoorschijn gekomen. Het waterpeil zou hier nu, in de eenentwintigste eeuw, kunstmatig hoog gehouden moeten worden om te voorkomen dat het veen oxideert en inklinkt waardoor dit bodemarchief verloren zou gaan.

Ook op de Volgermeerpolder zelf is vrijwel zeker bewoning geweest, en ook die nederzetting is verdwenen. Het ging om Burckmoerwerven, een nederzetting aan de rand van een toenmalig moeras en daarmee een typische vroege nederzetting voor de streek. Archeoloog Jurjen M. Bos schrijft in 1989: 'De ontwikkeling van het ten oosten van de Burkmeer gelegen buurtje dat de Burckmoerwerven werd genoemd, is niet helemaal duidelijk. Archeologisch onderzoek is hier niet meer mogelijk. De huizen liggen min of meer in de lijn van de primaire nederzetting; anderzijds zullen ze zeker verplaatst zijn in verband met het groter worden van de Burkmeer. Het is overigens interessant dat de naam, toen de huizen waren afgebroken en de erven tot

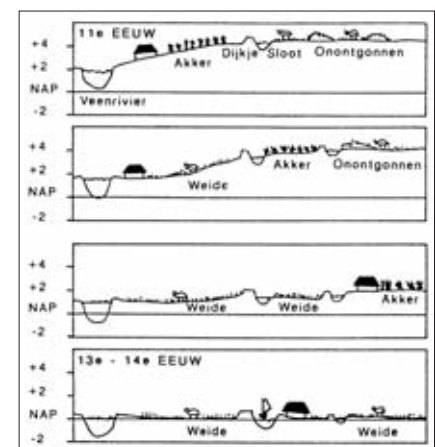

Veenmos; het geslacht *Sphagnum* telt in Nederland vijftien soorten.

Pioniers bouwden langs de grotere rivieren in Waterland, zoals de Die, op smalle kavels hun eerste boerderijtjes.

De bodem van Waterland is door het gebruik als akkerland gezakt. Akkers gingen men als weidegebied in gebruik nemen. De boerderijtjes werden naar de vaarwegen verplaatst.

Jacoba-kan uit ongeveer 1400, in het bezit van amateur-archeoloog Sierck Buwalda. De kan is gevonden op de plek waar vroeger het dorp Burckmoerwerven heeft gelegen.

grotere percelen waren samengevoegd, veranderd werd van Burckmoerwerven in de Hoge Werven. De buurtjes bij de Burckmeer waren oorspronkelijk alleen per boot of door de weilanden te bereiken'.

Aan de andere kant van de Volgermeerpolder, in het stuk land dat de Tweehonderd Diemt werd genoemd en dat ligt tussen de huidige Galgouw, de Broekermeer en de Belmermeer, zijn eveneens resten van bewoning uit de vroege Middeleeuwen gevonden. Op de landkaarten die Cornelis Schoon in 1759 van de omgeving van Broek tekende, staat behalve Burckmoer Meer en Volger Weeren: 'Tweehondert Deynten'. Deymt komt van het Friese *deimeth*, in het Nederlands *dagmaat*. Dat wil zeggen: zoveel land als men in één dag kan maaien. Het woord komt alleen voor in Waterland, West-Friesland en Groningen.

Stormvloeden

Drie eeuwen nadat de eerste bewoners Waterland in gebruik hadden genomen lag het maaiveld, het oppervlak van een grasland, al drie tot vier meter lager dan in het begin van deze periode. De ontwatering liet het veen verdrogen, waardoor de zuurstof de plantenresten alsnog deed verteren tot water en koolzuurgas. En het klimaat veranderde opnieuw. Er kwamen meer stormen en de zeespiegel steeg. Omdat het oppervlak van het land was gedaald, kreeg het water uit het Flevomeer, dat inmiddels Almere heette, greep op het veen. Tijdens stormvloeden werden grote stukken weggeslagen. Marken werd een eiland. Er ontstonden meren in Waterland: de Buiksloter-, Broeker- en Belmermeer. En een brede geul; het IJ. De ene overstroming volgde de andere op. De Almere werd steeds groter en op een gegeven moment ontstond in het noorden een directe verbinding met de Noordzee. Het werd een open zee-arm, die sinds 1340 de Zuiderzee werd genoemd.

Het veen werd te nat om nog granen op te verbouwen en is sinds deze tijd in gebruik als grasland voor melkvee. De Waterlanders lieten al dit water overigens niet zonder verzet over zich heen komen. Na de eerste stormvloeden van 1164 en 1170 lag er in 1180 om het hele gebied een dijk: zo ongeveer op de plaats waar nu nog steeds de Waterlandse Zeedijk ligt. Om het overgebleven land te beschermen werd ook de Purmer Ee afgedamd met een dijk bij Monnickendam waar nu de provinciale weg N247 over loopt. De Die werd afgedamd bij Uitdam. Ten zuiden van het IJ kwam een dam in de Amstel: Amstelredam. Die later uitgroeide tot de stad Amsterdam.

De Waterlandse Zeedijk kreeg het bij elke noordwester storm zwaar te verduren en begaf het keer op keer. Twee eeuwen later was er vrijwel geen boom meer over in Waterland. Wat niet gekapt was voor woningbouw en brandstof, werd ontworteld en weggespoeld of ging dood door het zoute zeewater.

In 1570 sloeg de Allerheiligenvloed nog eens een gat van driehonderd meter in de Waterlandse Zeedijk. Dat was een enorme vloedgolf die tientallen meters grond meespoelde. Zo is het Kinselmeer ontstaan. Tien jaar later brak de dijk op dezelfde plaats, waardoor het Kinselmeer twee keer zo groot werd.

De zestiende eeuw was een rampzalige tijd voor Waterland, want behalve de overstromingen teisterden ook de Spanjaarden die de Tachtigjarige Oorlog voerden, het gebied. In deze bestuurlijk roerige periode werd alom geplunderd en brand gesticht. Veel nederzettingen werden verlaten en geschiedschrijvers spreken over 'desolate dorpen'. Bovendien staken de Geuzen later, in hun strijd tegen de Spaanse overheersing, de dijk nog eens door.

Toch is het mede aan de Spanjaarden te danken dat voor Waterland het economische tijt keerde. Rijke kooplieden en intellectuelen vluchtten uit de Zuidelijke Nederlanden naar Amsterdam, waardoor de stad zich in enkele decennia kon ontwikkelen tot een welvarend centrum. Met kapitaal uit de stad werd het omringende platteland opnieuw georganiseerd. In de 17e eeuw begon men de grote binnenmeren droog te leggen met behulp van zojuist uitgevonden wind- en watermolens. De eerste droogmakerij, de Beemster, was een groot succes. De bodem bestond uit vruchtbare klei, die uiterst geschikt was voor akkerbouw. Aangemoedigd door dit succes volgden vele andere droogmakerijen.

Zo werden in 1628 ook de Belmermeer en de Broekermeer drooggelegd. De veel kleinere Burkmeer, direct ten oosten van de Volgermeerpolder, was pas in 1872 aan de beurt. Helaas voor de initiatiefnemers bestond de bodem van deze droogmakerijen uit zoute veengrond. Hierop groeien gewassen slecht, zodat er geen akkers op werden aangelegd. Het werden weilanden waarop de koeien konden grazen. Zo werd Waterland een belangrijke zuivelverancier van Amsterdam. Tweemaal per dag voeren de boten met melk naar de stad. Deze praktijk ging door tot halverwege de twintigste eeuw. Deze 'melk'boeren werden in Waterland 'staffers' genoemd, stadvaarders.

Volgermeerpolder anno 1680

- Belangrijke sloten/waterwegen
- Belangrijke wegen
- Huidige Volgermeerpolder

0 1 2 km

Waterland anno 1680. De huidige Buikslootermeer, Broeckermeer en Belmermeer zijn kort daarvoor ingepolderd. De Burckmeer (**Burck Moer**) bestaat nog. De nederzetting Burckmoerwerven lag ten oosten van dit meertje, grenzend aan de Noordt Weeren. De Volger Weeren en de Noordt Weeren zijn in gebruik als weidegebied.

De Volgermeerpolder?

In tegenstelling tot wat de naam doet denken is de Volgermeerpolder nooit een polder, en ook geen meer geweest. Het weilandgebied heette vroeger Volgerweere, met het oud-Waterlandse woord weere voor een 'slag' of uit moeras ontgonnen kavel. Een kaarttekenaar maakte daar in 1853 Volgermeer van. Het is mogelijk dat hij dacht dat het gebied tussen de Burkmeer, de Broekermeer en de Belmermeer ook wel een meer zou zijn. Of dat hij de 'w' voor een omgekeerde 'm' aan zag.

De toevoeging Volgermeerpolder, waaronder het gebied in 1980 in het nieuws kwam en landelijk bekend werd, berust eveneens op een misverstand. Toen in de twintigste eeuw het veen op deze plek werd opgebaggerd, gold de verplichting rond het gebied een dijk aan te leggen. Het terrein zou na de ontgraving van het veen worden drooggemalen, zodat weer bruikbaar land zou ontstaan. Deze dijk is deels aangelegd, maar niet voltooid en heeft het gebied dus ook nooit de functie van polder gegeven.

De huidige 'Volgermeerpolder' ligt op maaiveldniveau en zo'n drie meter hoger dan de omringende diepe polders Belmermeerpolder en Broekermeerpolder die wel echte, drooggelegde meertjes zijn. De Belmermeer ligt zelfs vijf meter onder NAP en is daarmee de op één na diepste polder van Nederland.

Het woord 'volger' komt in Noord-Holland vaker voor, ook als familienaam. Bij De Rijp is een Volgerpolder en in de Beemster een Volgerweg. De precieze betekenis van het woord in deze naamgeving is onbekend. Bij het persen van kaas is het 'volger' de deksel die op het vat gaat, waarna de wrongeldeeltjes onder de pers aan elkaar worden geperst.

Welvaart en verval

Wie geen boer of boerenknecht was of als 'staffer' naar Amsterdam ging, scheepte zich in op de grote vaart. Want in de zestiende en zeventiende eeuw werden ook vanuit Waterland de wereldzeeën bevaren. Op grote zeilschepen werd hout en graan uit het Oostzeegebied gehaald, de schepen van de Oost-Indische en West-Indische Compagnie voeren nog veel verder. Ook de zeevisserij droeg bij aan de algemene welvaart. Via de Zuiderzee lag de wereld open. In de Waterlandse dorpen werden grote huizen gebouwd voor de rijke kooplieden uit de stad.

In het midden van de achttiende eeuw beleefde Broek in Waterland het hoogtepunt van zijn welvaart, maar kort daarop kondigde het verval zich alweer aan. Te beginnen met de verzanding van het zuidelijk deel van de Zuiderzee, in het bijzonder bij Pampus en dus voor de ingang van het IJ waar twee maal per etmaal de vloed een laagje slib afzette. Maar ook door de Franse bezetting, die de welvarende dorpen snel deed verarmen. Ook de industrialisatie in de negentiende eeuw ging aan de relatief slecht bereikbare Waterlandse dorpen voorbij.

Rond negentienhonderd werden veel van de grote houten huizen van de welgestelde scheepvaarders door drie gezinnen tegelijk bewoond voor een huur van 1 gulden 50 per week. Veeteelt was de belangrijkste bron van inkomsten in Waterland. Het was zwaar werk; alles werd nog met de hand gedaan. Maar in de rest van Nederland en elders in Europa werd ook armoede geleden. Gastarbeiders uit Duitsland en later ook Gelderland kwamen in de zomer

naar Noord-Holland om met maaien en hooien een paar guldens te verdienen.

Het water in Waterland speelde uiteraard een belangrijke rol. De melkbussen werden erin schoongemaakt. De vaat en de was werden erin gedaan, maar ook alle ontlasting kwam rechtstreeks in het water terecht. In het begin van de twintigste eeuw kwam het nog vaak voor dat mensen overleden aan tyfus. En wat nu nauwelijks meer voorstelbaar is: de malariamug had het hier naar z'n zin. Malaria was naast tuberculose een veel voorkomende ziekte. Nederland werd pas in 1970 als een van de laatste landen in Europa malaria-vrij verklaard.

Het water werd gebruikt voor vrijwel alle vervoer. Het vee ging op de koeboot, de mensen vervoerden zich per roeiboort en trekschuit. Pas toen na de Tweede Wereldoorlog de agrarische sector met overheids-subsidies werd gestimuleerd om grotere en modernere bedrijven te exploiteren, werd het noodzakelijk de voetpaden buiten de dorpen te vervangen door wegen. Zo kon veevoeder met vrachtwagens worden aangevoerd en melk in tankwagens afgevoerd.

Toch was Waterland in het begin van de vorige eeuw niet verstoken van de wereld. Aan het eind van de negentiende eeuw begon de stoomtram te rijden van Amsterdam naar Edam, met haltes in Zunderdorp, Broek in Waterland en Monnickendam. Toeristen deden ook toen al het wonderschone Waterland aan. Vanuit Amsterdam kwam in de zomer dagelijks de 'vreemdelingenboot' aanvaren. In 1916 was het de laatste keer dat het water uit de Zuiderzee Waterland overspoelde. Daarna werd de Afsluitdijk aangelegd, al duurde het nog tot 1932 voordat die gereed was. Het weilandgebied waar een

paar jaar later de Veenderij Zunderdorp zou komen, had minder last gehad van de overstroming dan de omliggende polders.

Nationale brandstof

Het was dus aan het eind van de Eerste Wereldoorlog dat enkele ondernemende zakenlieden besloten het weilandgebied tussen de Belmermeer en Zunderdorp, dat we nu kennen als de Volgermeerpolder, grootschalig te gaan vervenen. Ze verwachtten goede kwaliteit turf in aanzienlijke hoeveelheden.

Turf speelde tot aan de twintigste eeuw een heel belangrijke rol in de ontwikkeling van Nederland. Het is eeuwenlang de nationale brandstof geweest. Nergens op het vasteland van Europa werd turf zo intensief geëxploiteerd als hier. Na het opraken van de houtvoorraad in de Middeleeuwen was er geen andere brandstof voorradig. Steenkool werd pas veel later in Limburg ontgonnen, maar moest aanvankelijk uit België of Engeland worden geïmporteerd. De alom aanwezige, goed bereikbare veenmoerassen lagen als brandstofleverancier voor de hand.

Aanvankelijk werd turf vooral voor eigen gebruik gestoken of gebaggerd. Pas na het jaar 1000 werd er grootschaliger en meer georganiseerd turf gewonnen. Monniken namen het initiatief. Zij hadden turf nodig om stenen te bakken voor hun kerken en kloosters. De opkomst van steden leidde tot een enorme toename van de vraag voor de bouw, nijverheid en huishoudens. Amsterdam had veel turfbronnen vlakbij, vooral ten zuiden van de stad. In Amstelland is vanaf de veertiende eeuw turf gewonnen voor de hoofdstad. Een belangrijke innovatie bij het turf winnen was in 1530 de uitvinding van de baggerbeugel, een rondgebogen metalen beugel met scherpe rand, voorzien van een hangend net en bevestigd aan een lange steel. Zo kon het veen van onder de waterspiegel naar boven worden gehaald.

Holland, dat wil zeggen het westelijk deel van Nederland, beschikte al snel over een ideale infrastructuur via het water. De turf kon daarover snel en voordelig van de winningsplaatsen naar de steden en later de industrieën worden vervoerd. De brandstof zorgde voor veel werkgelegenheid. Men vond er werk als turfmaker, turftrapper, turfschipper, turfspitter, turfboer, veenarbeider, veenbaas, veenboer, veender, veengraver, veenman, veensteker, verveender, vervener.

De aanpak van de turfwinning werd steeds grootschaliger en efficiënter. Al vroeg was er een turfmarkt in Amsterdam en werd er het turfdragersgilde opgericht. Aan het begin van de achttiende eeuw had die 621 leden. De piek van de turfwinning rond Amsterdam lag in de zeventiende en de eerste helft van de achttiende eeuw. Maar omdat de turfwinning leidde tot verlies van land, werd al in 1505 verboden binnen een mijl rond Amsterdam te vervenen.

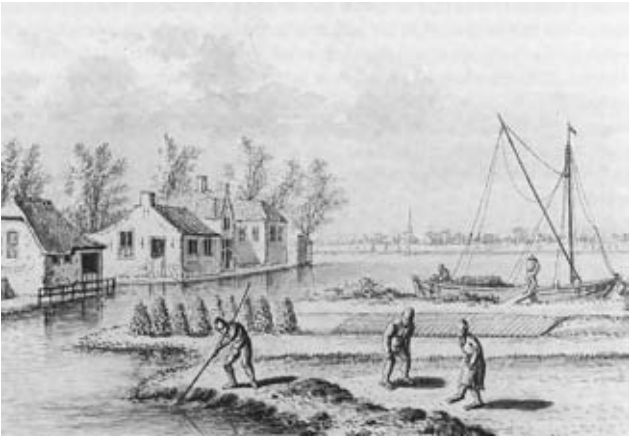
Turf was niet alleen brandstof. Vroeger werden bijvoorbeeld de huizen in Waterland gefundeerd met een laag turf, want als het materiaal

Baggerbeugel waarmee de veenboer het slijk van onder de waterspiegel vandaan haalde.

eenmaal droog is, kan het geen water meer opnemen. Turfstrooisel werd aan het eind van de negentiende eeuw vooral gebruikt als alternatief voor stro in stallen. De zuiverende werking van turfkoal is ook al lang bekend: Norit wordt van turf gemaakt en het is gebruikt bij het witmaken van suiker en bij de water- en luchtzuivering. Turf heeft een hoge verbrandingswaarde, gemiddeld de helft van die van steenkool. Maar de beste soort baggerturf, zoals ook die van de Veenderij Zunderdorp, brandt net zo goed als steenkool.

Toen het turfbaggeren aan het eind van de vijftiende eeuw in het westen van het land een ware industrie was geworden, nam de oppervlakte van bouw- en grasland sterk af. Er ontstonden veenplassen waarvan de kanten door golfslag werden afgekalfd en die bij storm geregeld overstromingen veroorzaakten. Tot ver in de negentiende eeuw verbaasden buitenlandse reizigers zich over dit fenomeen. 'Het is een vreemde zaak dat in Nederland, waar het land zo kostbaar is, zoveel land wordt opgegraven en verbrand en dat de plaats waar deze grond is opgegraven, wordt overgeleverd aan het water, hun grootste vijand. Het is een oude grap dat de Nederlanders die hun land met zoveel moeite gewonnen hebben, nu druk doende zijn om dit zo snel mogelijk te verbranden', noteerde de Engelse reiziger G. Christopher Davies in zijn boek 'De ontdekking van Nederland'.

Beeld van de turfwinning in de zeventiende eeuw, door A. Rademakers.

Baggermachine in gebruik op de Veenderij Zunderdorp in de twintiger jaren met het personeel.

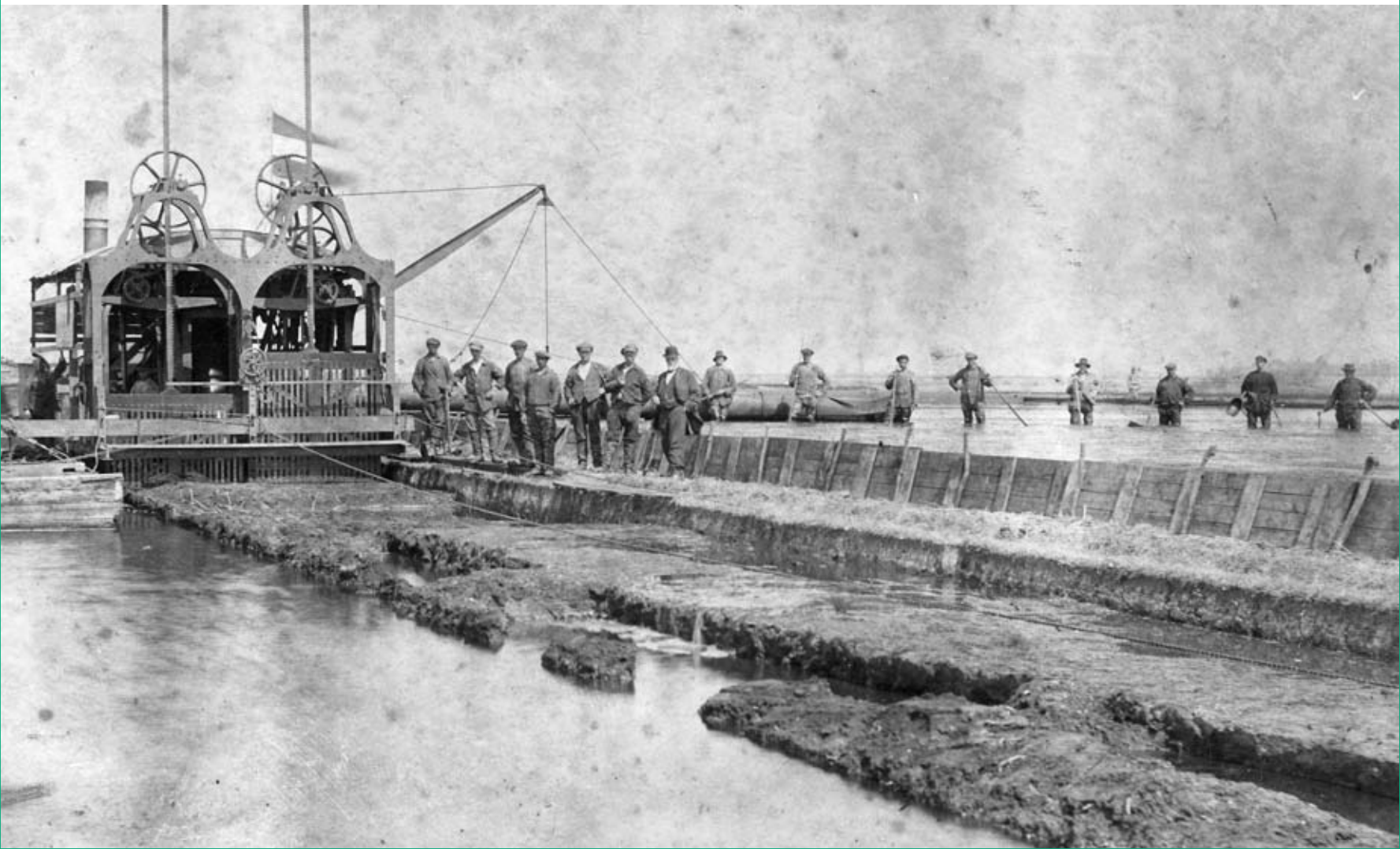
Het baggeren werd aan allerlei voorschriften en bepalingen gebonden. Uiteraard werd er ook belasting geheven. Maar het duurde tot 1834 voordat de overheid het 'algemeen reglement der verveningen' opstelde. Dat kwam erop neer dat ieder die wilde turven, geld moest storten voor het weer droogmaken van de plassen.

Ook bij de Veenderij Zunderdorp was dit een belangrijke voorwaarde in de concessie voor de vervening: de veenderijmaatschappij kreeg de verplichting om het gebied door inpoldering weer als landbouwgrond geschikt te maken. Onderdeel van die concessie was het instellen van een *waarborgfonds* en een *droogmakingsfonds*. Het waarborgfonds was eigendom van de turfgravers en bedoeld als waarborg ter voldoening van polder- en grondlasten. Als bewijsstuk werden 'waterbrieven' gebruikt. Het droogmakingsfonds was bestemd voor de droogmaking van de veenderij.

Loodzwaar werk

Het turfmaken was loodzwaar werk en meestal ook nat en koud. Over het ambacht zijn weinig geschreven bronnen, wat iets zegt over de lage status van het turfstekersvak. Vooral door mondelinge overlevering is bekend wat het werk inhield.

De turfmakers begonnen met het verwijderen van de graszoden.

Daarna schepten ze van de bovenste laag grond ongeveer veertig centimeter weg, wat 'sloten' wordt genoemd. Die sloten werden ongeveer drieënhalve meter breed. Dat gebeurde meestal in de wintermaanden, zolang het niet vroom. De bovengrond was niet geschikt voor turf. Die werd met een houten kruiwagen afgevoerd naar de plaats waar de ringdijk moest komen. Op het land werd een klein dijkje aangelegd om het wegvloeiën van de bagger tegen te gaan.

Daarna baggerden de baggerlieden, ook wel 'trekkers' of 'verveenders' genoemd, het veen uit de sloten. Ze stonden meestal op een plank tussen hun schuit en de oever van de legakker; de strook land tussen de sloten. Ze gebruikten een riem om hun middel en de steel van de baggerbeugel om het volle baggernet met de kracht van het hele lichaam omhoog te trekken. Het baggernet werd in de schuit of op de legakker geleege. De 'kleinmaker' maakte de ruwe bagger daar fijn en verwerkte die met water tot dikke bagger. Het baggeren werd in het voorjaar gedaan, na de vorstperiode, vanaf ongeveer half maart tot mei of juni.

De baggermachine kwam aan het eind van de negentiende eeuw. Deze machine maakte het turfmaken minder zwaar, omdat de bagger niet meer handmatig op het land gebracht hoefde te worden. De machine was alleen rendabel als er grote hoeveelheden veen moesten worden gebaggerd. De Veenderijmaatschappij Zunderdorp was groot genoeg om een baggermachine in eigen beheer te hebben.

De baggermachine lag langs de legakker en werd door middel van meerkettingen, die aan boord met lieren werden bediend, langzaam vooruit getrokken. Ook nu moest eerst nog met de hand de bovengrond worden afgeschept tot een breedte van drieënhalve meter, in een reep in de lengterichting. De machine haalde met het 'raam' een strook veen weg tot drie à vier meter diepte. Aan de onderkant van het raam zaten zware, scherpe messen. Bij een baggermachine met twee ramen, zoals die enkele jaren op de Veenderij Zunderdorp is gebruikt, gingen deze om beurten het veen in en kwamen omhoog met een blok veen. De 'klauwer' stortte dit in een bak op een lopende band. Aan het einde van de band kwam het veen via emmers in een mengbak waar het met water werd fijngemalen tot een dikke brij; slik genaamd. Door een grote metalen pijpleiding werd het slik op de legakker gespoten. De pijpleiding had een dikte van zestig centimeter, was acht tot tien meter lang en kon zijwaarts heen en weer worden bewogen. De 'rakkeeraars' of 'rakkermannen' verdeelden het slik met een houten schijf, de 'rakker', over de legakker. Bij de baggermachine was tien tot twaalf man personeel nodig, met ieder een eigen taak: de machinist, de kok, de klauwers, de rakkeeraars.

De legakker was van tevoren geschikt gemaakt met rondom een opstaande rand van houten schotten van zeventig centimeter hoog en ongeveer vijf meter lang. Dit deed de 'schuttenkoning', die in

Willem Vos (1940) is meester-scheepsbouwer en initiator van onder meer de herbouw van de zeventiende-eeuwse Oost-Indiëvaarder Batavia. Hij is geboren en getogen in Broek in Waterland. De Volgermeerpolder was de speelweide van zijn jeugd.

De baggermolen

Willem Vos: 'In de hete zomer van 1947 rook de molen heerlijk naar koolteer en ranzig consistent vet. Hoe de baggermolen precies werkte, kan ik me niet zo goed herinneren omdat ik tijdens het werk absoluut niet aan boord mocht komen. Uit respect voor het verbod en de ratelende tandwielen kwam ik zelfs niet aan boord als hij stil lag.

Het was een gecombineerde machine die het veen stak, die mengde en over het land transporteerde. Aan de voorkant, vóór de ponton, stond een verticaal ijzeren frame, opgebouwd uit zwaar hoeklijn. Binnen het frame bewoog een rechthoekige, open kooiconstructie, die het veen stak en omhoog transporteerde. In de kooi zaten strippen of messen die het veen in repen verdeelde. Aan de onderkant van de kooi moet een klep hebben gezeten die met ophalen open scharnierde en waar het veen op stond als het werd opgehaald. Op een paar strippen na was de kooi aan de kant van het ponton grotendeels open.

De as met de tandwielen was afgedekt met een beschermkoker. Het veen kon tot de eerste kleilaag worden weggestoken, ongeveer vier meter diep. Direct achter het frame in de ponton was een bunker waarin het veen werd overgestort. Twee veenarbeiders met viertandige haken trokken de repen veen uit de open kant van de kooi, over de beschermkoker in de bunker. Aan de voorkant werden de veenbonken door een ronsel vermalen tot een homogene pap of specie.

Aan de achterkant werd het knerpend en piepend door de bakken van de Jakobsladder opgevoerd naar een hoger gelegen silo van waaruit het door een schuin aflopende stalen buis met een verticaal uiteinde over het land stroomde. De uitloopbuis kon een cirkelvormige baan bestrijken. Binnen het perk liep een aantal veenarbeiders. Twee man stuurden de buis door middel van twee touwen, vanaf de molen. Twee anderen egaliseerden de veenspecie met houten schuivers. Onderling werd er gewisseld, vooral de veenrepen uit de kooi halen leek mij het zwaarste werk.'

dienst was van de Veenderijmaatschappij. Jan Kuyper uit Zunderdorp heeft dit werk aan het eind van de jaren veertig enkele jaren gedaan: 'Dat schutten deden we met zijn drieën. We haalden de schotten 's ochtends op en gooiden die in het kanaal. Ze bleven drijven en we gebruikten ze dus als vloten en voeren dan naar het volgende stukje. Zo konden we meer dan een paar honderd schotten in één keer slepen. De schuttenkoning werd naar mijn gevoel goed betaald, met dertig of vijfendertig gulden per week. In die tijd zo slecht nog niet.'

Op de akker waar het slik moest komen, waren ook al greppels gegraven voor de afwatering. Dit werd 'greppelen' genoemd. Daarop verspreid lag een laagje 'ruig'; een mengsel van riet, grovere grassen, zeggen en andere planten om te voorkomen dat het slik zich hechtte aan het gras van de akker. De turf zou anders gaan 'kleven', vastzitten aan de ondergrond.

Het slik kwam op de legakker tot een hoogte van vijftig tot zestig centimeter. Het bestond voor tachtig procent uit water dat via de greppels snel wegzakte. Na een dag of twee kon het worden betreden en haalde de schuttenkoning de schutten weer weg. Het slik was dan al een kwart ingeklonken. De bagger moest vervolgens worden aangestampt. Dit 'trappen' deden de mannen met klompen met een bord eronder, of met speciaal gemaakte klompen. Het ging in een dribbelpas waarbij ze wat voorover hielden en op 'stutten', houten steunstokken, steunden. Een precies werk, waarbij ze begonnen in de lengterichting van de legakker. Door het trappen verloor de bagger veel water. De dag erna traptten ze nogmaals in de breedterichting, het 'aftrappen'. Ze probeerden een zo gelijk mogelijk oppervlak te krijgen: dat leverde mooie turven op.

Weer een dag later werd het hele oppervlak van de aangetrapte legakker met een 'trekhark' van lijnen voorzien. Het op maat harken

↓ Gereedschap dat gebruikt is op de Veenderij Zunderdorp: een paar klompen, een stikijzer en een stel stutten.

Turfjes van de Veenderij Zunderdorp, gedragen door de zoon van vaarboer Roos (zie hoofdstuk 2).

Drogende stapel turven.

De krijgsdans

Willem Vos: 'Als het meeste vocht uit de veenlaag was verdwenen, begon het oppervlak in een fijn patroon te scheuren. Vanaf dat belangrijke moment begon het verdichten door aantrappen en stampen op de platte oranje klompen en met de oranje handstampers. Het verdichten gebeurde met vier of soms wel vijf man naast elkaar. Door het straffe ritme leek het een soort krijgsdans; dwars over, dan gelijktijdig een klomp-lengte vooruit, en weer dwars over, heen en weer en vooruit. Na de laatste akker weer terug naar de eerste, weken achter elkaar.

Door de zon en het opstijgende vocht zinderde de lucht boven de velden, en was het soms net of de mannen doorzichtig werden en boven het veen zweefden. Outshoorn, Van Rijn, Dirk Rietkerk, Jopie Koningen, Rinkel, Broeder, Jan Hoetmer, Roel Wessel. Schaap de oude, met twee zoons; één had een hazenlip. Een man of vier per akker. Eén klomp lengte vooruit, heen en weer, en weer vooruit. In de zomermaanden na het werk verfristen de mannen zich langs het kanaal. Met de houten schuiten voor de wal, de mensen en kruiwagens leken het taferelen op schilderijen van Vincent van Gogh. De blote voeten en tenen van de mannen waren net zo bonkig als de gezichten van de aardappeleters.'

heette 'kluwen'. Dit werk gebeurde met een wiskundige precisie. Eerst werd met een touw een rechte lijn uitgezet in de lengterichting van de akker. Van de lijn uit werden banen getekend met een hark, die aan de uiteinden voorzien was van houten tanden en verder met zeven lange ijzeren spijkers. De hark had een breedte van acht turven. Na het aftekenen van de hele akker in de lengterichting werd een werklijn neergezet in de breedterichting, precies in het midden van de akker. Vanuit deze werklijn kwamen de dwarslijnen, zodat er blokken ontstonden van vierkanten ter grootte van acht bij acht turven. Dit werk werd 'blokken' genoemd. Van bovenaf waren de turven dus precies op de gewenste maat afgetekend. Door het drogen werden de getrokken strepen al gauw breder en beter te zien. Meteen na het kluwen, dat per akker een dag duurde, gingen de turfmakers steken op de brede lijnen van de trekhark die door de houten tanden waren gevormd. Hiervoor gebruikten ze het 'stik-ijzer': een houten handgreep en steel en een metalen steekmes met het snijdende deel zo dun als een tafelmes. De stelen waren vrij kort zodat de turfmakers hun hele gewicht konden gebruiken om geheel door de bagger tot de bodem te steken. Zo ontstonden blokken ter breedte van acht bij acht turven. Op deze gestoken lijnen kon de bagger verder indrogen. Na een week gingen ze met het stikijzer 'afsteken'. De turven stonden daarna afzonderlijk los, recht op naast elkaar.

Drogen

Een tijdrovend en belangrijk onderdeel van het turf maken was het drogen. Dat ging allesbehalve vanzelf. De turfmakers begonnen met twee rijen turven los te breken en deze op de zes overgebleven rijen

te leggen. Ze pakten steeds drie natte turven tegelijk, een gewicht van zo'n acht kilo. Die legden ze dwars op de andere turven. Afhankelijk van het weer, maar meestal na een week, werd de derde rij turf dwars gelegd naast de eerste twee opgebroken turven: 'opleggen'. Na weer een week gevolgd door de vierde rij turf. Zo lagen dus vier turven te drogen op vier nog staande exemplaren.

Na vier weken werden de opgelegde turven gekeerd tot ze droog genoeg waren. Dan werden de gedroogde turven in de ontstane paden met enige tussenruimte naast elkaar op de grond gelegd: het 'doorzetten'. Van de vier nog overgebleven staande turven werden er twee bovenop de smalle stapel gelegd, na enkele weken gevolgd door de laatste twee. Zo bleven de stapels op de akker staan drogen tot het najaar.

Dan moesten ze worden gestapeld voor de opslag: het 'steupelen'. Op een laag riet werden twee muurtjes van een aantal meter lang en ongeveer anderhalve meter hoog gebouwd van drie turven breed met ongeveer een meter tussenruimte. De kopse kanten waren gerond. De steupel werd dan volgestort met turven. Op de steupel kwam nog een kop van turf. Daarna werd alles tegen de regen afgedekt met riet. Daarbovenop moesten dakpansgewijs gelegde grondzoden alles bij elkaar houden en werd er ook nog een greppel omheen gegraven. Als het weer gunstig was, kon de zo opgeslagen turf verder drogen.

De turf was geschikt voor de verkoop als het vochtgehalte tot twintig procent was teruggebracht, meestal aan het begin van het winterseizoen. De maat van een turf was dan 7,5 x 7,5 x 22 cm. Goede turf was turf met resten riet en ruig aan de onderkant en wit van boven: hoe witter hoe beter. De allerbeste turf was een jaar droog bewaard en daardoor zeer hard.

Veen, verlies en tegenspoed

De Volgermeer wordt veenderij

Het is 1920 wanneer op de Volgermeerpolder het werk begint, op wat dan nog 'de veenderij' wordt genoemd. In de korte tijd tussen de oprichting van de NV Veenderij Maatschappij Zunderdorp en het daadwerkelijke begin van de werkzaamheden, is echter veel veranderd. De economische omstandigheden zijn omgeslagen en de geschiedenis van de veenderij begint daardoor als een verhaal over verlies en tegenspoed.

In de negentiende eeuw krijgt de turf als brandstof concurrentie van steenkool die wordt geïmporteerd uit het Duitse Roergebied, Engeland en België. Turf was eeuwenlang de enige brandstof voor bijvoorbeeld de steen- en kalkovens, maar levert in 1870 nog slechts een kwart van de energie. Dit is vooral bestemd voor huishoudens en fabrieken die het te duur vinden om op steenkool over te schakelen. Wanneer vervolgens de steenkoolproductie ook in Nederland op gang komt, neemt de vraag naar turf nog verder af. Het begin van de twintigste eeuw is dus allerminst een vetpot voor de verveners. Wanneer zich de mogelijkheid aandient om op de veenderijen huis- en bedrijfsvuil te storten, komt dat voor hen als een geschenk uit de hemel.

Miljoenen turven

In 1914 breekt de Eerste Wereldoorlog uit waardoor de aanvoer van steenkool stagneert en turf opeens weer een begeerde brandstof wordt. Voor verveners in het Drentse hoogveen worden deze oorlogsjaren een gouden tijd. Het gezegde doet de ronde 'dat ze in Drenthe enkel krentenbrood eten', zo luxe heeft men het daar. Het westen van het land is de vragende partij. De turfproductie ten zuiden en oosten van Amsterdam is zo goed als gestopt en het vervoer van de turf uit het noorden van Nederland laat te wensen over. Soms staat er niet meer dan één meter water in de Hoogeveense Vaart en kan er geen schip door. Bruggen zijn vaak stuk en dan moet de wind ook nog meewerken. In Lemmer liggen vaak tientallen schepen met turf uit het hoogveen van Drenthe te wachten op gunstige wind om de Zuiderzee te kunnen oversteken naar Amsterdam.

Geen wonder dus dat de turfhandelaren Marinus van Breemen en Jacob de Rooij wel brood zien in een veenderij benoorden het IJ, vlak bij de stad Amsterdam. Het blijkt ook geen probleem daarvoor voldoende kapitaal te vinden. De NV Veenderij Maatschappij wordt op 15 mei 1918 opgericht, met als vestigingsplaats Amsterdam.

Een jaar later, kort na het einde van de Eerste Wereldoorlog, komt de kolenimport echter weer op gang. Bovendien wordt in Zuid-Limburg de nieuwe Mauritsmijn geopend. In 1920 komt slechts veertien procent van de steenkool uit Nederland. In 1958 is dat al opgelopen tot 58 procent. De overheid stimuleert via de Nationale Brandstoffen-centrale de opkomende industrie om vooral steenkool uit eigen land te gebruiken. De prijs daarvan is in de jaren twintig ook nog eens uitermate laag, mede doordat de Nederlandse Spoorwegen speciaal voor steenkool voordelige vervoerscontracten aanbieden.

De huishoudens hebben meer moeite om hun vertrouwde turf, die veel warmte geeft en weinig as oplevert, vaarwel te zeggen. Het duurt tot ver in de twintigste eeuw voordat alle huishoudens van de baggerturf zijn overgeschakeld op de zwarte kolen. Voor een florerende turfindustrie is dat niet genoeg. Desondanks begint de Veenderij Zunderdorp in 1920 voortvarend met de productie van de eerste partijen baggerturf.

In de oprichtingsakte van de NV Veenderij Maatschappij staat het doel van de onderneming als volgt omschreven: 'Het verkrijgen en exploitatie van in Nederland gelegen verveenbare gronden, het vervenen daarvan, het verkopen of verhuren van veenslik, en alles wat met de exploitatie van dergelijke gronden in de meest uitgebreide zin in verband staat'. Het startkapitaal van de Veenderij bedraagt 150 duizend gulden, verdeeld in honderdvijftig aandelen van duizend gulden per stuk.

Het oprichtingsbestuur bestaat uit zes heren, onder wie de burgemeester van Ipendam, Willem Stolp, en de Amsterdamse notaris Scheltema Baduin. De heer W.C. Ochs, administrateur in Amersfoort, wordt eerste directeur.

De eerste aandeelhoudersvergadering vindt plaats op 23 januari 1920

in gebouw De Koophandel in Amsterdam. De voorzitter spreekt de rituele wens uit 'dat de nieuwe onderneming moge groeien en bloeien'. Hij meldt dat er vergunning is verleend door de provincie Noord-Holland om ruim tweehonderd hectare te exploiteren in de gemeenten Ransdorp en Nieuwendam, met het recht tot vervening, bedijking en droogmaking tot 35 jaar na dato. De meeste percelen zijn gekocht van de boeren die ze als weiland in gebruik hadden. De Veenderij krijgt ook toestemming om een schutsluis te plaatsen. Ten noorden daarvan mag een kanaal worden gegraven voor de verbinding van de veenderij met de ringsloot van de Broekermeerpolder en de Broekervaart: de Veenderijgracht (ook Veenderijkanaal genaamd). Om toegang te krijgen tot de veenderij moet in de Galgouw een houten ophaalbrug worden gebouwd. 'Op die brug zal nimmer tol worden geheven', zo luidt een van de voorwaarden van de provincie.

De Veenderij krijgt de verplichting om een dijk langs alle zijden van de veenderij aan te brengen. Daartoe moet eerst een dijksleuf tot de vaste kleibodem worden uitgeveend. De sleuf moet twaalf meter breed zijn en worden opgevuld met grond die vrijkomt bij het vervenen: de bovenaarde. Het is streng verboden die grond naar elders af te voeren, want de dijk is nodig om uiteindelijk de veenderij in te polderen en er een droogmakerij van te maken. Een belangrijke voorwaarde voor het verlenen van de vergunning is dat er jaarlijks geld wordt gestort in het droogmakingsfonds en in het waarborgfonds. Die fondsen zijn bestemd voor de uiteindelijke drooglegging van de veenderij.

Op en rond de veenderij wordt inmiddels hard gewerkt. In 1920 is de Veenderijgracht klaar en zijn het hoofdkanaal en diverse vaarsleuven op de veenderij aangelegd. De daaruit vrijgekomen grond is als veenslik aan de kant gebracht. Zo is het gebied toegankelijk gemaakt voor varend vervoer, want het transport van de turf gaat vooral via het water. Ook de eerste acht veenputten zijn klaar. Alles bij elkaar zijn 36.700 Rijnlandse Roeden veenslik 'getrokken', waarvan 1.250 uit de Veenderijgracht. Dat komt overeen met zo'n zeven hectare land. De Rijnlandse Roede wordt traditioneel in de veenderij (en in de bollenteelt) gebruikt als lengtemaat. Eén roede is 3,767 meter ofwel 12 voet. Zo staan in de zomer van 1920 de eerste miljoenen turven al te drogen.

Eind december van het eerste productiejaar vestigt de Veenderij zich in Broek in Waterland. Dat gebeurt op verzoek van deze gemeente, die vanwege een forse lening aan de maatschappij meer grip op het bedrijf wil. De gemeente vraagt van de Veenderij ook een garantie voor de bouw van de arbeiderswoningen aan de Wagenweg (de huidige Wagengouw). Het dorp kan tevens profiteren van de dividend- en tantiëmebelasting die aan de gemeente van vestiging moet worden betaald. Om meer financiële armslag te krijgen verhoogt de maatschappij eind 1920 het startkapitaal naar 600 duizend gulden.

Verlies

Tijdens de aandeelhoudersvergadering van 1921 wordt duidelijk dat er ondanks de voortvarende start ('de gronden zijn goed gelegen, de veenlaag is zeer diep, de sluis is in uitmuntende staat') tegenslag is. De baggermachine is te laat gereedgekomen en de prijzen van de turf zijn sterk teruggelopen. De productie van duizend turven kost nu 10,50 gulden. De verkoopprijs van duizend turven is acht gulden. Per duizend turven wordt dus een rijksdaalder verlies geleden. Bovendien blijft de Veenderij met een enorme voorraad zitten. Aan het eind van het tweede productiejaar zijn er nog acht miljoen turven over van 1920; nog ruim negen miljoen turven van 1921 en staan er ook nog eens 3,5 miljoen steekturven op het terrein. Tijdens dezelfde vergadering ontspint zich een discussie over de mogelijkheden om opnieuw aan extra kapitaal te komen, om de veenderij rendabel te maken. Over die mogelijke extra schuldenlast ontstaat echter ruzie, waarna een van de aandeelhouders, de heer Van Bergen, boos opstapt. De anderen gaan wel akkoord met het beleid van de directeur. Het overleg wordt hervat over manieren om het benodigde geld voor dringende betalingen te regelen. Aandeelhouder Van Meerveld, boer aan de Broekergouw en voorzitter van woningbouwvereniging Meerveld, is optimistisch. Hij zegt: 'Een voorname factor wordt vergeten; de toekomst zal van dien aard zijn, dat de kosten heel wat zullen verminderen en langzamerhand tot het normale zal worden teruggekeerd. Een berekening voor de toekomst moet worden gebaseerd op normale toestanden.' Directeur Ochs vraagt de Haarlemsche Bank genoegen te nemen met 20 duizend gulden aflossing in plaats van de gewenste 40 duizend. De bank gaat daar echter niet mee akkoord, en de directeur krijgt van de aandeelhouders de opdracht andere oplossingen te zoeken.

In 1921 is de Veenderijgracht aan beide zijden door de baggermachine met drie meter verbreed. De baggermachine trekt door het hele gebied en zorgt zo voor de nodige dwarsvaarten en veenputten. Bij elkaar wordt 5,5 hectare land verveend en 27,5 miljoen stuks turf geproduceerd. In de eerste twee jaar heeft de baggermachine het gehele gebied afgebakend. Er is een afsluiting met de boezem van Waterland tot stand gebracht. Ook zijn de houten schutsluis en de ophaalbrug geplaatst. In 1922 is er opnieuw een hoge productie van 20,5 miljoen stuks turf. De verkoop levert dat jaar een netto winst op van 7511 gulden.

Donkere dagen

De aandeelhoudersvergadering van 1924 rept van donkere dagen waarin de Veenderij Maatschappij zich bevindt. Door de aanhoudende regen wil de turf namelijk niet drogen en een vroeg invalende vorst maakt de ellende compleet. Er blijft veel kapot gevroren turf onverkocht op het land staan. Maar de aandeelhouders houden de moed erin: 'Toch valt er een lichtpunt te zien in de goede har-

monie en samenwerking die er steeds bestaat tussen directie en commissarissen', aldus notaris Scheltema Baduin.

In 1925 wordt vijf hectare land verveend, goed voor 25 miljoen stuks turf. Gelukkig heeft 1925 een goede zomer. Het werk is vroeg afgelopen en er staat veel goede en droge turf op het land. Maar 'aangezien de malaise in de veenderij voortduurde en de afname steeds minder werd, was het als vanzelf dat de prijzen van de turf terug liepen', aldus het jaarverslag van de Veenderij. De verkoopprijs per duizend turven is nog slechts 5,50 gulden. Bij de start van de veenderij was het uitgangspunt dat duizend turven twaalf gulden zouden opleveren. In dat jaar overlijdt directeur Ochs. Zijn opvolger is initiatiefnemer Marinus van Breemen, brandstoffenhandelaar uit Haarlem.

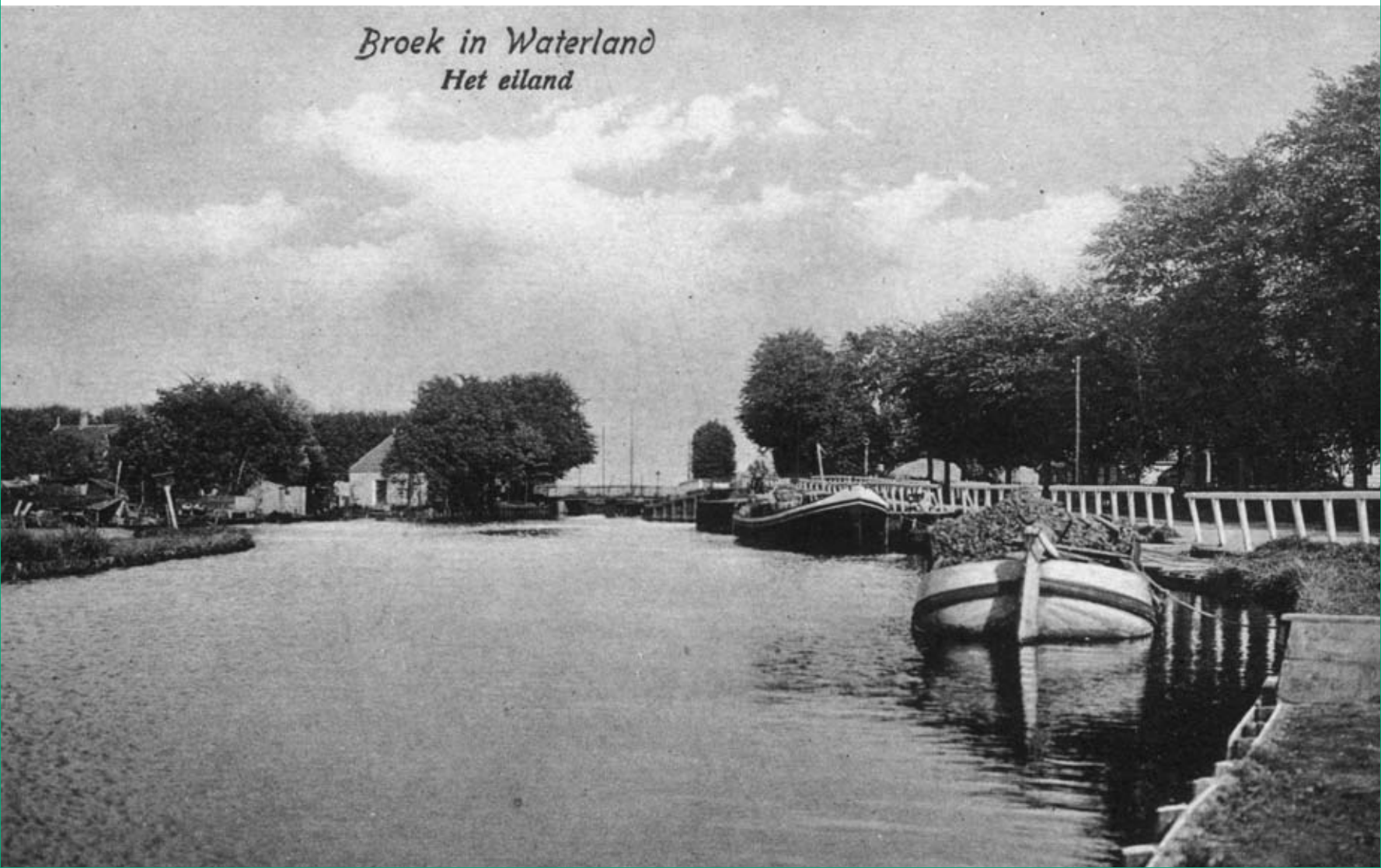
In 1926 en 1927 krijgen verveners in het noorden van het land steun van de overheid. Voor de verveners rond Amsterdam is dat nadelig, want voor hen geldt die extra subsidie niet. In overleg met andere veenderijen in het westen van Nederland wordt daarom besloten de productie te beperken. Het jaarverslag van 1927 laat zien dat er nog maar elf miljoen turven worden geproduceerd, bijna vijftig procent minder dan de gemiddelde turfproductie van de jaren daarvoor. Bovendien is er door een bijzonder natte herfst maar de helft van de turf leverbaar.

Oorspronkelijke houten ophaalbrug aan de Galgouwen, met rechts het sluishuis.

Volgeladen turfschuit langs de Eilandweg in Broek in Waterland klaar voor transport, rond 1930.

Broek in Waterland *Het eiland*

Ingetekende foto van veenarbeiders, vanaf de Veenderij gezien met uitzicht op de kerktoren van Broek in Waterland, eind jaren dertig.

Het jaarverslag geeft informatie over de arbeidsomstandigheden voor de verveenders. Voor het droogmaken van de turf zijn in totaal 25 arbeiders nodig, die gemiddeld negen uur per dag werken voor een loon van 25 gulden per week. Er wordt maar één van de twee baggermachines gebruikt. Daarop werken dertien arbeiders, die dertig gulden verdienen. De machinist en de voorman krijgen een toeslag van drie gulden.

De financiële situatie voor de Veenderij Maatschappij wordt in 1927 echt prangend. Men heeft te kampen met veel achterstallige betalingen. Directeur van Breemen geeft de overheid de schuld, blijkt uit een brief naar Gedeputeerde Staten van Noord-Holland. 'Wij hebben schade ondervonden doordat de regering de Veenderijen in het Noorden des lands ondersteuning verleende, zij het door steun aan de verveners of in de vorm van werkverschaffing. Wij werden indertijd door de regering aangezet nieuwe veenderijen te stichten, die nu blijken veel te groot te zijn en waarin wij niet zooveel kunnen venen, dat wij aan onze verplichtingen kunnen voldoen'.

De directie heeft vanwege de tegenvallende inkomsten problemen met de gemeente Broek in Waterland. De Veenderij heeft een betalingsachterstand op de lening van de gemeente voor de bouw van de arbeiderswoningen aan de Wagengouw. De gemeente komt er na een stevige briefwisseling met directeur van Breemen niet uit en stapt naar de provincie Noord-Holland met het verzoek de veenderij te dreigen met een faillissement. Daarop besluiten Gedeputeerde Staten te gaan bemiddelen. Met succes: de gemeente Broek in Waterland treft een regeling voor een jaarlijkse extra aflossing van de achterstallige betalingen voor een periode van vijf jaar. De Veenderij heeft hiervoor extra geld kunnen lenen bij de bank.

Stadsvuil

Om de financiële zorgen te verlichten zoekt de Veenderij Maatschappij een nieuwe bron van inkomsten. En die wordt gevonden - in de stort van huisvuil. In 1927 wordt er in de jaarstukken voor het eerst melding van gemaakt. De NV Siccatio krijgt dan vergunning om uitgeveende veenputten met stadsvuil te dichten. Dit bedrijf is een aparte NV van de directie van de Veenderij Maatschappij die speciaal voor dit doel is opgericht.

In het westen van Nederland is vanaf begin twintigste eeuw ervaring opgedaan met het dumpen van stadsvuil in veenputten en vaarten. De gemeente Amsterdam krijgt steeds meer inwoners, terwijl ook de industrie groeit en de Stadsreiniging zoekt naar alternatieven om het stadsvuil kwijt te kunnen. In 1904 kan, met slechts enkele stemmen verschil, in de gemeenteraad worden voorkomen dat Amsterdam met zijn stadsvuil het Naardermeer gaat dichtgooien. De bekende natuurliefhebber dr. Jac. P. Thijssen komt samen met de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie in actie om dit te voorkomen. Het Naardermeer wordt het eerste natuurgebied in Nederland en de actie is de eerste daad van de Vereniging Natuurmonumenten; nu de grootste natuurorganisatie van Nederland.

Onomstreden was het storten van afval in deze periode dus niet. Maar het besluit om Amsterdams stadsvuil op de veenderij Zunderdorp te storten maakt géén vergelijkbare emoties los. Er is niets te vinden over protesten. Toch moet ook de veenderij in het Waterlandse veenweidegebied vooral in het voorjaar de natuurliefhebber in verrukking hebben gebracht. Het veenweidelandschap herbergt veel weidevogels en de uitgeveende plassen zitten boordevol vis. De

Twee veenarbeiders, vader en zoon Broeder, aan het werk op de Veenderij Zunderdorp, eind jaren dertig.

Het schuurtje

Willem Vos

Willem Vos: 'Op het bordje staat: Streng verboden toegang. Artikel 461 Wetboek van Strafrecht.

Ongeveer op deze plek, op de kop van een akker aan de hoofdvaart stond het schuurtje voor het veenders-gereedschap. Nu ik hier weer sta, weet ik precies hoe het eruit zag. Hoog voor de lengte en breedte, doos-vormig met een zadeldak, de wanden bekleed met luxe rabatdelen, zwart geteerd, het dak gedekt met ijzere, geteerde golfplaten, zogenaamde Amerikaanse patentplaten, zoals de boeren golfplaten toen nog noemden. Door een raampje, dat voor de ventilatie van het gereedschap vaak openstond, kroop ik naar binnen.

Met mijn rug tegen de wand werden de voorwerpen in het schemerdonker langzaam zichtbaar. De lange wand tegenover het raam was ingericht voor het staande gereedschap. Veelpuntige, lange ijzere harken met essenhouten stelen, voor het afschrijven van de turf. De harken waren ongeveer een meter breed met naar schatting elf tanden. Op die manier konden tien turven tegelijk worden afgeschreven. Voor de stevigheid liepen twee dunne gesmede ijzere stangen van de bovenkant van de hark naar de zijkant van de steel, verbonden door een klinknagel.

Naast de harken stonden, keurig ingevet, de rechte, messcherpe graven, met ijzere beugelhandvaten en dwarse ijzere voetsteunen. Na het inkrassen met de harken werden de graven gebruikt voor het steken van de turf. Door de dwarse voetsteun had je tijdens het steken goed zicht op de richting van de kras en de verticale stand van de graaf. Daarnaast de handstampers, met rechte stelen en schotelvormige stampers. De andere wand was voor de helft voorzien van planken voor het opbergen van het klein gereedschap. Er stonden blauw geëmailleerde kruikjes, stormlantaarns en platte klompen. De klompen met vlakke zolen werden gebruikt in combinatie met de stampers voor het verdichten van de gebaggerde veenlaag. Het houtwerk van het kleingereedschap zoals stampers, stelen en handvaten, waren in oranje meniekleur geschilderd. Door de helle oranje kleur kon je het gereedschap op de donkere veenvlaktes makkelijker terugvinden. Tegen de achterwand van de schuur stond een turfachel. De kapstukken voor de kleding waren aan beide kanten naast de achel aangebracht.

In de oorlog werd het schuurtje 's nachts als onderduikadres gebruikt. Overdag hield men zich schuil in de begroeiing van de oude vuilnisbelten. In ruil voor brandhout, vis en wild werden de onderduikers door de omringende boeren in leven gehouden. De onderduikers hadden ook eigen tuinen achter de boerderijen.'

voor de stortwerkzaamheden opgerichte NV Siccatio begint in 1927 te dumpen op drie plaatsen in de veenderij. Het stadsvuil wordt in grote bakken over het water van de Broekervaart aangevoerd. Het lossen gaat met de hand. Daar zijn acht tot tien arbeiders voor nodig, al naar gelang de aangevoerde hoeveelheid.

Het vuil wordt tot een meter boven het maaiveld gestort. Na enkele weken is het voldoende ingeklonken en gezakt om gelijk te komen met het maaiveld. Van meet af aan wordt dit storten van vuil gezien als landaanwinning. Het 'nieuwe' land kan gemakkelijk geschikt worden gemaakt voor de veehouderij. Het storten van Amsterdams vuil op de veenderij gaat door tot 1933. In totaal is in deze periode acht hectare nieuw land gemaakt. Daarna wordt het vuil, waarschijnlijk goedkoper, gestort bij IJpendam en Landsmeer.

Crisisjaren

In 1928 produceren 33 arbeiders bij elkaar 15,5 miljoen turven. In de zomer duurt hun werkweek 55 uur, in de winter 35 uur. Ze krijgen

een weekloon van 24 gulden. Maar de zaken gaan niet goed, deze keer omdat de zomer bijzonder droog is. De turf droogt te snel, waardoor ze te bros en breekbaar wordt. De kopers laten het afweten. Dus blijven er grote partijen onverkochte turf staan, naast de oude voorraden van 1927. Het storten van stadsvuil is dat jaar wel lonend. Er wordt bijna zestigduizend kubieke meter gestort. Dat betekent werk voor elf man, die met dertig gulden per week ook meer verdienen dan de veenarbeiders.

Een jaar later ontwikkelt zich de grote, wereldwijde economische crisis van 1929. Ook voor de Veenderij Maatschappij is het een bijzonder ongunstig jaar. De omzet wordt steeds kleiner, terwijl nog zestig procent van de voorraad van 1928 onverkocht blijft. Ook onder de verveners die de veenslik afnemen, bestaat weinig animo. In overleg met veenderijen in onder meer Vinkeveen en Friesland wordt besloten de aanmaak te beperken tot dertien miljoen turven. De directie eindigt het jaarverslag in een verbeterd optimisme. 'Al het mogelijke wordt, en zal door ons gedaan blijven worden, om de financiële toestand meester te blijven'.

Turfschip 'De Tijd leert
Alles' wordt volgeladen,
jaren veertig.

Maar het wordt nog slechter. In 1930 worden nog maar tien miljoen turven geproduceerd. Het voorjaar is bijzonder mooi en droog, maar de droogtijd in de nazomer is buitengewoon nat. Daardoor wordt slechts eenderde deel van de opbrengst droog en leverbaar. Gelukkig is er wel voldoende vraag, hoewel het aandeel van turf op de brandstoffenmarkt steeds verder terugloopt. De turfafzet ondervindt schade van 'de doorvoering van gas en electriciteit voor kookdoeleinden in kleinere gemeenten en aan het menigvuldiger verstrekken van bons voor cokes in plaats van turf aan werklozen en armlastigen'. De overheid werkt dus indirect mee aan de steeds kleinere afzet.

De jaren daarop moeten op de jaarlijkse aandeelhoudersvergaderingen steeds grotere verliezen worden geïncasseerd. Van 159.870 gulden in 1930 tot 193.380 gulden in 1935. Er wordt in deze jaren elk jaar minder turf geproduceerd met 1935 als absoluut dieptepunt: vijf miljoen stuks, een vijfde van de geplande productie.

In 1936 is de toon in het jaarverslag weer iets optimistischer vanwege enkele financiële meevallers. Er is sprake van een opleving in het veehoudersbedrijf en een grotere verkoop van veenslik als gevolg van een langzaam toenemende vraag in de regio. Men is ook doende bijna de helft van het totale in concessie gegeven gebied, de tegenwoordige Poppendammerweeren, 'uit het veenverband ontslagen te krijgen'. Het wordt de directie duidelijk dat men nooit de tweehonderd hectaren van de oorspronkelijke concessie rendabel kan vervenen.

In 1939 geeft de provincie Noord-Holland daarvoor toestemming. Hierdoor kan de Veenderij het gebied verpachten aan boeren en daarmee extra inkomsten verwerven. Er wordt weer iets meer turf geproduceerd: zes miljoen stuks. Voor het eerst sinds jaren kan de maatschappij aan haar financiële verplichtingen voldoen. Omdat er zo weinig wordt verveend, wordt in 1939 besloten alleen het noordelijke deel van de veenderij te gebruiken, zodat de rest van het gebied zoveel mogelijk als grasland kan dienen.

In 1936 overlijdt Jacob de Rooij, 71 jaar oud, oprichter en samen met Marinus van Breemen directeur van de maatschappij. De Rooij kwam uit een familie van verveners. Hij is eigenaar van grond ten behoeve van de turfwinning in de Buitendijkse Buitenvelderse polder, het tegenwoordige Amsterdamse Bos. Hij combineert allerlei bestuursfuncties. Zo is hij bestuurder van het Waterschap, gemeenteraadslid voor de Anti Revolutionaire Partij, bestuurslid van het christelijk-sociale werkliedenverbond Patrimonium, bestuurslid van twee woningbouwverenigingen en van verschillende scholen, vice-voorzitter van de plaatselijke coöperatieve boerenleenbank en erevoorzitter van Patrimoniums Muziekvereniging. Bij de veenderij wordt geen opvolger voor hem benoemd. Van Breemen blijft de enige directeur tot hij wordt opgevolgd door zoon Jan Albert. Samen met Jan Verton, die als administrateur bij het bedrijf begon, leidt Jan Albert van Breemen de Veenderij tot aan de opheffing in 1959.

Blij met de oorlog

In de Tweede Wereldoorlog heerst grote kolenschaarste in Nederland. De vraag naar turf neemt daardoor weer toe. De Veenderij voert de productie in 1940 op met bijna vijftig procent, mede op verzoek van het Rijkskolenbureau. Deze overheidsinstelling geeft zelfs extra subsidie als tegemoetkoming in de hogere kosten. Maar nu zitten de weersomstandigheden weer tegen. Een lange vorstperiode wordt gevolgd door een lange periode met regen. Dat bezorgt de turfmakers veel extra werk.

Aan het eind van het eerste oorlogsjaar besluiten de verveners onderling om structureel méér te gaan vervenen. Er komen ook enkele nieuwe verveners uit Halfweg bij, waar het venen bij maatschappij De Eendracht net is afgesloten. Het jaarverslag eindigt met: 'Door de geforceerde tijdsomstandigheden belooft 1941 dus een nog

De directeuren van de
Veenderij Maatschappij
Jan Albert van Breemen
(tweede links) en Jan
Verton (rechts), augustus
1963.

Het imperium rond de Volgermeerpolder

Twee ondernemende heren komen steeds terug in de geschiedenis van de veenderij en vuilstortplaats die we nu kennen als de Volgermeerpolder. Het zijn Van Breemen en Verton, beiden afkomstig uit Haarlem. Van Breemens vader Marinus is in 1918 de oprichter van de veenderij. Hij is dan óók al directeur van andere grote veenderijen in de buurt van Amsterdam, in Ouderkerk, Sloten en Halfweg. Bovendien heeft hij een brandstoffenhandel in Haarlem. Een klassieke ondernemer met instinct voor zaken. Zoals onder meer blijkt uit de manier waarop de NV Veenderij Maatschappij Zunderdorp wordt geleid.

Marinus van Breemen weet voldoende investeerders te vinden, discussieert behendig met ontevreden aandeelhouders en is in zware economische tijden succesvol in de onderhandelingen met de gemeente Broek in Waterland over de arbeiderswoningen in het Rode Dorp. In de magere crisisjaren van de veenderij weet hij prima het hoofd boven water te houden met zijn brandstoffenhandel. Want ook tijdens de economische crisis hebben mensen kolen en turf nodig om te koken en zich warm te houden.

Als eind jaren twintig de aanvoer van huisvuil een rendabele optie blijkt om de tekorten uit de tegenvallende turfopbrengsten te compenseren, richt hij daarvoor een nieuw bedrijf op: de NV Siccatio. De opbrengsten van de vuilstort komen ten goede aan dit bedrijf, waarvan hij tevens directeur is. Omdat hij inziet dat transport over water nodig is voor turf en vuil, richt hij in 1922 de NV Scheepsexploitatiemaatschappij Bavo op. De Bavo wordt bij de opheffing van de Veenderij Maatschappij in 1959 eigenaar van het grondgebied van de Veenderij. Ook daarvan is hij directeur. Zijn vrouw benoemt hij tot commissaris.

Zijn zoons Jan Albert en Marinus werken bij de brandstoffenhandel en nemen geleidelijk zijn taken over. Op de veenderijarbeiders en medewerkers komen ze over als stug maar sympathiek. Zoon Marinus verzorgt rond de kerstdagen een pakje roomboter en een pak koffie voor al het personeel. Er wordt ook een derdentiende maand uitbetaald. Gehuwde werknemers krijgen twintig mud kolen per jaar; ongehuwden de helft. De Haarlemse brandstoffenhandel van Van Breemen gaat na het turf- en kolentijdperk over op olie. Door de opkomst van aardgas loopt ook die zaak op een einde. Het bij het bedrijf horende benzinstation wordt in de jaren negentig van de twintigste eeuw gesloopt. De verschillende NV's worden verkocht, waarbij de brandstoffenhandel overgaat in Amerikaanse handen.

Jan Verton is Van Breemens rechterhand, administrateur, en wordt samen met Jan Albert directeur van de Veenderij Maatschappij. Hij wordt in 1937 mededirecteur van de Bavo. In Broek in Waterland is hij in deze jaren een bekend figuur, omdat hij elke donderdagochtend het geld op komt halen voor de huur van de huizen in het Rode Dorp en de opbrengsten van de sluis. Hij wordt herinnerd als een grote zwaargebouwde man, altijd met een hoed, voorzien van een goed humeur.

Verveender Arie Stolk aan het werk, rond 1930.

Even uitrusten tussen de veenstapels op de enige rustdag: zondag.

levendiger beeld te tonen dan haar voorgangster, wat ons, naar wij hopen, mogelijk zal maken de financiële verplichtingen onder Venootschap vollediger dan tot heden na te komen'.

In 1941 wordt de turfproductie verder opgevoerd tot ruim vijftien miljoen stuks. Door de grotere vraag naar veenslik besluit de Veenderij Maatschappij een groter stuk van de veenderij, waar al enkele jaren niet meer gebaggerd was, opnieuw in de ontvening te betrekken. Een van de twee baggermachines wordt verkocht 'op zeer gunstige voorwaarden'. Men is blij om via de verhoogde turfproductie een bijdrage te kunnen leveren aan het 'lenigen van de brandstoffen nood' – en uiteraard met de winst die dat oplevert. De financiële achterstand van de afgelopen jaren wordt ingelopen en het nodige onderhoudswerk kan worden uitgevoerd, onder meer aan de ophaalbrug. Het jaarlijkse verlies van de Veenderij is in 1941 teruggebracht tot 8,503 gulden.

Ook de verkoopprijs van turf trekt aan. Was de prijs voor duizend turven in 1939 nog 4,80 gulden; in 1941 is dat 6,25 gulden en in 1945 nog drie kwartjes méér. De prijsstijging zet zich na de oorlog voort

tot 10,75 gulden in 1947. Dat is weliswaar nog lang niet de twaalf gulden waarvan in 1920 werd uitgegaan voor een rendabele turfwinning, maar een stuk beter dan de jaren ervoor.

Direct na de oorlog wordt een klein gebied van tachtig hectare in gebruik genomen om het geheel te ontvenen en in te polderen, conform de oorspronkelijke concessie van de provincie. Er wordt nog steeds intensief turf gewonnen, maar de nationale brandstofschaarste is voorbij. De Veenderij blijft alleen rendabel door aanvoer van afvalstoffen, die kort na de oorlog op grote schaal wordt hervat. Vuilnis blijkt een goudmijn. In 1947 duiken in de archieven de eerste berichten op over onderhandelingen met de Stadsreiniging Amsterdam. Een jaar later wordt het eerste, tienjarige contract getekend voor de berging van minimaal 500 duizend kubieke meter vuilnis. Het jaar 1951 wordt nog afgesloten met een nadelig saldo van bijna 24 duizend gulden, maar het jaar daarop is het nadelige saldo vrijwel teruggebracht tot nul. De verkoop van het veenslik is dat jaar nog rendabel; er is meer vuilnis geborgen en de verhuur van land levert meer op. De veenmachine van de Veenderij Maatschappij is nu voor 25 gulden per werkdag verhuurd aan een combinatie van een aantal verveners die zelf voor alle onkosten, lonen en benodigdheden zorgen. De concurrentie van Friesland en Vinkeveen blijft echter onverminderd groot, onder meer doordat arbeidskracht onder de rook van Amsterdam duurder is. De directie geeft in 1953 korting op de slikprijzen om de verveners in staat te stellen 'het tegen de Friese concurrentie op te nemen'. De afzet van turf loopt verder terug. Enkele verveners laten weten vanaf 1954 niet meer te willen produceren. Hierdoor daalt de totaalproductie 'tot een punt, waarop baggeren op economisch verantwoorde wijze bijna niet meer mogelijk is'.

De directie kondigt aan veen van smalle veenwallen, die niet meer voor turfproductie zijn te gebruiken, onbewerkt te gaan verkopen als turfmolm: grondverbetering bij de aanleg van parken en plantsoenen in Amsterdam en elders. Het experiment is geen succes. De turfmolm blijkt te veel zout te bevatten en is onverkoopt. Ook het gebruik van turfmolm voor de ophoging van de dijken blijft beperkt tot een eenmalig experiment.

Het einde

De afloop is dan geen verrassing meer. Op de jaarvergadering van aandeelhouders op 12 december 1955 in het Sluishuis aan de Galgouwe wordt meegedeeld dat de vervening is beëindigd. 'Een historisch tijdperk werd afgesloten'. De exploitatie van het gebied kan alleen via de berging van afvalstoffen rendabel worden gemaakt. Geld om de polder droog te maken is er ook niet. Er is weliswaar 164 duizend gulden gestort in het verplichte Droogmakingsfonds, maar daarvan is slechts 90 duizend direct beschikbaar.

Speciaal voor het veenseizoen gebouwde ark waar de veendeenders konden overnachten. Op de achtergrond de baggermachine.

Aandeel van de Bavo.

Veenderij Zunderdorp anno 1950. Het noordelijk deel, de huidige Volgermeerpolder binnen de paarse contouren, is dan grotendeels verveend. Het zuidelijk deel, het gebied binnen de groene stippellijn, is in de jaren twintig gereed gemaakt voor verving. In 1939 worden deze Poppendammer Weeren zonder ontevend te zijn, weer als weidegebied verkocht. Het totale gebied omvat ruim twee vierkante kilometer (tweehonderd hectare).

Het jaar daarop, 11 december 1956, komen de aandeelhouders opnieuw bijeen. De baggermachine is verkocht voor de sloop en levert nog 6.500 gulden op. In een brief aan de provincie van 14 november 1956, wordt uitgelegd dat er van de veenderij nooit een droogmakerij zal worden gemaakt. De vraag naar turf wordt steeds kleiner, maar ook drooglegging van de gronden volgens voorschriften is op economische gronden niet mogelijk. Verder speelt de winstgevendheid van de afvalberging een belangrijke rol. Dit gebeurt immers al enkele jaren, waarbij de polder voorziet in een grote behoefte bij gemeenten en bedrijven. De prognose is dat de vraag naar deze stortruimte enorm zal toenemen. Tot slot geeft de directie aan dat het hele gebied 'uiteindelijk weer geheel op maaiveldhoogte kan worden opgeleverd'. De Veenderij Maatschappij verzoekt de provincie daarom de concessie tot vervening niet meer te verlengen, maar in

plaats daarvan toestemming te geven om voor het storten van afval voor een periode van twintig jaar.

De commissarissen komen nog tot 1959 jaarlijks bij elkaar, maar over turfwinning wordt met geen woord meer gesproken. Over vuilstorten des te meer, want dat is rendabel. Over 1957 wordt een batig saldo geboekt van 58.726 gulden. Er worden plannen gemaakt voor een reorganisatie van de Veenderij Maatschappij: het gehele bedrijf wordt overgedragen aan de Bavo.

En dan, op woensdag 8 juli 1959, komen in café-restaurant Concordia in Broek in Waterland de aandeelhouders voor de allerlaatste keer bij elkaar, samen met de Bavo-directeuren Van Breemen en Verton. Het turftijdperk dat direct na de Eerste Wereldoorlog veelbelovend begon maar later schrale tijden kende, was ten einde. De noeste veenarbeiders maakten plaats voor de vuilnismannen uit Amsterdam.

Willem Vos

De mijnen van Salomon

Willem Vos: 'Op een dag bleven de bootjes van de veenarbeiders gewoon aan de wal liggen. Ik heb ze nog een paar keer uitgehoosd in de hoop dat ze terug zouden komen. Door hun regelmaat en genegenheid zorgden ze voor een stukje houvast en zekerheid in mijn bestaan. In een van de boten dreef nog een blauw theekruikje. Sommige velden met al gestoken en zo goed als droge turf bleven gewoon liggen. Het tussen de turf doorgeschoten gras en riet vormde ritmische patronen. Als we in de turf velden Kapitein Rob of de Mijnen van Salomon speelden, waren de turf velden en met riet afgedekte stapels Afrikaanse culturen en geheimzinnig door oerwoud overwoekerde beschavingen. Het was een triest gezicht: die oude turfrijverheid zo half onder het huisvuil. Maar al snel boden de exotisch overgroeide vuilstortplaatsen nieuwe speel mogelijkheden. Pa huurde wel eens een bootje en met allerlei eten en lekkers gingen we 's zondags roeien. Hij dopte de zaaddozen van de gele lissen en legde ons uit hoe in het najaar die kleine dappere zaadjes van de ouderplanten wegdreven en verre oevers zochten om zich opnieuw te vestigen.

Het verlopen van die oeroude turfindustrie heeft veel indruk op me gemaakt. De stille emoties van de veenarbeiders stonden in schril contrast met de bijna brutale en luidruchtige houding van de Amsterdamse gemeentearbeiders die met de vuilstort meekwamen. Het kostte moeite om je opnieuw te hechten, het bleven indringers. Vanuit een gevoel van solidariteit saboteerden wij de nieuwkomers. Dat geklier leverde ons in de wereld van vuilnismannen een negatief imago op. Als kind had ik een onbestemd gevoel van teleurstelling over de houding van de ouderen, ook over mijn eigen ouders. Het gemak waarmee ze de turf uit de oorlog waren vergeten was heel pijnlijk.

De onverschilligheid tegenover de berustende houding van de veenarbeiders maakte een bepaald soort boosheid in me los. Ik hoor het ze nog zeggen: 'Nee Hannes, die stoftroep moeten we niet meer in huis hebben'. De vrouwen die zomaar met Ome Arie, de vaste chauffeur van de vuilnismannen, meereden naar Amsterdam. 'Nou meid, ik breng je wel effe hoor'. Natuurlijk, de vuilnismannen waren ook aardig, ze kwamen uit de Jordaan. In korte tijd was iedereen in de buurt oom en tante van elkaar geworden.

De mannen namen ook allerlei sociale verplichtingen op zich. Lange ome Arie en korte ome Arie speelden voor Sinterklaas en Zwarte Piet. Ik zie ze nog aankomen om de hoek van de Galggouw en Wagengouw. 'Godverdomme, Arie, hou die knol toch vast'. De goede Sint lag languit op het paard, Zwarte Piet had de grootste moeite om het onwennige dier in bedwang te houden. De vrouwen lagen dubbel van het lachen over de brugleuning, de kinderen stonden er beteuterd bij, sommige met kleine handjes voor hun mond. Een onvergetelijk tafereel met veel intens plezier. Toen ma het 's avonds aan pa vertelde, proestte zij nog het eten over tafel.'

Het Rode Dorp

In de negentiende en vroege twintigste eeuw hield 'verantwoordelijk ondernemerschap' ook in dat gezorgd werd voor huisvesting van de werknemers. Bij grote veenderijprojecten, zoals die in de Peel op de grens van Brabant en Limburg, werd bijvoorbeeld het nieuwe dorp Helenaveen gebouwd, volledig volgens wens en inzicht van de ondernemer die vervolgens ook de huur inde en de huisregels vaststelde. Als een variant hierop verrijst in de jaren twintig in Broek in Waterland het 'Rode Dorp' op steenworp afstand van de toenmalige veenderij, de huidige Volgermeerpolder. De bijnaam van het wijkje heeft niets met politiek te maken. De daken van de huizen waren en zijn rood. Dat was tijdens de bouw in het dorp bijzonder.

Tegenwoordig zijn de bescheiden woningen aan de Wagengouw in Broek in Waterland enorm in trek. De huizen hebben voor en achter een tuin en bieden vrij uitzicht over Waterland. Bewoners denken er niet over te verhuizen naar andere oorden. In de beginjaren was dit wel anders. Toen werden de woningen als minderwaardig bestempeld en onder meer gebruikt als kippenhok en paardenstal.

Belangenverstrengeling

Op 22 december 1919 richtten de heren De Rooij en Ochs, allebei directeur van de Veenderij Maatschappij, de Stichting Woningbouwvereniging Meerveld op. Zij willen 'hygiënisch ingerichte woningen die voldoen aan de behoeften van een in bescheiden financiële omstandigheden verkerend gezin' bouwen. De huizen zijn bedoeld voor de arbeiders van de Veenderij Maatschappij.

In het eerste bestuur van de Woningbouwvereniging zitten naast De Rooij en Van Ochs de heren Jan van Meerveld Hendrikszoon (een landbouwer aan de Broekergouw), Gerardus Visser Junior (bouwkundige uit Amsterdam) en Marinus van Breemen (directeur van brandstoffenhandel Van Breemen uit Haarlem). De stichting koopt de bouwgrond, ongeveer één hectare groot, van de gemeente Broek in Waterland voor een bedrag van 18.750 gulden.

Via diezelfde gemeente wordt een voorschot gevraagd van het rijk voor de aankoop van de grond en de bouw van de woningen zelf. Samen ruim 400 duizend gulden, af te lossen over vijftig jaar voor de bouwsom, en vijfenzeventig jaar voor de grond. Burgemeester Willem de Geus zegt deze steun toe en legt op 8 november 1921 zelf de eerste steen van wat spoedig het Rode Dorp wordt genoemd. Maar al vanaf de oplevering kampt de woningbouwvereniging met een groot exploitatietekort. Omdat de Veenderij Maatschappij minder goed loopt, vestigen veel minder arbeiders zich in Broek in Waterland dan gedacht. Ook vinden de meeste veenarbeiders de woningen te klein. Vanaf het eerste moment kampt het project met leegstand. Sommige huurders gebruiken een huisje aan de Wagengouw alleen om er hun dieren te stallen. In het huurreglement wordt de bepaling opgenomen dat het 'verboden is binnenshuis hout of turf te zagen of te hakken'. Men mag wel 'maximaal één geit, twaalf kippen, één haan, een kat of een hond houden.'

Omdat er zoveel huizen leegstaan, bouwt de Woningbouwvereniging schulden op bij de gemeente. In 1926 hangt er een proces boven het hoofd van de directie van de Veenderij Maatschappij vanwege achterstallige betaling. Directeur De Rooij ontkent de aanmaning te hebben ontvangen. Hij vraagt in een brief om een rekening waaruit blijkt dat hij voor het gevorderde bedrag van 3419,92 gulden in het krijt staat. De gemeente Broek in Waterland begrijpt wel hoe deze onduidelijkheid

Het Rode Dorp in 1922,
klaar voor de oplevering.

is ontstaan. 'Doordat de N.V. Veenderij Maatschappij en de Woningbouwvereniging door nagenoeg dezelfde personen worden gevormd, waardoor er sprake is van belangenverstrengeling.'

De gemeente komt er niet uit en richt zich op 27 mei 1927 tot de provincie met het verzoek 'enige pressie op het Veenderijbestuur uit te oefenen'. Want er is altijd wel een stok om de hond te slaan. Zo is het de gemeenteambtenaren opgevallen dat er sinds februari dat jaar regelmatig aanvoer van Amsterdams stadsvuil plaatsvindt, dat in de veenpolder wordt gestort. Omgekeerd blijkt dat 'dikwijls bovengrond uit den veenpolder naar elders wordt vervoerd'. Iets wat volgens de concessie voor de Veenderij Zunderdorp strikt verboden is; deze grond is bedoeld voor aanleg van de dijk rond het gebied. Hiertoe zou de provincie toch op z'n minst vergunning moeten hebben verleend? Waarom weet de gemeente er dan niks van? En is het niet mogelijk dat de Veenderij Maatschappij een deel van de opbrengsten uit deze 'handel' gebruikt om haar schuld af te betalen? Uiteindelijk loopt in 1928 alles met een sisser af. De maatschappij betaalt haar achterstallige schulden alsnog.

Rampenplan

Maar het exploitatietekort blijft. In 1936 zijn nog steeds niet alle woningen aan de Wagengouw verhuurd en gemiddeld worden 28 van de 50 huizen bewoond. Er verhuizen in dat jaar zestien gezinnen, waardoor het Rode Dorp steeds meer op een rampenplan begint te lijken. Huidig bewoner Henk van der Biezen: 'Mijn vader woonde er vanaf het begin en heeft ons altijd voorgehouden dat de buurt destijds een vreselijk slechte naam had. De huizen waren slecht onderhouden. Hij zat soms met een paraplu boven zijn hoofd aan tafel omdat het enorm lekte. Toen ik jaren later besloot er met mijn vrouw te gaan wonen, riep hij verslagen uit: 'Dat ik dít nou nog moet meemaken, vreselijk!' Toen mijn vrouw hem erop wees dat wij tenminste een wc binnen zouden krijgen, terwijl de zijne nog buiten was, kalmeerde hij wel een beetje.'

Ook bewoner Adri Beunder herinnert zich de slechte staat op en rond de

huizen. 'Het was een modderpoel. Je kon niet eens op je gewone schoenen naar het trammetje lopen, zó vies was alles. Wij voetbalden in de huizen die leeg stonden. Soms huurde mijn vader er voor een daalder nog een bij. Dan had de woningbouwvereniging weer wat geld, en zetten wij er een paard en wat konijnen in. Er woonden nauwelijks verveenders, terwijl de huizen toch voor hen bedoeld waren. De huizen hadden maar twee slaapkamers. Dat was te weinig voor hun grote gezinnen. Ze bouwden zelf woningen om de hoek of hadden een woonboot.'

Niet alleen de leegstand zorgt voor financiële problemen, ook de onderhoudskosten zijn hoger dan begroot. De oorzaak zoekt de gemeente 'in de minder gunstige uitvoering bij de bouw'. Uit een brief die bewoner C. Tas op 22 maart 1939 aan de woningbouwvereniging schrijft, blijkt dat er inderdaad een hoop te verbeteren is. 'De afvoerbuisc van de gootsteen die zich buitenshuis bevindt, is verstopt, zodat zich op mijn erf grote plassen water vormen, zelfs van dien aard dat ik nauwelijks mijn schuur kan bereiken. Tenslotte deel ik U mede dat de pot van de wc, welke op verschillende plaatsen gebarsten is, op een verrotte bodem rust en zich al een tijdje nog steeds in deze toestand bevindt, zonder dat er iets aan gedaan wordt.'

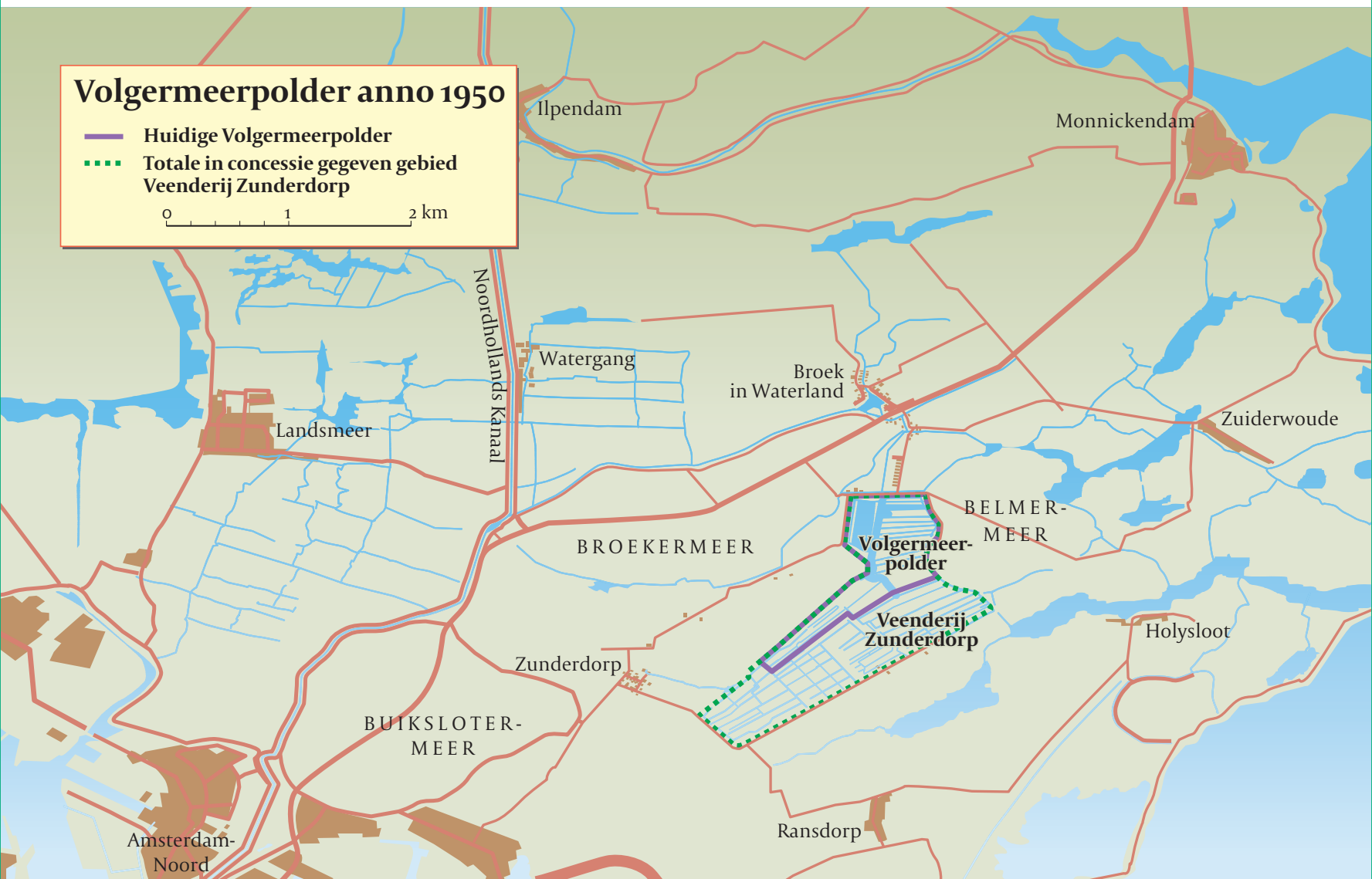
Tijdens de Tweede Wereldoorlog neemt de vraag naar de huizen in het Rode Dorp plotseling toe. Vanwege de onteigening van binnenvaartschepen door de Duitsers zijn dakloos geraakte schippers op zoek naar geschikt onderdak. Enkele families vestigen zich in de leegstaande huizen. In het eerste oorlogsjaar worden 47 van de 50 woningen verhuurd. Na de oorlog is de woningnood in de regio nog groter en neemt de belangstelling verder toe, hoewel het klachten blijft regenen over achterstallig onderhoud. De ruiten zijn stuk en worden niet gerepareerd, 'de gootsteenkast is drijfnat en zit vol beestjes' en het behang valt van de muur. Met geleend geld van de gemeente wordt in 1947 een tegelpad langs de huizen aangelegd. Enkele jaren later volgen forse renovaties, waardoor de woningen er in de jaren vijftig stukken beter uit komen te zien. Na de opheffing van de Veenderij Maatschappij in 1959 blijven de huizen zeer in trek. In de periode van hoge woningnood die volgt, worden sommige panden zelfs dubbel bewoond.

Volgermeerpolder anno 1950

- Huidige Volgermeerpolder
- - - Totale in concessie gegeven gebied Veenderij Zunderdorp

0 1 2 km

De Veenderij Zunderdorp centraal in Waterland, anno 1950.

‘Het leek goud, maar het was koper’

Het leven op de veenderij

Na de ontdekking van het chemisch afval in 1980 werd de Volgermeerpolder gesloten voor het publiek. ‘Niet betreden’, werd het devies. Na ruim een halve eeuw menselijke activiteit veranderde het terrein in een doodse vlakte. Dat het eens centrum was van werk en wonen, leek nauwelijks meer voorstelbaar. Maar voor tientallen verveners was het de plek waar ze dagelijks hun brood verdienden en vaak bleven overnachten. Over hun leven bestaan nauwelijks geschreven bronnen. We moeten het doen met hun verhalen en de herinneringen van hun kinderen en kleinkinderen; hun foto’s en familiealbums. Die schetsen een loodzwaar beroep met een laag maatschappelijk aanzien.

Zwavel

Aan de oostelijke rand op de Volgermeerpolder stond de boerderij waar Jan Roos in 1932 werd geboren. Zijn familie woonde pal achter de stolpboerderij van boer Hoogenhout wiens zoon Wim later sluiswachter is geworden. De boerderij is begin jaren tachtig afgebroken omdat hij binnen de gifstort lag. Toen de ouders van Roos er in 1929 kwamen wonen, was het huis al eigendom van de Veenderij Zunderdorp. Gebaggerd werd er alleen van maart tot en met juni, zegt Roos. Daarna werd er door de arbeiders onderhoud gepleegd aan het materiaal en de baggermachine, die daarvoor jaarlijks op het droge gelegd moest worden geteerd. De machine werd vlakbij de boerderij gestald in een dok. Zo kon voor het onderhoud de onderkant geteerd worden. ‘Op een gegeven moment moest op de machine een afzuiger geplaatst worden. Er kwam tijdens het baggeren zóveel zwavel omhoog, dat de mensen onwel werden. Ze kregen zere ogen. Toch is zwavel een goed teken, want in goede turf zit zwavel. Als hij ’s zomers droog was, sloeg hij wit uit. Daar kon je dat aan zien.’

Soms ging hij mee met een van de schippers die de turven verscheepten naar kolenboeren in Haarlem of Halfweg. Bijvoorbeeld met schipper Verhare of met Arie Slegers uit Halfweg die met zijn boot *Jogeaal* (vernoemd naar Jo, Geertje en Ali, de drie dochters van

Slegers) geregeld op de veenderij aanmeerde. Omdat ze bij Roos thuis melk hadden, viel er wel eens wat te ruilen. ‘Als Verhare kwam aanvaren riep mijn moeder: Een kan druiven voor een kan melk? Nu bestaat dat soort ruilhandel niet meer. Voor mij was het een mooie tijd, dat turftijdperk. Het leven was hard maar eenvoudig.’

Zelf heeft hij nooit op de veenderij gewerkt, maar op de boerderij bij zijn vader, die zijn bedrijf begon met zeven koeien op de legakkers.

Voor Cor de Graaf, zoon van vervener Jan de Graaf, was de veenderij de plek waar zijn rug het begaf. Cor is de enige nog in leven zijnde verveender die in 1946 en 1947 twee seizoenen samen met zijn vader als verveender heeft gewerkt. ‘Drie zeiknatte turven wogen naar schatting acht of negen kilo. Dagen achtereen tilde je honderden van die porties op. Niet zo gek dus dat mijn rug het voor gezien hield.’ Ze stonden van ’s morgens vroeg tot ’s avonds laat te werken, met een rubberen bescherming om hun vingers tegen het snijden aan scherpe voorwerpen, of aan een rietstengel die door de drogende turf was gegroeid. Cor: ‘Als mijn vader een wondje had, deed hij er een lapje met water uit de polder om en dan ging het zo weer over. Veen zuivert, zei hij altijd’.

Cors vader Jan kwam tijdens de Tweede Wereldoorlog uit Tuindorp Buiksloot in Amsterdam-Noord om voor veenbaas Dirk van Geemen uit Monnickendam te werken. Zijn eerste baantje na de ambachtsschool bij een ladderfabriek in Amsterdam-Noord beviel maar matig. ‘Toen vroeg mijn vader of ik geen zin had om in de veenderij te komen werken, om samen een dubbele portie turf te maken. Ik had daar in de vakanties al geholpen omdat ik me als kind verveelde. Daar kreeg ik dan een plukje shag voor en wat vloeitjes, verder niets.’ Elke maandagochtend vertrokken vader en zoon op de fiets naar de veenderij. Na het werken sliepen ze in een vlet met een roer erop van hun veenbaas Van Geemen, vlakbij hun werkterrein. Dat was handig; op die manier konden ze langer doorwerken. Vader en zoon De Graaf kookten hun warme eten in de vlet. Aardappels en groenten werden met water van de Veenderij gekookt. Een pannetje jus namen ze van

huis mee. Alleen woensdagavond en zaterdagmiddag gingen ze naar huis. Zondag was de enige dag dat ze niet werkten. Dan ging de familie De Graaf naar de Nederlands hervormde kerk. Op zondag mocht er niet eens gefietst worden in Amsterdam-Noord.

Hij werkte soms sneller dan zijn vader, weet Cor. Het geldt dat hij verdiende, ging via zijn vader naar het grote gezin met negen kinderen. 'Ik wéét dat mijn werk werd gewaardeerd, maar dat heeft mijn vader nooit geuit. In die tijd werd weinig over gevoelens gesproken. We werkten keihard en lachten weinig. Als we pauze hielden om te roken zei de voorman verontwaardigd: potverdorie, dat sigaretjes draaien kost mij goud geld!'

Een levendige herinnering van de dochter van veenbaas Dirk van Geemen, Hendrika Broeder -Van Geemen (1920- 2004), gaat over het schaften van de verveners. Dat deden ze van twaalf tot één, totdat Hendrika's vader riep dat het tijd was om weer aan het werk te gaan. 'Ze gingen tegen een rietschaft in het land zitten en dronken een kruik koude thee leeg. Hun brood hadden ze in een krant met reuzel gewikkeld. Het stukje krant dat niet vet was, konden ze dan nog lezen.' Op de vletten waar de mannen sliepen, heerste in de zomer een muggenplaag. Om de insecten buiten te houden, hielden ze het ijzeren luik van de roef zoveel mogelijk gesloten. Cor de Graaf: 'We legden een paar rokende turven uit de kachel op een stoffer en blik in de vlet. Zo konden we de muggen eruit roken. Voordat we in slaap vielen, zorgde mijn vader dat die turven uit de vlet waren. Eén keer was hij dat vergeten. De volgende ochtend voer een verveender langs en die dacht: Verrek, Jan en Cor zijn niet wakker, die hut is nog dicht. Hij is gaan kijken en heeft ons met grote moeite eruit gesleept en op het dek gelegd. Als hij dat niet had gedaan, was ik er nu niet meer geweest. We moesten een hele poos bijkomen op het koude dek. Daarna gingen we weer gewoon aan het werk.'

De Graaf weet nog precies hoe het turfsteken in zijn werk ging. 'Met de trekhaak met twee houten messen aan de rand en spijkers ertussen werden op het slik vierkante blokken uitgetekend. De houten messen zorgden voor een brede diepe streep in het slik. Daar begon je met steken, dat noemden we doorhalen over de lengte. En de dikke lijnen dwars op het land noemden we blokken. Daarna staken we de fijne lijnen af, het afsteken. Als het dan mooi weer geweest was, hoorde je de turven rammelen'.

Telturven

Als de turven klaar waren om vervoerd te worden, laadden de verveners ze op de schepen. Tijdens het laden werden de turven geteld. Dat tellen ging op een speciale manier, zegt Cor de Graaf. 'Je pakte vier turven, maar telde er twee. Eén man hield de zogeheten telturven bij. Elke telturf stond voor tweehonderd turven, dus vijf telturven waren duizend turven. Je pakte dus vier turven, telde die voor twee, ging door tot honderd en gaf dan een schreeuw: Ja! Degene die de telturven bijhield, gooide dan een telturf in de mand. Die persoon

laadde ook gewoon mee, maar moest wel antwoord geven: 'Turf legt erin!'. Als het schip vol was, werd de mand geteld en wisten we hoeveel turven er in het schip lagen. We raakten niet gauw de tel kwijt. Het was alleen wel heel zwaar om de volle turfmanden naar het schip te dragen. Alléén kreeg ik zo'n mand niet op mijn nek. Iemand moest helpen om hem omhoog te tillen.' Het laden van de schepen gebeurde meestal door het ruim van het schip vol te gooien en dan de turven bovenop netjes te stapelen. Cor: 'Dat noemden we loeven, een verband dat ook in muren zit en een beetje naar binnen gestapeld'. Soms werden alle turven in het ruim al keurig op elkaar gestapeld, vlakken genaamd. Zo kon er veel meer turf in het schip, maar het laden duurde veel langer.'

Voor eigen gebruik kregen vader en zoon De Graaf gratis zesduizend turven per jaar. Dat lijkt veel, maar het is maar een hoopje. De familie De Graaf redde het er geen jaar mee, al deden ze nog zo zuinig: 'Mijn moeder kon turfstoken als de beste'.

Ook bij Cor Rietkerk, zoon van vervener Dirk Rietkerk, had men het thuis niet breed. Zijn vader stak in zijn jongensjaren hoogveen in de Monnikmeer vlakbij Monnickendam. Hij kwam als een van de pioniers uit Ouderkerk aan de Amstel op de Veenderij Zunderdorp. Soms viel er op de veenderij ook wat lekkers te halen. 'Dan kwam mijn vader op een warme dag terug, en had hij toch een hele dikke jas aan. Met paling eronder! Hij was altijd aan het stropen en die jas was zijn dekmantel.'

De arbeidsomstandigheden waren niet best. In de vletten waar de Amsterdamse veenarbeiders tijdelijk woonden, wemelde het van de muizen. De verveners hoorden ze zelfs onder hun kussens. Vlooiënplagen waren ook gebruikelijk en het werk zelf was loodzwaar. 'Mijn vader verloor in de zomer dertig pond lichaamsgewicht in die paar maanden trappen en steken.'

In de zomerperiode verveende Dirk ongeveer vijfhonderd roe veenslik. Een roe is 3.60 meter. In totaal waren dat 500 duizend turven. Ze werden per duizend verkocht. 'Eerst was het tien gulden voor duizend turven, maar als het veel regende en de turven niet wilden drogen, gingen ze soms weg voor vijf gulden per duizend. Geen mens is rijk geworden van de veenderij. Het leek goud, maar het was koper.'

Het was voor alle mensen die op de veenderij hun brood verdienden, sappelen om rond te kunnen komen. De grootvader van Toon Meijer, die zelf in de Tweede Wereldoorlog werd geboren, heeft jarenlang als sluiswachter van de Volgermeerpolder gewerkt. De sluiswachter bediende het gemaal dat in zijn woning stond, schutte de turf-schepen en dreef een kleine uitbaterij waar de sportvissers een kop koffie of een borrel konden drinken. Aan hen verhuurde hij roei-bootjes die in de herfst alle veertig op de kant gingen. Dan werden ze geteerd en geschilderd in geel en zwart.

'Speciaal voor de vissers liet hij op zondagochtend het trammetje van Amsterdam naar Volendam stoppen bij het Essenlaantje. De vissers kwamen 's ochtends al heel vroeg aanlopen. Het waren alle-

Links: Jan Roos: zoon van een vaarboer op de Volgermeerpolder.

Midden: Cor de Graaf: 'Ik was vijftien toen ik in de veenderij ging werken.'

Rechts: Piet Stolk; een leven lang werkzaam op de Volgermeerpolder.

Luchtfoto van sluishuis aan de Galggouw met roeibootjes voor de verhuur, anno 1950.

maal Jordanezen en ze vingen heel grote alen. Mijn vader Simon hield zich ook met hen bezig. Hij was rijksveldwachter en voer met zijn bouvier in een bootje rond om te controleren of ze wel een visvergunning hadden. Was dat niet het geval, dan liet mijn vader soms de hond naast die vissers zitten. Hij had het beest zo getraind dat die vissers geen vin konden verroeren. Als mijn vader aan het eind van de dag zijn hond weer terugfloot, konden de vissers eindelijk weg.'

Kermisboten

De huidige bewoner van het sluishuis is Piet Stolk, zoon van Arie Stolk wiens familie eerst verveende in Ouderkerk aan de Amstel. Toen daar geen werk meer was en Veenderij Zunderdorp werd geopend, verhuisde het gezin naar Broek in Waterland. Dat was in 1922. Piet heeft zijn hele leven op de veenderij, en later op de stortplaats gewoond en gewerkt. In het sluishuis houdt hij in opdracht van de

gemeente Amsterdam nog steeds toezicht op de Volgermeerpolder. Hij heeft er vanzelfsprekend leren turven: het tellen van turfjes die in het schip werden geladen. 'Vroeger gingen veel kermisreizigers in de zomer per schip van plaats naar plaats om de kermis op te zetten. In de winter vervoerden zij turf. Er waren soms boten bij die te groot waren om onder de Pelsbrug door te varen. Die werden met kleinere boten geladen. Andere schippers wilden hun lading vlakken. Dat hield in dat de lading turfjes netjes gestapeld werd in het ruim. Dan konden er in plaats van 30 duizend, wel 40 duizend of 50 duizend turven worden vervoerd. Dat kostte iets meer, en het laden duurde veel langer. Als kind heb ik er uren en uren naar gekeken.'

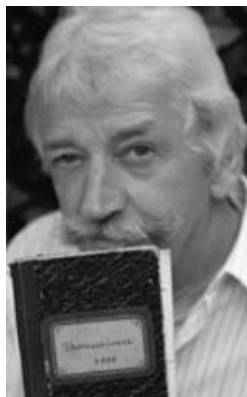
Roel Wesseling (1906-1984) was een van de verveenders die tot het einde van het turfijdperk op de Veenderij Zunderdorp heeft gewerkt. Net als een groot deel van de rest van de familie, zegt zoon Bert. Grootvader Jan stond aan het hoofd van een familiebedrijf dat opereerde op vier verschillende veenderijen rond Amsterdam. 'Veenderij Zunderdorp was de laatste waar mijn opa, vader en de rest van de familie heeft gewerkt. Op een gegeven moment werkten er wel zes broers in het bedrijf en verder nog twintig tot veertig mensen.

Ome Klaas Rinkel was zo iemand die vijfenveertig jaar, zijn werkzame leven lang, bij de familie heeft gewerkt. Hij was geen familie maar ik noemde hem toch altijd oom.'

De familie Wesseling was de enige die op de Volgermeerpolder spoorlijnen aanlegde. 'Dat deden ze omdat in de meeste andere veengebieden het land in eerste instantie heel breed was, terwijl er maar weinig water was. Omdat de verveners ver moesten lopen met hun manden met turf, legden ze dan een spoorlijn aan. Maar in Broek in Waterland werden de stukjes land zo smal dat het eigenlijk niet de moeite was die rails neer te leggen.'

De laatste turven van de Volgermeerpolder konden niet meer in Amsterdam of de eigen regio worden gesleten. Alleen in de kop van Noord-Holland en op Texel was er nog belangstelling voor. 'Ome Jan' bracht ze er per boot naartoe. Bert Wesseling: 'Slecht heeft mijn familie het nooit gehad, al was het heel hard werken. Mijn opa had dertien kinderen, en die hebben het altijd goed gehad en konden ook leren als ze dat wilden. Maar misschien kwam dat omdat opa meerdere polders had. De familie was niet alleen van de Veenderij Zunderdorp afhankelijk.

Veendagboek

Bert Wesseling met het veendagboek van zijn grootvader.

Berts opa, veenbaas Jan Wesseling, heeft een veendagboek bijgehouden vanaf het moment dat hij zelf te oud was geworden om in het veen te werken. Minutieus heeft hij daarin zijn wekelijkse bezoeken vanuit zijn woonplaats Ouderkerk aan de Amstel aan de Veenderij Zunderdorp beschreven, inclusief de onkosten die hij maakte. Eén dagboek van de periode 1946-1949 is bewaard gebleven. Een bloemlezing:

Donderdag 9/5/1946

Om half negen aangekomen, de heer Verton was er al. De heer Van Breemen kwam even later, met een chef van de vuilverbranding om een overzicht te geven van de gelegenheid om vuil te bergen. Met de motorboot zijn de heer Van Breemen en ik met hem de polder doorgegaan om te laten zien waar er geborgen of gelost kon worden. Nu, de heer chef moest wel toegeven dat er veel ruimte was, en dat er wel tien jaar lang elk jaar zestig à zeventig ton vuil te bergen was.

Om twaalf uur waren wij weer bij het sluishuis, waar de heer chef een behoorlijke lunch werd aangeboden. Om twee uur zijn wij vertrokken om de heer chef naar de vuilverbranding te brengen, waar de heren Van Breemen en Verton nog een bespreking hadden op het hoofdkantoor met de opdrachtgever. Onkosten f 2,-.

Donderdag 18/7/1946

Om elf uur begon een vergadering van de verveners over de prijs van de turf en de lonen van de arbeiders. Volgens de heren Van Breemen en Verton stond in het Staatsblad van 6 juni dat de prijs was bepaald op f 8.50 per dag (vorig jaar f 7). De toeslag van f 1.75 die wij het vorig jaar gehad hebben, zou ook weer worden betaald. Voor mij was de vraag of de toeslag wel zeker was, want ik weet bij ondervinding dat als het niet zwart op wit staat, er later niet veel meer aan te doen is. Maar de heren waren er zeker van. Ik stond er toch op om aan het Kolenbureau te schrijven voor meer zekerheid over de toeslag. Verder is er niet veel meer verhandeld. Onkosten f 2,50.

Donderdag 25/7/1946

Met de heren Van Breemen en Verton de veenderij in gegaan. Van Breemen moest een zak gebaggerd veen hebben, om mee te nemen voor het Bloemencentrum. Nou, dat was zo klaar, wij hadden het maar voor het scheppen in de dijksleuf. Vandaar per motorboot naar de boerderij Slegt en vandaar weer naar Hoogenhout, waar de heren wel een ruim uur vertoefden. Daardoor is er over een plan wat betreft de dijk niet veel gekomen. En omdat de heer Van Breemen haast had, waren wij al om half een bij Stolk, waar ik mijn boterham heb opgemaakt en was ik vroeg thuis. Zo een dag is wel heel leuk en gemakkelijk, maar voor het doel dat je komt, kan je beter thuisblijven. Onkosten f 2,50.

Donderdag 5/9/1946

Direct om half negen per motorboot de veenderij in de rondte, want de heren van het vliegas zouden om elf uur komen om een ander nog eens na te gaan. Wij waren al voor elf uur aan de sluis, maar per telefoon werd er bericht dat het wel 12 uur zou worden eer zij er waren. Ongeveer half een waren de heren er. Na de kennismaking gingen wij om kwart voor een voor de tweede maal de veenderij rond om de heren van het vliegas de gelegenheid te laten zien. Hun grote bezwaar was, dat hun schuiten te breed waren voor de brug en ook voor de sluis. Groter bezwaar bestaat er feitelijk niet, dus die zaak moet nu eerst door de heren van het vliegas bewerkt worden, voordat er verder wat besproken kan worden. Omdat de heer Verton met vakantie gaat naar zijn vrouw die voor haar gezondheid in Zwitserland is en elf dagen wegblijft, ga ik de komende veertien dagen ook niet naar de veenderij. Onkosten f 2,50. Onkosten geboekt voor drie maanden f 17,50.

Dinsdag 2/12/1946

Veenbaas Jan Wesseling, die in de jaren veertig na zijn pensionering een veendagboek bijhield.

Vergadering van de Veenderij Mij bij notaris De Graaf in Haarlem. Er was al een balans en een verlies- en winstrekening aan de leden toegezonden, dus die was na enkele vragen goedgekeurd.

Ik werd als commissaris gekozen. Bij de sluiting bracht ik nog een extra woord van dank aan notaris De Graaf, die ons altijd geheel belangeloos in zijn huis ontvangt om de vergadering te houden en als secretaris de notulen bijhoudt, wat altijd correct in orde is. Daarna zijn wij gaan koffiedrinken in het Parkhotel. Onkosten f 3,50.

Donderdag 19/12/1946

De heer Verton opende de vergadering en heette alle verveenders welkom. De turf zal op 1 april vrij komen van de bon en de prijs blijft hetzelfde als nu. Daar gingen de verveners mee akkoord. Ik heb op de vergadering niet veel gezegd, want dat was moeilijk. Aan de ene kant hoor ik bij de heren van de Veenderij Maatschappij, maar aan de andere kant hoor ik ook bij de verveenders. Dus dan kan men maar beter niets zeggen. Onkosten f 2,50.

Donderdag 27/3/1947

Vergadering van de verveenders om 10 uur in het sluiskantoor over de werkzaamheden. Door de lange winter is er geen tijd om de grond van het sloten op de dijkgrond te brengen en moet er mechanisch gewerkt worden. Omdat ik er al om half negen was, besprak ik de zaak vast met de heer Van Breemen. We werden het niet eens. Van Breemen stelde voor de onkosten te verhalen op de verveners, omdat die door zwart te verkopen veel hadden verdiend, en de Maatschappij had daar niets voor in rekening gebracht. Ik vond dat niet billijk. Ik gaf toe dat er wel verveners waren die dat hadden gedaan, maar niet allen. Ik stelde daarom voor de onkosten tezamen te dragen. Onkosten f 2,50.

Donderdag 22/5/1947

Ik kreeg een klacht van Stolk dat mijn werknemers grond in het water hadden gewerkt. Dat was voor mij niet leuk. Stolk kan geen werkman krijgen en waarom? En op mijn mensen heeft hij altijd wat aan te merken. Ik denk wel eens: wat moet ik nog in Broek doen, mijn zoon regelt mijn bedrijf. Mijn zoon was niet te vinden en we zijn naar de boerderij gegaan en vandaar naar de Machien. Daar was ook al weer heibel met het personeel. Vanzelf ik heb daar niets mee te maken en het is Verton wel toevertrouwd dit in orde te maken.

Hij heeft, doordat ik nog al lang moest wachten, de grote hopen grond die op de dijk gestort zijn en die hoog-nodig gelijk gemaakt moeten worden nu ook eens gezien. Maar ja, daar moeten ook weer mensen voor zijn om te doen. Omdat daar mijn vrouw niet in orde was, ben ik direct naar huis gegaan. Onkosten f 2,50.

Donderdag 15/7/1948

Het was wel heel slecht weer, maar toch ben ik naar Broek gegaan. De heer Driel, directeur van de vuil-beweging in Haarlem, kwam met de heer Van Breemen mee om eens te zien hoe het vuil van Amsterdam hier bewerkt werd. Nu, je kon wel zien dat de heer Driel belang in het werk had. Hij heeft alles opgenomen, de hoogte van het vuil, het lossen. Hij vond het in één woord: prachtig. Onkosten f 2,50.

Donderdag 17/2/1949

De oude heer Stolk was overleden. De heer Verton, mijn zoon en ik zijn er even geweest en hebben hem nog gezien. Daarna hebben wij nog enkele dingen wat de veenderij betrof besproken. Feitelijk is er niet veel meer te doen, het sloten raakt op zijn eind.

Roel had belangstelling voor die put waar het plan was om nog steekturf te maken. Hij zou proberen of zijn volk het nog wou. Het kon, want Van Geemen zag daar niet veel in, net als ik.

Om 12 uur ben ik naar Roel's vrouw Em in Monnickendam gegaan, omdat zij de hele week ziek was geweest. Onkosten f 2,50.

Donderdag 17/3/1949

Door de enkele dagen winter, en daarna storm, ben ik in geen drie weken in Broek geweest. De heer Verton was in gezelschap van de oudste zoon van wijlen de heer Van Breemen. Ik had hem in geen jaren gezien, dus het was voor mij een leuke ontmoeting. Mijn zoon kwam ook nog even om iets met Verton te bespreken. Het ging over het baggeren. Mijn zoon kreeg voor de eerste drie weken tekort, en nu zal hij een grote wal krijgen.

Het was nog steeds geen mooi weer, maar wij zijn toch de polder ingegaan, langs de opgehoogde dijken. Langs het schut hebben wij nog even de klemput opgenomen, waar de Machien nu moet beginnen. Ik heb de schouders maar opgehaald. Het gaat heel anders dan ik had voorgesteld. Vandaar nog even naar de boerderij en toen maar gauw naar de sluis, want het werd echt koud in de boot. Ik ben met de tram van 12.30 uur naar huis gegaan. Onkosten f 2,50.

Veenput wordt beerput

De opkomst van het stortbedrijf

De Volgermeerpolder is bekend geworden als de grootste stortplaats in Nederland met het giftigste afval uit de chemische industrie. Hoe kon het gebeuren dat een dergelijk groot gebied zo systematisch en gedurende zo'n lange periode werd vervuild? Zat iedereen te slapen, had de overheid niet eerder kunnen ingrijpen? En hoe bewust waren de leveranciers van het gif zich ervan dat ze onverantwoord handelden, door toekomstige generaties aan grote risico's bloot te stellen?

De vuilstortgeschiedenis van de Volgermeerpolder begint bij het openstellen van de Veenderij Zunderdorp voor het dumpen van stadsvuil. Er komen partijen industrieel afval en geleidelijk aan steeds meer chemische rommel mee. Een verplichte hinderwetvergunning begin jaren zestig leidt niet tot aanvoer van minder rotzooi, integendeel. De formele eis dat het afval 'gifvrij' moet zijn, wordt simpelweg genegeerd. Totdat een chauffeur van een bulldozer het zaakje niet vertrouwt en aan de bel trekt. Pas begin jaren tachtig komen verontruste omwonenden tegen het gif in actie.

'Van elke aard en hoeveelheid'

Al in 1927 komen de eerste boten met stadsafval uit Amsterdam aan op de veenderij, via dezelfde vaarroute als de turfschuiten. De bevolking van Amsterdam groeit rond het begin van de twintigste eeuw hard; de stad telt een half miljoen inwoners. De mensen en fabrieken produceren steeds meer vuil waardoor de stortplaatsen binnen de stadsgrenzen vol raken. Vanaf 1905 begint Pieter de Boer uit Landsmeer met het opkopen van huisvuil voor het dempen van sloten. De Boer vaart het vuil in houten vuilnisschuitjes en vindt goede en goedkope afzetmogelijkheden in het Twiske.

In Engeland en Duitsland worden in deze tijd goede ervaringen opgedaan met de nieuwe technologie van het verbranden van huisvuil in installaties. De Amsterdamse Stadsreiniging raakt hierdoor geïnspireerd en neemt in 1918 de Vuilverbranding in Amsterdam-Noord in gebruik, die tien jaar later wordt vervangen door een nieuwe veel grotere installatie. Al gauw blijkt echter dat niet al het

aangeboden vuil geschikt is voor verbranding. Ook valt de capaciteit van de installatie tegen, zodat er toch nog veel onbrandbaar vuilnis moet worden afgevoerd.

De Veenderij Maatschappij dient zich aan als goedkope en gemakkelijke oplossing. En zo begint de stortgeschiedenis van de Volgermeerpolder. De vuilstort levert de noodlijdende veenderij extra inkomsten op. Bovendien, zo is het plan, kan op het vuil nieuw land worden gemaakt. De dichtgestorte plekken kunnen opnieuw in cultuur worden gebracht. De eerste aanvoer van dit huisvuil duurt tot 1934. Dan kan Amsterdam het vuil goedkoper kwijt in onder andere Landsmeer en naburige gemeenten.

In 1935 wordt in de notulen van de veenderij de hoop uitgesproken dat wellicht een hernieuwde overeenkomst gesloten kan worden. Vernomen is dat Amsterdam veel moeilijkheden ondervindt bij het bergen van onbrandbare afvalstoffen. Maar ondanks verwoede pogingen van directeur Van Breemen blijft het Amsterdamse vuil tot 1948 weg. De stad is wel voortdurend op zoek naar mogelijkheden om de groeiende afvalstroom goedkoop kwijt te kunnen, liefst zo ver mogelijk buiten het centrum. Ze heeft daarbij diverse locaties op het oog, onder meer in het Amsterdamse Bos (dan nog Boschplan genoemd; een werkverschaffingsproject uit de jaren dertig op een voormalige veenderij) en het Kinselmeer.

Maar directeur Van Breemen van de Veenderij Maatschappij geeft niet op, en na succesvol onderhandelen gaan in 1948 de eerste volle schuiten afval opnieuw richting Broek in Waterland. Voor Amsterdam is dat dan hard nodig. De hoeveelheid afval die niet in Amsterdam-Noord verwerkt kan worden, neemt elk jaar toe. Op 10 maart 1948 wordt het tienjarige contract getekend waarin de veenderij aan de gemeente Amsterdam het recht verleent om afvalstoffen 'van welke aard en hoeveelheid ook' in de uitgegraven veenputten te storten.

Als bijkomend voordeel hoeft de gemeente niet te betalen voor het gebruik van de sluis. De veenderij ontvangt 25 duizend gulden voor de eerste 50 duizend ton afval, voor die tijd een fors bedrag. Daar-

boven wordt voor elke volgende 10 duizend ton nog eens vijftig cent per ton betaald. De financiële vergoeding wordt, wanneer daar aanleiding voor is, volgens het contract elke twee jaar herzien.

De veenderij stelt weinig eisen aan wat er gestort wordt. Het belangrijkste is dat het vuil vast en onbrandbaar moet zijn, zodat het in de diepe veenputten kan worden gestort en hoog opgestapeld. Het wordt aangevoerd met open bakken van vijftien, veertig of zestig ton. Personeel in dienst van de gemeente lost de schuiten met een grijperkraan. De hoogte van de stort wordt gesteld op maximaal 4,5 meter boven de waterspiegel. De eerste jaren verlopen zo succesvol dat al in 1950 het leeuwendeel van de inkomsten van de maatschappij afkomstig is van de stort, en niet meer van de opbrengsten van de turf. Na het succesvolle contract met de gemeente Amsterdam probeert de veenderij de inkomsten uit de stortactiviteiten te vergroten. Ze biedt andere gemeenten ook de mogelijkheid vuil tegen betaling te

storten in de Volgermeerpolder. De enige voorwaarde is dat het over het water naar de stortplaats moet kunnen worden gesleept. In 1949 worden gesprekken gevoerd met de reinigingsdiensten van de gemeenten Alkmaar en Velsen en wordt contact gelegd met de gemeenten Leiden, Zaandam en Haarlem. Het probleem met deze laatste drie gemeenten is dat het bedrijf zelf voor het vervoer moet zorgen en eventueel investeren in nieuwe boten. Dit is een risico, want de gemeenten willen slechts een contract aangaan voor één jaar. De maatschappij neemt dan ook contact op met diverse transportbedrijven in de regio. In de jaren vijftig volgen kortdurende contracten met een aantal andere kleinere gemeenten, zoals Haarlemmerliede en Beverwijk.

Maar Amsterdam blijft de hoofdleverancier. De sleepdienst van de Stadsreiniging zorgt voor de dagelijkse aanvoer van de bakken met

Willem Vos

Onder het moeras

Willem Vos: 'In de oorlog werden de oude vuilstortplaatsen afgestroopt op brandhout en andere bruikbare zaken: oude fietsbanden, oude kookpannen, brokken was van afgedankte etalagepoppen voor de fabricage van kaarsen. Op den duur was er aan de oppervlakte niets meer te vinden en moesten de hopen worden omgespit en gekrabbt, voor hout en andere bruikbare zaken. De veenarbeiders die goed bekend waren in de veenderij, wisten precies waar de houtlocaties waren.

De plaatsen waar het hout werd opgevist vond ik heel spannend en geheimzinnig. De oude stortplaatsen waren niet geëgaliseerd, de grondslag was heel afwisselend. Sommige plekken waren laag, andere weer hoog. Tussen de hoogtes was de grond vaak moerassig, het oppervlak golfde als je er overheen liep. Je moest precies weten waar je je voeten neerzette, anders schoot je door de begroeiing in de slappe bagger. Als je wegzakte, waren vooral de onzichtbare obstakels onder het oppervlak een extra angstige ervaring. Een verzonken crapaud die langzaam met veel geborrel onder je voeten wegkantelde, kon je een doodschrik bezorgen, maar het verhoogde wel de spanning en het avontuur van zo'n expeditie.

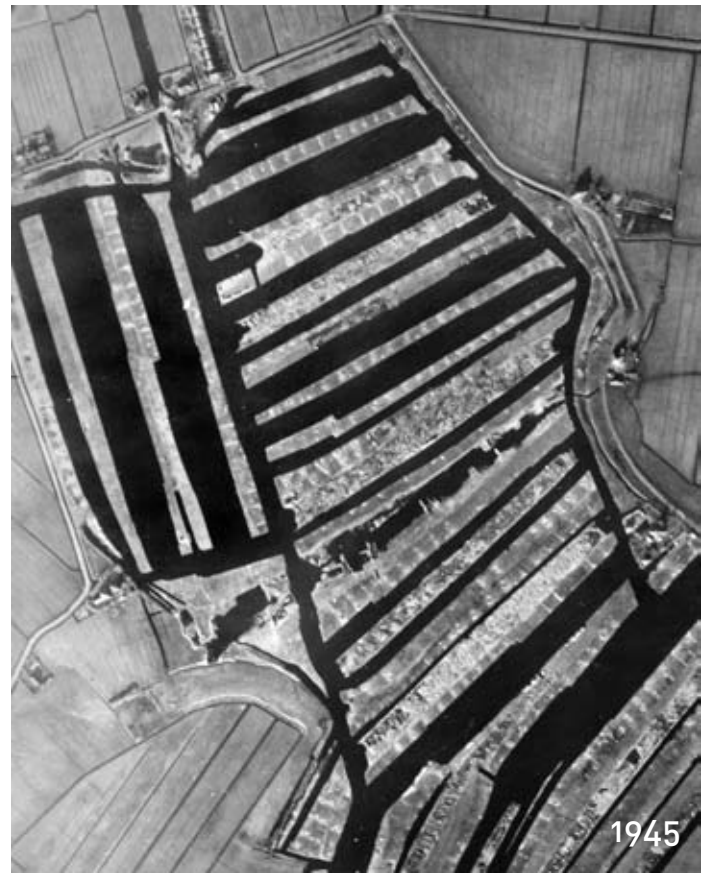
Juist in de drassige plekken tussen de hoogtes werd het meeste hout gevonden. Eerst trokken de jongens met de pikhaken de oppervlakkige begroeiing weg. Daarna begonnen ze in de gaten te poeren. Door het porren schoot het hout los en kwam het door inwendig moerasgas in roestkleurige stukken bovendrijven. Met de haken werd het behendig opgepikt en naar de hoogtes getrokken. Het oppikken moest snel gebeuren, anders zonk het weer, vooral de grotere stukken.

Van de houtexpedities herinner ik me ergens midden in een uitgestrekt moeras een vaste bult, een onwrikbare hoogte, gevormd door lagen asfaltpapier. Het gedeelte dat boven het moeras uitstak was niet groot; Johan en ik konden er ruim op zitten. Met een stokje kon je de ronde vorm onder het modderige oppervlak volgen. Om ons heen bloeide het moeras, met pollen pitrus, lisdodde, wilgenroos, rietstroken en gele lissen met donkergroene zaaddozen. De mysterieuze sfeer werd versterkt door de reuk van het moeras en geurende planten, met dansende vlinders, libellen en bijen. Tegen, op en over de omringende hoogten groeiden braamstruiken, sierkalebassen, vlier, bitterzoet en allerlei ander kruid.

Door de speciale omgeving en al het bewerkte hout dat rondom de hoogte boven kwam drijven, ontstond in mijn kinderfantasie het idee dat onder het moeras een verzonken paleis was, met de asfaltbult als het topje van een koepelvormig dak. Later, toen ik op eigen gelegenheid door de veenderij zwierf, kon ik die magische plek niet goed meer vinden. De asfaltbult was vermoedelijk onder de oppervlakte verdwenen. Het bleef een fantasie, een droom.'

Dagelijks vuiltransport uit Amsterdam komt
aan bij de sluis van de stortplaats.

Veertig jaar Volgermeerpolder van bovenaf gezien.

1937: De turfwinning vindt in de jaren dertig vooral plaats in het noordoosten. De lichtgekleurde gebieden in het zuidoosten zijn veenputten die begin jaren dertig zijn volgestort met huisvuil en weer in gebruik zijn genomen als weidegebied. Rondom de veenderij is de brede sloot zichtbaar die het tracé aangeeft van de aan te leggen dijk voor de inpoldering van het gebied.

1945: De afgraving van turf concentreert zich op het noordwestelijk deel. Duidelijk zichtbaar zijn de veenhopen op de legakkers. De sloot links is inmiddels volgestort met grond van de bovenlaag.

1958: De turfwinning is ten einde. Het gehele noordelijk deel van de Veenderij is ontveend, slechts dunne legakkers zijn nog zichtbaar. De witte streken geven aan waar de stort van huisvuil en industrieel afval plaatsvindt.

1967: Nagenoeg alle veenputten zijn volgestort. In deze periode worden de gifvaten van Philips Duphar gestort. De nieuwe stort vindt plaats aan de westelijke kant van de Volgermeerpolder. Ten oosten van de hoofdvaart is de stort als weiland van 20 hectare in gebruik.

1977: Het gehele noordelijk deel van de Volgermeerpolder is vol. De zuidpunt van het gebied is leeg gebaggerd om als nieuwe stortplaats te fungeren. De bagger is over de stort aangebracht met een persleiding.

huisvuil. Een voormalig schuitenvoerder over deze tijd: 'Als nieuweling moest je eerst een paar weken oefenen in de haven met vaarhaken. Had je dat onder de knie, dan mocht je aan het eigenlijke werk beginnen. Wij van de Sleepdienst vormden een beetje een elite binnen de Stadsreiniging. We deden specialistisch werk en hadden de zorg voor kostbaar materiaal zoals nieuwe boten. Er zaten vier mensen in een ploeg: een schipper, een motordrijver en twee schuitenvoerders. We moesten de huisvuilbakken koppelen, loos geven in de bochten, dat wil zeggen de kettingen vieren om de bochten te kunnen nemen.' (Nico Matser in het boek 'Vuilnisboekje; de geschiedenis van het Amsterdamse afval'). Zijn mooiste tijd, zegt Matser, was toen hij naar de Volgermeerpolder voer. 'Daar stortten we in het begin van de jaren zeventig ook veel huisvuil omdat de verbrandingsinstallatie vanwege allerlei kinderziekten uit gebruik was. Grofvuil ging er al naar toe'.

Aan het eind van de jaren vijftig blijkt de gemeente Amsterdam tevreden over de gang van zaken. Ze verlengt de overeenkomst met de Veenderij Maatschappij op 24 september 1958 voor wederom tien jaar, met alleen een kleine verhoging van de storttarieven. Niettemin is het in 1959 formeel gedaan met de maatschappij. De financiële toestand van de veenderij is volgens de provinciale accountantsdienst van dien aard 'dat zij geheel afhankelijk is van de

schuldeisers, waarvan de familie Van Breemen de belangrijkste is'. De Bavo (waarvan Van Breemen tevens directeur is) neemt de lusten en lasten van de niet meer actieve maatschappij over. Dat gebeurt op een bijzondere aandeelhoudersvergadering in Broek in Waterland. De band van Amsterdam met de stortplaats wordt nog sterker, wanneer in 1968 alle aandelen Bavo op één na (dat is gunstiger voor de belasting) worden overgenomen door de gemeente Amsterdam zelf. Dit levert later nog de nodige verwarring op, wanneer na de ontdekking van het gif in 1980 de vraag wordt gesteld wie de verantwoordelijke rechtspersoon is voor de stortactiviteiten: de gemeente Amsterdam of de Bavo?

7,8 miljoen ton afval

In de Volgermeerpolder ligt een afvallaag met in het zuidelijk deel een dikte van vier tot negen meter en twee tot vier meter in het noorden. De eerste stortperiode eind twintiger jaren vond plaats in het zuidoostelijk deel van de Volgermeerpolder. Halverwege de vorige eeuw werd aan de zuidkant gestort en later ook op het noordelijk deel. Als laatste werd het zuidwestelijk deel tussen de Burkmeer en de Poppendammerweeren in gebruik genomen. Het chemisch afval ligt vooral in het noordelijk deel, verspreid over een

oppervlakte van 57 hectare. Dat is iets meer dan de helft van de stortplaats.

Begin jaren vijftig werd jaarlijks een kleine 80 duizend kubieke meter afval gestort. Tien jaar later was dat al bijna 200 duizend kubieke meter per jaar, en daarna elk jaar meer. In het jaar van de ontdekking van het gif, 1980, is nog ruim 300 duizend kubieke meter gestort. De totale hoeveelheid vuil die tussen 1948 tot 1981 op de Volgermeerpolder werd achtergelaten, bedraagt circa 7.8 miljoen ton. Dat is zoveel als acht keer de inhoud van de Amsterdam Arena.

Gemiddeld is er 250 duizend ton per jaar gestort. In totaal wordt met de schuiten van de Stadsreiniging ruim 6,5 miljoen kubieke meter vuil uit Amsterdam aangevoerd. De rest is geleverd door transporteur De Boer; huisvuil uit andere gemeenten, zoals Haarlem, Velsen/Beverwijk en Alkmaar. Ook vuil van industrieën rond het Noordzeekanaal en Krommenie, waaronder een onbekende hoeveelheid chemisch afval, gaat met deze schuiten mee.

Het huisvuil wordt uit de schuiten met een dragline in een veenput gestort tot minstens een halve meter boven het peil van het oppervlaktewater. Daarna egaliseert een lichte bulldozer het afval en klinkt de vuillaag meteen in. Vanaf 1966 zet de Bavo zwaarder materieel in om grotere hoeveelheden vuil sneller en efficiënter te kunnen verwerken. Eind jaren zeventig is met een grote dragline gewerkt op een ponton. Zo kan een veel hogere laag vuil worden gestort die tot vier meter boven de waterspiegel wordt gedeponeed.

In de eerste vuilstortperiode gaat het vooral om stadsvuil uit Amsterdam en Haarlem. In de jaren dertig bestaat dat uit huisvuil, straat- en veegvuil en onverbrandbaar grof vuil, zoals bouwafval. De samenstelling van het huishoudelijk afval wisselt per seizoen. In de winter bestaat het huisvuil vooral uit kachel-as en in de zomer uit groente-afval en papier. De rest van het huishoudelijk afval wordt in die tijd nog verhandeld door schillen- en vodenboeren of oud-ijzerhandelaren.

Het stortmateriaal is zeer geschikt voor opvullen en ophogen. En na een poosje is dat weer goede bouwgrond. Op de nieuwe akkers worden eerst voederbieten verbouwd, daarna wordt gras ingezaaid voor de koeien. Deze grond wordt door de boeren zeer gewaardeerd. Hoe schadelijk voor de gezondheid van het vee dit was, valt niet te achterhalen, maar naar de normen van vandaag zou het niet meer kunnen. Ook as-, teer- en verfresten kwamen in dit afval terecht, en daarmee ook deels in de gewassen. Hetzelfde materiaal is tevens gebruikt op de Poppendamweeren, het veenweidegebied pal ten oosten van de Volgermeerpolder, voor het opvullen van sloten en verharding van wegen. Daar zijn later ook dezelfde soorten verontreiniging gevonden.

Voor omwonenden is de vuilnisbelt óók een gratis rommelmarkt. Voordat het gestort kan worden halen ze allerlei nuttige producten uit de vuilschuiten, zoals oude meubels, servies, bouwhout, oud ijzer, doorgedraaide spullen van de Bijenkorf en de Hema, en soms zelfs afgekeurde partijen sigaretten. Als de sleepboot voor de brug of

de sluis ligt te wachten, is het soms een levendige bedoening van mensen die er iets van hun gading komen vinden. Omwonenden herinneren zich 'teilen met knopen en rollen stof, theekisten en wat al niet meer.' In menig huis in Broek in Waterland staat nog een pot met knopen met bestemming Volgermeerpolder op zolder. In de loop van de twintigste eeuw en vooral vanaf de jaren vijftig, verandert de samenstelling en hoeveelheid van het huishoudelijk afval. Voor het eerst komen er kunststofverpakkingen, plastic, nylons, goedkoop wegwerpglas, wit- en bruingoed en batterijen in terecht. Ook daarin bevinden zich soms onverwachte schatten. 'Boeken, drank, nieuwe scheermesjes en zelfs wiet', mijmert een voormalig stortmedewerker. Daarnaast wordt ook steeds meer vuil van de (chemische) industrie aangevoerd.

In de boekhouding van de Bavo worden de volgende afvalsoorten genoemd die van bedrijven afkomstig zijn: aardappelen, bagger, schors, bleekarde (gebruikt door olieverwerkende en verfproducerende fabrieken als filterhulpmiddel), hout, zaagsel, kurk, mot, kalk, papier, poeder, roet, suiker, superfosfaat, verf, bagger. En ook ziekenhuisafval. Een krantenbericht uit deze tijd meldt dat een arts een dure radiumnaald kwijt is, die met een geigerteller op de Volgermeerpolder wordt teruggevonden.

Ook vliegias, een afvalproduct van de vuilverbranding in Amsterdam-Noord en van de Hoogovens, wordt regelmatig aangevoerd. Later wordt daarvoor een nuttiger besteding gevonden door de bloembollentelers op de geestgronden, die de as gebruiken als bodemverbeteraar. Dat raakt echter in opspraak wanneer in de jaren tachtig blijkt dat vliegias dioxine bevat. Verder vinden partijen vuilverbrandingslakken regelmatig hun weg naar de stortplaats, zoals een enorme partij van 19 duizend ton in 1979.

In de jaren vijftig en zestig groeit de industrie in de Randstad enorm, wat een steeds groter afvalprobleem oplevert. Dat wordt aanvankelijk op de eigen bedrijfsterreinen opgeslagen en daarna verbrand, of nog beter, afgevoerd. In het Amsterdamse havengebied bestaan diverse transportbedrijfjes die gespecialiseerd zijn in het afvoeren en verwerken van industrieel vuil. De aanbieders zijn vrijwel alle bedrijven rond het Noordzeekanaal, het IJ en langs de Zaan die afval produceren: Akzo Ketjen, Philips Duphar, Werkspoor, Hoogovens, Superfosfaat fabriek en verffabriek P. Schoen. De aard van hun afval doet er niet toe, als het maar kan worden opgehaald. Zolang het vuil per boot kan worden bereikt en afgevoerd, is de stortplaats bij Broek in Waterland een uitstekende optie.

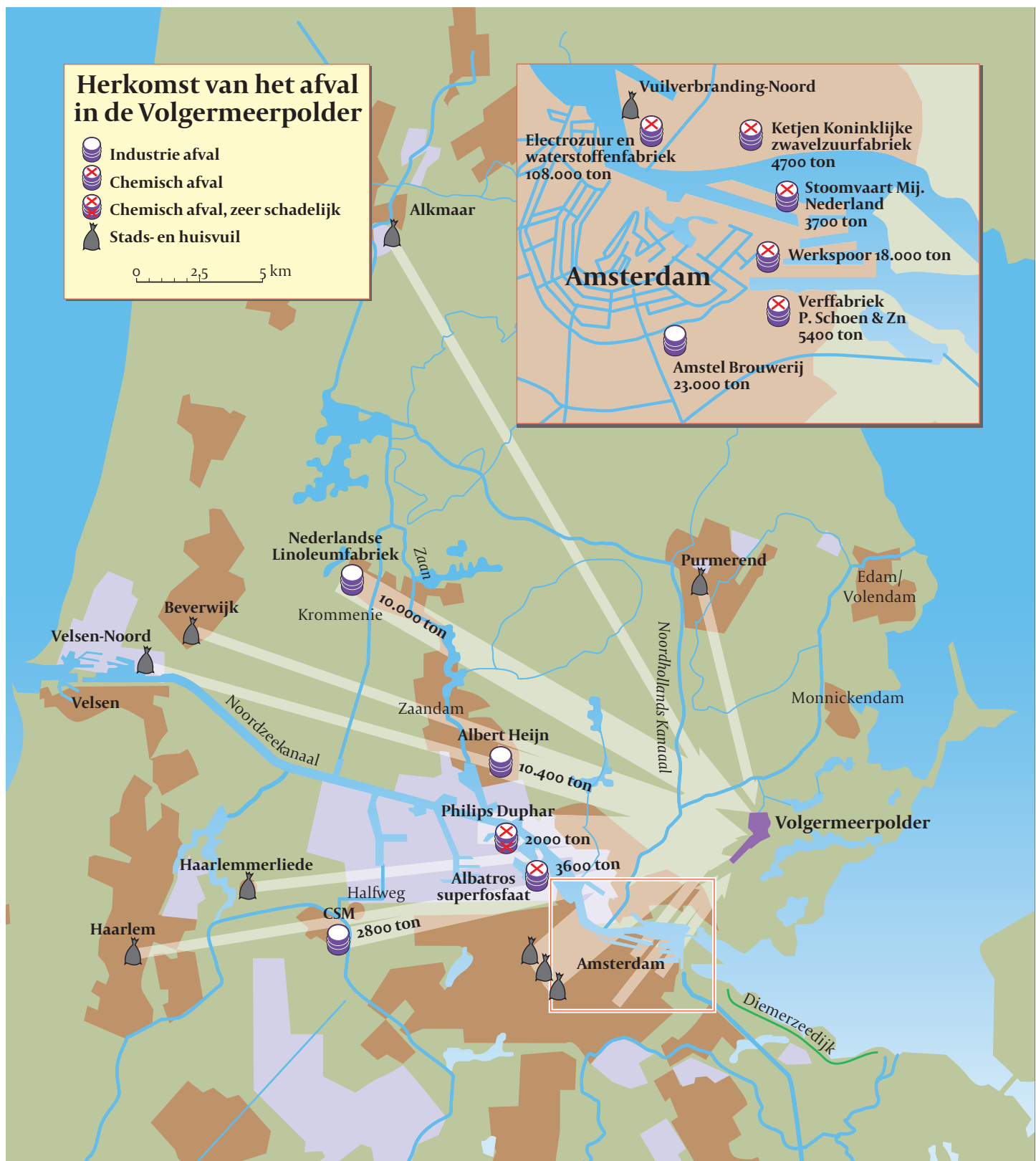
Grijs spul

Boerenzoon Jan Nierop woonde langs de Belmermeer, grenzend aan de stortplaats. Op de Volgermeerpolder werd flink geoogst. 'Zo groeiden er gigantisch veel tomaten die werkelijk als paddenstoelen uit de grond schoten. Omdat het vuilnis broeide natuurlijk. Mijn moeder stuurde me met een kano de polder in om emmers vol te halen. Dat werd in weckflessen geweekt en in de kelder gezet. We aten ons lens aan tomatensoep. Ook brasem die in en rond de belt werd gevangen, werd ingelegd en opgegeten.'

'Ik moest ook grijs spul halen dat er lag. Daarmee schilderden we de stallen, en dat droogde keurig wit op. Dat moet smerig spul zijn geweest, want je zag de hele zomer en winter werkelijk geen mug of vlieg meer in de stal bij de koeien. Terwijl de dieren normaal gesproken maf werden van het ongedierte. Geen idee wat het was. En trouwens ook niet hoe we op het idee van dat witten zijn gekomen.'

Varkens scharrelen aan de rand van de vuilnisbelt, jaren zestig.

In de loop der jaren wordt de Volgermeerpolder vuilnisbelt voor gemeenten en bedrijven in de verre omtrek. De te overbruggen afstand voor het afvaltransport is niet van belang. Het gaat erom of het via het water kan worden vervoerd. Zo wordt de polder stortplaats voor huishoudelijk afval van Alkmaar tot Velsen. Chemische industrieën langs het IJ, het Noordzeekanaal en de Zaan hebben ook een uitstekende verbinding met de polder. In totaal wordt in de periode 1948-1981 7.8 miljoen kubieke meter vuil en chemisch afval op deze manier aangevoerd.

Ratten, stank en eeuwig vuur

Oprichting van de belangengemeenschap

Het latere 'Burgerkomitee Vuilstortplaats Volgermeerpolder' dat zich verzet tegen het gif op de stortplaats, heeft een voorloper in de 'Belangengemeenschap voor stopzetting van de vuilstortplaats'. Het verzet tegen de vuilstort in de Volgermeerpolder stamt dus van ruim vóór de ontdekking van het gifschandaal in 1980, want bijna twintig jaar eerder bezorgt de stort al enorme overlast. De bergen afval in de voormalige veenderij worden hoger en hoger. Ze veroorzaken een penetrante stank, en de vuilnishopen staan met grote regelmaat in brand. De rook verspreidt zich dan als een dichte mist over het dorp Broek in Waterland en de omliggende landerijen. Het is in die tijd soms zo erg dat vervoersonderneming NACO het zicht onvoldoende vindt en weigert met de bus het gebied in te rijden. Tussen de afvalbergen scharrelen tientallen varkens die zich volvreten aan het Amsterdamse huisvuil. Bovendien wemelt het er van de ratten.

In 1962 loopt de overlast van het ongedierte uit de hand. Vanwege de strenge vorst kunnen de afvalschepen niet varen en wordt er tijdelijk niet gestort. Vanaf november woedt ook een hevige brand, die niet te blussen lijkt. Honger en vuur drijven de ratten weg van de vuilnisbelt, richting het dorp. Ze worden die winter zó brutaal dat ze over de vensterbanken van sommige Broeker huizen paraderen en zich bij voor- en achterdeuren laten zien.

Tegelijkertijd worden de rook en de stank van de voortwoedende brand steeds ondraaglijker. Zodra de wind uit het zuidoosten waait, moeten alle ramen en deuren worden gesloten om binnenshuis gevrijwaard te blijven van wat de plaatselijk huisarts omschrijft als 'zoete, weeïge, stinkende, misselijkmakende rook.'

Op 28 januari 1963 hebben de Broekers er genoeg van. De overlast loopt de spuigaten uit en de bewoners weten dat de stort juridisch niet afdoende is geregeld. Een hinderwetvergunning met voorwaarden is nog niet rond, waardoor het storten eigenlijk illegaal plaatsvindt. Het provinciebestuur had al in april 1962 een beslissing moeten nemen over het dumpen van gemeentelijk fabrieksafval. De Bavo heeft een jaar daarvoor van de provincie de verplichting gekregen om een hinderwetvergunning voor het storten aan te vragen. Het wordt tijd voor actie.

Tijdens een vergadering in voormalig café Het Tramstation richten negen Broekers de 'Belangengemeenschap voor stopzetting van de vuilnisstortplaats' op. Het dagelijkse bestuur bestaat uit voorzitter Pieters, secretaris Kesting, tweede voorzitter Harting en penningmeester Kooyman. In het tweewekelijkse huis-aan-huisblad 'de

Broekergemeenschap' van februari 1963 bericht de belangengemeenschap het volgende: 'Wij zouden u allen willen opwekken om voor het luttele bedrag van vijftig cent per jaar lid te worden van onze belangengemeenschap. Het is toch het belang van iedere inwoner van Broek om van de rook, stank en andere lasten veroorzaakt door de vuilnisstortplaats in de veenderijpolder, verlost te worden? Wij vertrouwen erop dat iedereen lid zal worden. Vooral ook de jonge mensen, als misschien toekomstige bewoners van ons dorp. Wellicht zijn er onder u die geen lid wensen te worden, doch wel behoefte gevoelen ons daadwerkelijk met een geldelijke bijdrage te steunen. Onze penningmeester zal zich gaarne met de inning belasten'. Op 9 februari houden de bestuursleden een grootscheepse handtekeningen- en geldinzamelingsactie; uitgerust met een geluidswagen proberen zij de saamhorigheid onder omwonenden te vergroten. 'Wij waren ons zeer bewust van onze moeilijke positie', zegt secretaris Kesting, terugziend op deze periode. 'Wij dorpelingen zouden het moeten opnemen tegen de grote gemeente Amsterdam. Dat was moeilijk, vandaar dat we zoveel mogelijk mensen wilden oproepen ons te helpen. Voorzitter Pieters zag het, ondanks dat wij maar een klein dorp waren, evengoed zitten. Hij wilde zelfs de landelijke politiek erbij halen'.

De belangengemeenschap werft 357 leden. Sommigen betalen precies de vijftig cent lidmaatschap voor het komende jaar, anderen geven tot tien gulden voor het goede doel. Er wordt bij elkaar zevenhonderd gulden ingezameld, een bedrag dat men wil gebruiken om een kort geding tegen de gemeente Amsterdam aan te spannen. De particuliere initiatiefnemers die het jaar daarvoor al een bezwaarschrift indienden vanwege de overlast, gaan in beroep tegen de hinderwetvergunning.

De belangengemeenschap wint juridisch advies in bij, zo melden de notulen, 'de Weledelgestrenge Heer Mr. Zonderland' die haar is aangeraden als specialist op het gebied van de Hinderwet.

'Er was veel eensgezindheid onder de mensen van de Wagengouw en de Galggouw, dicht bij de belt', herinnert Kesting zich. 'Maar de bewoners van de andere kant van het dorp, die er minder last van hadden, distantieerden zich ervan. Vanzelf ging het niet. Sommige bewoners vonden de aanblik van de loslopende varkens bijvoorbeeld wel minderwaardig, maar beschouwden de vuilnisbelt niet echt als hun probleem. Zij waren moeilijker over te halen met ons te strijden, maar toch kregen we uiteindelijk een deel van hen aan onze kant'.

Een dragline haald de afval-
schepen leeg, tussen het vuil
zoeken varkens naar voedsel.

Onblusbare brand

Ondertussen woedt de brand in de polder in alle hevigheid door. 'Het is onbegonnen werk om te blussen', meldt de Amsterdamse brandweer op 14 februari 1963. Maar burgemeester Te Boekhorst van Broek in Waterland neemt daar geen genoegen mee. Met gebruikmaking van beter materiaal is het karwei zó geklaard, veronderstelt hij. 'Als ze de brandblusboot *Jason* sturen, of de *Jan van der Heyden*, is het vuur binnen twee dagen uit.'

De burgemeester beklagt zich ook over het standpunt van Amsterdam dat de ratten niet van haar huisvuil afkomstig zijn. De stad volgt een onnavolgbare logica om aan te tonen dat het ongedierte afkomstig moet zijn van het huisvuil van de gemeenten Beverwijk, Haarlem, Velsen en IJmuiden. Dat vuil wordt namelijk via een transportbedrijf op de belt gestort, terwijl het Amsterdamse vuil wordt aangevoerd met schepen – die uiteraard schoon zijn. Voorts probeert Amsterdam de gemoederen in Broek in Waterland te sussen met de mededeling

dat over enkele jaren een nieuwe, grote vuilverbrandingsinstallatie zal worden gebouwd.

Maar dat kalmeert de protesterende burgers niet echt. Ze blijven maatregelen eisen en worden daarin steeds meer bijgevallen door inwoners van omliggende dorpen als Holysloot en andere dorpen ten noorden van Amsterdam. Bij westenwind hebben ook zij last van de rook. Wel probeert de Amsterdamse GG&GD iets te doen aan de rattenplaag: er wordt gif gestrooid. Overal waar dat gebeurt, ziet men hopen dode ratten ontstaan. In die zin heeft de actie zichtbaar succes.

Dan probeert de Amsterdamse brandweer de brand te blussen, al moet men daarvoor eerst een groot wak in het ijs hakken om aan water te komen. Maar de smeulende brand zit diep in de veenbodem, en steeds weer laait het vuur op. De Bavo laat de vuilnishopen omploegen in de hoop de brand uit te woelen. De Broekers geloven niet zo in deze actie en de maatschappij zelf waarschijnlijk ook niet; het is meer een gebaar tegenover het dorp. Ondertussen blijft de

Bevroren bluswater in de koude winter van 1963.

Met hulp van de genie wordt de brand bedwongen.

roodgrijze, prikkelende rook de tweeduizend dorpingen bij verkeerde wind dagenlang keelpijn bezorgen. Verschillende malen probeert de belangengemeenschap de pers erbij te halen. Soms levert dat iets op. Eind februari bericht het comité in de *Broekergemeenschap*: 'De televisie is geweest. Vrijdag jongstleden zou er een filmpje over 'onze' vuilnisbelt worden uitgezonden, evenals wat vraaggesprekken met omwonenden. We hebben gekeken, en er was van alles te zien... maar geen vuilnisbelt! Ons filmpje zal waarschijnlijk verschoven zijn naar een volgende uitzending van de rubriek 'Brandpunt'.' Op 27 februari arriveren twee militaire colonnes om te proberen de brand uit te krijgen. 'We zijn hier in de eerste plaats om te oefenen. Dit is eindelijk een gelegenheid waar we ongestraft met water kunnen plenzen. Er is een heel klein kansje dat we met al dit water de brand verstikken, het zou meegenomen zijn, maar reken er niet op', aldus kapitein Van Alphen, commandant van de twee brandweercompagnieën. Vijf motorspuiten, dertien autospuiten, jeeps, legertrucks en 230 militairen maken het mogelijk dat op een gegeven mo-

ment 110 waterstralen op de belt staan. Maar hoe grootscheeps de actie ook is, 27 uur blussen haalt niets uit. De spandoeken van de Broekers zullen blijven hangen, maar één ding is wel bereikt: er wordt met man en macht gewerkt om de rook boven Waterland te verdrijven. Begin maart 1963 is de dooi zo goed doorgezet, dat een tweede aanval op de doorbrandende vuilnisbelt wordt gedaan. Een groot aantal brandspuiten van de Bescherming Bevolking wordt op platte schuiten geladen en naar de belt gebracht. Tegelijk probeert een eskadron bulldozers en draglines van de Bescherming Bevolking opnieuw het 'eeuwige' vuur diep in het veen onder de vuilnisbelt te doven. Het duurt een paar dagen, maar dan lukt het! Het vuur is onder controle.

Gifvrijverklaring

Enkele maanden later boekt de belangengemeenschap haar belangrijkste succes. Eind 1963 is de hinderwetvergunning definitief van kracht waardoor het storten voortaan aan regels is gebonden. Stank-

Voor de eerste keer is de Volgermeerpolder landelijk nieuws. In maart 1963 woedt een onblusbare brand op de stortplaats.

verspreidend rioolvuil, slachtafval en dierenlijken mogen niet (meer) worden gestort. En - niet onbelangrijk in het licht van de latere geschiedenis - vuil afkomstig van chemische industrieën mag alleen worden gestort indien een 'gifvrijverklaring' kan worden getoond. Verder mogen in de polder geen stoffen, van welke aard ook, worden verbrand. Drijvend vuil moet uit het water worden gevestigd en de gehele belt moet omgeven worden door een twee meter hoge, stalen omheining met een afrastering. Het storten van vuil moet zó gebeuren dat verspreiding van lichte materialen als stof en papier wordt voorkomen. Het storten zelf mag op ten hoogste vijf plaatsen geschieden en de totale oppervlakte aan onafgedekt vuilnis mag niet groter zijn dan tweeduizend vierkante meter. Ten minste éénmaal per week moet op het gebied een doeltreffende ratten- en muizenbestrijding plaatsvinden. Op de belt mogen geen varkens meer worden gehouden, en al het blusmateriaal moet in uitstekende staat van onderhoud verkeren.

De belangengemeenschap is blij, en met hen vooral de bewoners van de nabijgelegen Wagengouw en Galggouw. Maar de vreugde is niet voor lang. Uit een brief van 17 december 1963 van secretaris Kesting aan de officier van justitie te Amsterdam blijkt dat de Bavo zich niet aan de Hinderwet houdt:

'Inmiddels zijn er bijna acht maanden verstreken na het verlenen van de vergunning. Het moet mij van het hart dat men zich, voor zover ik dat kan beoordelen, niet of bijna niet aan de genoemde voorwaarden houdt. Wij betwijfelen of een deskundige toezicht

houdt, en of er geen giftige stoffen worden gestort, want nog regelmatig brandt alles. De sluisdeuren worden nooit gesloten, er is nog geen omheining, er drijven hopen vuil in het water, het vuil is nog niet afgedekt, en er is een zogenaamde blauwvliegenplaag. Voorheen werd deze vliegsoort hier nimmer waargenomen, maar sinds het storten wel'.

Het duurt even, maar in de maanden die volgen, worden verschillende punten uit de Hinderwet alsnog doorgevoerd. Zo plant de Bavo een nu nog zichtbare elzenhaag ten noorden en westen van de Volgermeer, waardoor de omwonenden niet meer op de stortplaats hoeven uit te kijken. Tot grote opluchting van de strijders van de belangengemeenschap, die vanaf dit tijdstip steeds minder vergaderen. Nog enkele jaren correspondeert men sporadisch met de gemeente Amsterdam als men vindt dat de hinderwet toch weer slechter wordt nageleefd, maar het fanatieke is eraf. In 1967 stoppen de drie uitvoerend bestuursleden definitief met de belangengemeenschap.

Secretaris Kesting: 'Ik denk dat we gewoon blij waren met wat we hadden bereikt. De Hinderwetvergunning was een mijlpaal. Verder hadden wij ervoor gezorgd dat de vuilschuiten met netten moesten worden afgedekt. Dat vonden we genoeg; we hadden het allemaal ook druk gehad met andere werkzaamheden. Ik ben mijn tijd in een ander goed doel gaan steken: het Groene-Kruisgebouwtje in Broek. Ik ben er secretaris van geworden, en rolde zo dus eigenlijk van de ene vrijwilligersfunctie in de andere'.

Met de handen in het gif

De stort van Philips Duphar

Terwijl de gemoederen over stank en overlast in Broek in Waterland tot bedaren komen, ontwikkelt zich in stilte het échte schandaal rond de Volgermeerpolder. Tussen 1960 en 1969 worden er zeker tienduizend vaten chemisch afval gestort; het merendeel afkomstig van het bedrijf Philips Duphar. Dat gebeurt zonder veel omhaal en bijna routineus. Als in 1980 blijkt dat hierdoor een enorm milieuschandaal is ontstaan, wijst het concern de verantwoordelijkheid daarvoor af. Uit archiefonderzoek blijkt echter dat het bedrijf precies wist wat het liet storten, en waar dat terecht kwam.

Fabrieksafval

In de jaren vijftig en zestig maken weinig mensen zich druk over het storten van chemisch afval. Kennis over de schadelijkheid van chemische stoffen is in deze tijd voornamelijk in handen van de overheid en van producenten van het afval; de chemische bedrijven. Deze bedrijven, in Amsterdam gevestigd in en rond het havengebied, geven hun afval mee aan iedereen die het wil afvoeren. De gemeente Amsterdam werkt daar welbewust aan mee.

De transporteurs krijgen betaald voor het ophalen van het afval. Daarmee geven de bedrijven de verantwoordelijkheid voor de verwerking ervan uit handen, vinden ze. Onder regie van de Amsterdamse stadsreiniging, die het probleem controleerbaar wil houden, wordt al het onbrandbare afval naar de Volgermeerpolder gedirigeerd. Vaten met brandbaar chemisch afval gaan naar de Diemerzeedijk, die in de jaren zestig dé plek wordt voor het lozen en verbranden van chemisch en fabrieksafval.

De vuilverbranding op de Diemerzeedijk is een gewilde onderneming die door bedrijven uit Nederland en heel West-Europa wordt gebruikt. De Amsterdamse overheid stemt hiermee in, zo blijkt ondermeer uit de beantwoording van raadvragen door het college van burgemeester en wethouders in 1965. Verbranden is volgens het college beter dan ongecontroleerde stort of lozing op het oppervlaktewater. Donkere rookwolken trekken met grote regelmaat op boven

het IJsselmeer en waaien bij ongunstige wind over Diemen en de hoofdstad. Tot 1973 mag deze openbare vuilverbranding doorgaan. De Diemerzeedijk is er een van de meest vervuilde gebieden in Nederland door geworden. Het gebied is met damwanden en een leeflaag bovenop het vuil geïsoleerd. In 2001 is het ingericht als stadspark voor de woonwijk IJburg, de nieuwe stadswijk in het IJmeer.

Philips Duphar

De dagelijkse transporten van vuilschuiten naar de Volgermeerpolder worden in de jaren tussen 1960 en 1969 aangevuld met vaten van een fabriek in het Westelijk Havengebied die gespecialiseerd is in het maken van bestrijdingsmiddelen. Het bedrijf Philips Duphar start in 1955 aan de Hemweg langs het Noordzeekanaal. Het staat in die tijd nationaal en internationaal bekend om de productie van enkele succesvolle bestrijdingsmiddelen. Het gaat om producten als 2,4,5-T, lindaan, parathion, Tedion en Tetrasul. Dat zijn populaire middelen tegen insecten als luizen, spint en meeldauw. Bij de productie komen veel afvalstoffen en restproducten vrij die in vaten worden verzameld en op het bedrijfsterrein aan de Hemdijk worden opgeslagen. In een vat zit tweehonderd liter gif. Soms zit er een partij afgekeurd eindproduct bij: te gevaarlijk voor gebruik door de mens.

Elke dag rijdt transporteur Heerholz met zijn kleine vrachtauto langs om een lading vaten op te halen, die hij vervolgens tegen betaling afgeeft bij de haven van de Stadsreiniging in Amsterdam-Noord. Daar worden ze geselecteerd op 'brandbaar' en 'niet-brandbaar'. De laatste categorie wordt ongezien met gereedstaande schuiten van de Stadsreiniging afgevoerd naar Broek in Waterland. De brandbare vaten brengt Heerholz zelf naar het terrein van J.J. Goede aan de Diemerzeedijk.

Volgens berekeningen van de Amsterdamse Stadsreiniging na de ontdekking van het gif in 1980 zijn minstens 10 duizend vaten in de Volgermeerpolder gedumpt. In totaal komt dat neer op tweeduizend

Afvalverwerking in de jaren zestig: donkere wolken bij de open-
luchtverbranding van chemisch afval op de Diemerzeedijk.

'Chemische afvalstoffen een probleem?

J.J. Goede zorgt ervoor, dat chemische afvalstoffen totaal vernietigd worden'

Zo begint de brochure van chemisch-afvalvernietigingsbedrijf J.J. Goede uit Amsterdam-Noord. Het bedrijf presenteert in 1964 een folder aan het Amsterdams bedrijfsleven. Enkele citaten:

'Voor problemen met chemische afvalstoffen bestaat 'een GOEDE oplossing'.

'Afvalstoffen worden geproduceerd in velerlei vorm en hoeveelheden. Vooral de giftige stoffen stellen de producent vaak voor zeer grote problemen. Hierbij komt het er vooral op aan, dat deze stoffen totaal vernietigd worden zonder de geringste kans, dat er ook maar iets overblijft. Daarom is het vernietigen van afvalstoffen allereerst een zaak van groot vertrouwen'.

'Er moet zekerheid bestaan dat met het afval – wat het ook is – niet nonchalant wordt omgegaan'.

'De firma Goede vernietigt alles. Veilig, betrouwbaar en doeltreffend. Indien nodig onder douanetoezicht. Voor het transporteren van alle afvalstoffen wordt op een veilige manier gezorgd'.

'Een groot verbrandingsterrein (bedoeld wordt de Diemerzeedijk - red) wordt gebruikt om het vuur te stoken. Niet iedere stof is brandbaar. In zo'n geval wordt een combinatie van verschillende stoffen samengesteld, waardoor de verbranding onder zeer hoge temperaturen wordt gewaarborgd. Sommige vloeibare vloeistoffen worden eerst ingedampt, waarna de overblijfselen door middel van vuur totaal vernietigd worden. Er zijn natuurlijk nog vele andere methoden om afvalstoffen te elimineren. De firma Goede weet overal raad op. Daar kunt u op vertrouwen'.

'Welke afvalstoffen komen in aanmerking? Chemische afvalstoffen, oplosmiddelen, destillatieresiduen, chroomzuur, cyaniden, etsbaden, galvaniseerbaden, natriumresten, laboratoriumresten, verfstoffen, plastic afval, overjarige medicamenten, gassen, afgekeurde grondstoffen, bedorven voorraden, afvalwater, enz. enz.'

'Hebt u problemen met afvalstoffen? Stel u in verbinding met de firma Goede en uw problemen worden opgelost'.

ton chemisch afval. Maar het is een conservatieve schatting. Het kunnen ook 20 duizend of 30 duizend vaten zijn geweest. De archieven en documenten waaruit dit kan blijken, zijn al lang geleden door Philips Duphar en de Amsterdamse Stadsreiniging vernietigd. Het afval zit in open of gesloten stalen vaten. Het contract dat transporteur Heerholz met Philips Duphar heeft, omvat de dagelijkse afvoer van oud ijzer, waaronder lege vaten, vuilnis en bedrijfsafval. In de archieven duiken toch enkele bewijsstukken op, zoals een vijftigtal vrachtbonnen uit november en december 1968. Het bedrijf hield nauwkeurig bij wat Heerholz ophaalde. De afvoer bestond toen dagelijks uit zes of meer vaten met afval van de productie van het bestrijdingsmiddel 2,4,5-T en van andere productielijnen. Het levert de transporteur 40 tot 45 gulden per vracht op; met een kwitantie van 2,525 gulden voor de bewezen diensten.

Formeel is het voor Philips Duphar niet belangrijk waar het bedrijfsafval naartoe gaat. Met het afvoeren houdt zijn verantwoordelijkheid op, zo voert het bedrijf in de jaren tachtig aan tijdens de rechtszaken over de vervuiling op de Volgermeerpolder. 'Wij hebben niet gestort, wij hebben doen storten', aldus een directeur van het bedrijf uit die tijd.

Dat de vaten op die stortplaats worden gedumpt, is echter alom bekend. Onthullend is een opdracht gedateerd 6 november 1964 van

Philips Duphar. In het document geeft Philips Duphar aan transporteur De Boer uit Landsmeer opdracht een grote partij van 1060 vaten linaan en 150 vaten Tedion die brandschade heeft opgelopen bij een brand in een veem te Zaandam, af te voeren 'naar Broek in Waterland'. Dit toont aan dat de directie formeel op de hoogte was van de bestemming van het afval. Dat het op de Volgermeerpolder in de grond zou worden gestopt, was voor de producent dus geen geheim. Het bedrijf is altijd erg terughoudend geweest met het verstrekken van gegevens over zijn afvalproductie. Voormalig Inspecteur Vergunningen van Amsterdam Wil Sierhuis moest voor de Stadsreiniging in 1980 op onderzoek uit en sprak regelmatig met de directie van Philips Duphar: 'De houding bij Duphar was: als je erom vroeg, dan kreeg je het antwoord. Deed je dat niet, dan hoorde je niets. We verzwijgen niets, maar we zeggen het niet zelf. Dat is hun waarschijnlijk door hun advocaat meegegeven. Duphar ontkende niet. Iedere keer als we weer op bezoek kwamen en we zelf onderzoek hadden gedaan, werden de gestorte hoeveelheden afval groter. Ik heb altijd het idee gehad dat Duphar niet het achterste van zijn tong heeft laten zien'.

Naar zijn mening was het bedrijf goed op de hoogte van de giftigheid van de stoffen: 'Ten tijde van de productie van 2,4,5-T was bekend dat er schadelijke bijproducten waren. In de toen geldende

Bestrijdingsmiddelenwet, die later Gewasbeschermingswet ging heten, stond al iets over de maximale hoeveelheid dioxine die er in 2,4,5-T mocht zitten. Daar moet een goede reden voor geweest zijn. Op basis van deze wet kun je stellen dat de producent op de hoogte was van de schadelijkheid. Er is ook een incident geweest in de jaren zestig met het onkruidbestrijdingsmiddel MCPA, dat vrijkwam in het water op de Volgermeer met veel dode vissen als gevolg. Dat was een vergissing. Het incident is toen rijkelijk geblust met cognac.'

Het Burgerkomitee Vuilstortplaats Volgermeerpolder heeft na de ontdekking van het gif in 1980 zelf het nodige spoorwerk verricht. Men kreeg het voor elkaar om aan tafel te zitten met de directie van het bedrijf aan de Apollolaan in Amsterdam. Het verslag van de bijeenkomst op 2 april 1981 vinden we terug in de archieven van de actiegroep. Philips Duphar noemt vijf argumenten waarom de gegevens 'moeilijk te reproduceren' zijn. Zo zijn de stoffen niet rechtstreeks vervoerd, maar via transporteur Heerholz. Verder hadden de gesprekspartners van het bedrijf er 'toen niet rechtstreeks mee te maken' en was er sprake van onwetendheid: 'Het was de beginperiode van de chemische industrie waarin de vragen van nu nog niet gesteld werden'. Bovendien bestaan de fabrieken niet meer waar

Entree van het bedrijf Philips Duphar aan de Hemweg langs het Noordzeekanaal in de jaren vijftig.

het afval vandaan kwam, en is de informatie uit het archief na tien jaar 'zoals gebruikelijk' vernietigd. Duphar geeft aan nadere gesprekken met de actievoerders niet zinvol te vinden. Die hebben daarna inderdaad nooit meer plaatsgevonden.

Amsterdam controleert niet

De Amsterdamse Stadsreiniging heeft het afval van Philips Duphar in de jaren zestig altijd omschreven als ongevaarlijk. Er bestaan in deze tijd bij de dienst geen voorschriften over de selectie of controle van afval dat door derden wordt aangeboden. In principe wordt alles aangenomen, waarbij van het personeel wordt verwacht dat het attent is op eventueel aanwezige gevaarlijke stoffen. Maar wat voor stoffen gevaarlijk zijn, staat nergens.

Die praktijk gaat regelrecht in tegen de regels die voor de Volgermeerpolder zijn opgesteld. In de hinderwetvergunning wordt nadrukkelijk een 'gifvrijverklaring' verlangd voor al het afval van chemische industrieën. Die bepaling is onder meer opgenomen op verzoek van de gemeente Broek in Waterland, die zich in 1963 al bezorgd toont over de mogelijke effecten van giftige stoffen op de omgeving. De gifvrijverklaring wordt nimmer afgegeven. In de archieven is er niet één exemplaar van terug te vinden. De gemeente Amsterdam controleert ook nooit of het afval gifvrij is. Het tegendeel, weten de bestuurders, is immers het geval. Milieugroepen die daarover alarm zouden kunnen slaan, bestaan nog niet. Ook onder het personeel dat de gifvaten dumpst, ontstaat in deze periode geen ongerustheid.

Pas in 1969 worden bij de gemeentelijke vuilverbrandingsinstallatie instructies opgesteld voor het aanbieden en in ontvangst nemen van dit soort vuilnis. Vanaf dat moment is overleg en toestemming nodig van de Dienst Stadsreiniging. In datzelfde jaar stopt Philips Duphar met het aanbieden van afval.

Het chemieconcern zelf stelt in de jaren zestig geen eisen aan de afvoer van afval. Transporteur Heerholz bestempelt de vaten en hun inhoud voor het gemak als volkomen onschadelijk. Voormalig hoofdopzichter Olm bij de Stadsreiniging, geïnterviewd in 1980, zegt dat Heerholz om de onschuldige aard van de lading aan te tonen 'er soms met zijn handen in roerde'. Naar een gifvrijverklaring is volgens hem nooit gevraagd.

Als de werknemers op de schuiten last krijgen van uitslag, of als de stoffen brand veroorzaken, wordt de toeleverancier om beterschap gevraagd. Toezien ambtenaar Huijgen van de Stadsreiniging destijds: 'Toen de vaten gevonden werden tijdens afdekwerkzaamheden en men vond dat het meer stonk dan normaal, werd ik erbij geroepen. De werkzaamheden werden daar gestopt en de meeste vaten werden in overleg met de daar aanwezige mensen op een hoop geschoven en ondergebaggerd'. Volgens Huijgen werd er alleen gereageerd op klachten. Vóór 1973 bestond er simpelweg geen stortverbod voor chemisch afval. 'Wel werd leveranciers verzocht om afval waar mensen last van kregen, niet meer aan te voeren'. Samen-

vattend stelt hij dat 'het verwerken van de vaten in de periode 1960-1968 een normale, volgens iedereen legale, ongevaarlijke bezigheid was en dat niemand zich toen ook maar een moment zorgen maakte over deze stoffen'.

Voor die houding werd destijds bewust gekozen, zegt Wil Sierhuis, die begin jaren tachtig als inspecteur Vergunningen werkte voor

Amsterdam. 'Het beleid van Amsterdam rond gevaarlijk afval was: altijd alles aannemen. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld Rotterdam, waar gevaarlijk afval werd geweigerd. Het gevolg was dat er in Amsterdam maar twee locaties waren waar dit afval naartoe ging; de Diemerzeedijk en de Volgermeerpolder. Terwijl er in en rond Rotterdam veel illegale stortplaatsen ontstonden. Je zou achteraf kunnen spreken

Hinderwetvergunning

De hinderwetvergunning voor het storten op de Volgermeerpolder die in 1963 van kracht wordt, bevat voorwaarden die duidelijk maken dat gif storten uit den boze is.

De eerste twee voorwaarden luiden:

1. In de inrichting (hiermee wordt de stortplaats bedoeld - red) mogen niet worden aangevoerd en/of verwerkt stankversprekend rioolvuil, beer, slachtafval, dierenlijken of gedeelten daarvan en stoffen, waarvan waterige oplossingen reeds in geringe concentratie giftig zijn voor dierlijk of plantaardig leven.
2. Afval, afkomstig van chemische industrieën mag alleen worden gestort, indien een op dit afval van toepassing zijnde gifvrijverklaring van het afleverende bedrijf aan de vergunninghouder (-ster) is afgegeven; hij (zij) moet deze verklaring te allen tijde kunnen tonen.

Producten van Philips
Duphar in de jaren vijftig.

Speuren in de archieven van Philips Duphar

Vanaf de ontdekking van de gifaffaire in 1980 probeert Philips Duphar zich zoveel mogelijk buiten het rumoer te houden. En ook nu, vijftientig jaar later, ligt de zaak nog uiterst gevoelig. Toch reageert het bedrijf na een aanvankelijke aarzeling positief op het verzoek van de initiatiefnemers van dit boek om de archieven over de stortperiode te mogen inzien. Althans, zo blijkt al snel: gedeeltelijk.

Op een natte novembermorgen in 2003 staat Goof Buijs, sinds 1984 woordvoerder en coördinator van het Burgerkomitee en medeauteur van dit boek, voor het bedrijvencomplex van Solvay Pharmaceuticals in Weesp. Solvay is een grote geneesmiddelenfabrikant die wereldwijd opereert. In de jaren zeventig wil Philips Eindhoven af van zijn chemiepoet. De zaken lopen niet goed en Philips Duphar wordt in de etalage gezet. De multinational Solvay neemt het bedrijf in 1980 over en verandert de naam kortweg in Duphar. Wel blijven tot medio jaren negentig formele banden met het moederbedrijf Philips bestaan. Anno 2004 beheert Solvay Pharmaceuticals de bedrijfsarchieven van de voormalige Philips-dochter. In de kelders bevindt zich het enorme archief met bedrijfsgegevens, waaronder vele meters ordners en onderzoeksrapporten over de Volgermeerpolder. De dossiers zijn onder meer aangelegd ten behoeve van de jaren durende processen tegen de Staat der Nederlanden in de jaren tachtig en negentig.

Buijs heeft een verkennend gesprek met de archivaris en een medewerker van de afdeling communicatie. Er hangt een gespannen sfeer, want onduidelijk is wat deze actievoerder van hun bedrijf wil weten. Eigenlijk alles, is het antwoord. Een eerste inventarisatie van het archief geeft zicht op achtendertig ordners en stapels onderzoeksrapporten die Solvay Pharmaceuticals tot dusver alleen voor intern gebruik geschikt achtte. Het is te veel om ter plekke rustig door te lezen. Buijs vraagt en krijgt toestemming om kopieën te laten maken van de bronnen die voor het boek interessant zijn.

Na drie ochtenden speurwerk vindt hij verschillende onderzoeksrapporten die individuele wetenschappers à titre personnel hebben verricht. In opdracht van, en betaald door Duphar. Ze zijn deels geschreven om de onschadelijkheid van giftige stoffen aan te tonen en deels om aannemelijk te maken dat het bedrijf niet kon weten dat storten onverantwoord was. Dat lijkt, al lezend, ook precies de opdracht te zijn geweest aan de auteurs. Ook is er uitgebreide correspondentie met gerenommeerde advocatenkantoren en de

van goed beleid van Amsterdam. Het ging er pragmatisch aan toe. De vaten die klotsten, gingen naar de Diemerzeedijk; de vaten die niet klotsten, naar de Volgermeerpolder'.

Deze uitleg achteraf duidt op een bewust beleid om alle risicovolle stoffen te concentreren op één of twee plaatsen. Maar de documenten uit die tijd ademen een andere geest. Problemen worden gebagatelliseerd en producenten van afval worden in bescherming genomen. Opvallend is een brief uit 1961 van de eigenaar van de stortplaats Bavo aan de Stadsreiniging. Daarin wordt geklaagd over de aanvoer van afval dat zelfontbrandend is, zodra het in contact komt met water. Het is afkomstig van Philips Duphar. De Bavo is het meest beducht voor overlast bij de omwonenden, omdat het bedrijf net van de provincie te horen heeft gekregen dat het een hinderwetvergunning moet aanvragen. Het richt zich in een brief tot Amsterdam. 'Wij zouden ons echter nog niet met al deze onaangenaamheden tot u wenden (elk bedrijf heeft nu eenmaal risico), indien wij ons niet juist in een kritiek tijdperk bevonden. De hieruit voortvloeiende etappe zal wel zijn, dat binnenkort aan omwonenden van onze stortplaats gelegenheid zal worden geboden bezwaren tegen de hinderwetver-

gunning in te brengen'. Directeur Jan Verton verzoekt Amsterdam om beter toezicht te houden. Als antwoord schrijft de directeur van de stadsreinigingsdienst dat de transporteur zich moet vergissen. Er kunnen geen stoffen gestort zijn die tot zelfontbranding komen. Hij heeft daarover namelijk met Philips Duphar overlegd: *'En dit bedrijf let er streng op, dat de afgeleverde stoffen in elk opzicht ongevaarlijk zijn. Overigens zal er ook vanwege mijn dienst zo nauwlettend mogelijk op worden toegezien, dat uitsluitend ongevaarlijke stoffen naar Broek in Waterland worden afgevoerd'*. Aan goede intenties geen gebrek, zolang er maar onbelemmerd gestort kan worden zonder te veel overlast voor de omwonenden.

De plof

Wat wist Philips Duphar over de gezondheidsrisico's van de door haar geproduceerde stoffen? Dat wordt ondermeer duidelijk rond het gerucht makende bedrijfsongeval in 1963, dat bekend is geworden als 'de plof'. Op 6 maart van dat jaar gaat er iets mis in de fabriekshal waar het bestrijdingsmiddel 2,4,5-T wordt gemaakt. Een productie-

weerslag van eigen spuurwerk van Philips Duphar in de openbare archieven van de gemeente Amsterdam en de Dienst Stadsreiniging. Op de dag dat hij de stapel kopieën wil komen ophalen, wacht Buijs echter een verrassing. Er moet eerst een vertrouwelijkheidsverklaring (Confidentiality Agreement) worden getekend. Die bevat de belofte dat er geen vertrouwelijke gegevens over het vroegere bedrijf Philips Duphar zullen worden gepubliceerd en dat Solvay het concept van dit boek eerst op onjuistheden wil lezen.

En hoewel hij die verklaring ter plekke onder-tekent, moet een kleine stapel met de sticker 'Nee!' in het archief achterblijven. De juridische afdeling van Solvay en het vroegere moederbedrijf Philips in Eindhoven achten deze documenten niet voor afgifte geschikt. De toelichting is dat: 'Solvay in het kader van de selectie van de stukken die aan uw Stichting zijn verstrekt, de keuze heeft gemaakt om bepaalde correspondentie tussen Solvay en haar advocaten niet vrij te geven. Naar haar aard is dergelijke correspondentie dermate vertrouwelijk dat wij zelfs vele jaren na dato de inhoud daarvan niet aan derden, inclusief uw Stichting, openbaar wensen te maken.'

Wat zou er in deze stukken staan dat het daglicht niet kan velen? Buijs herinnert zich een zeer goed gedocumenteerd archiefstuk over de geheimzinnige 'ploff' uit 1963; het bedrijfsongeval waarbij de productiehal van Duphar ernstig besmet raakte. Jammer, dat zou wellicht een aantal geruchten over deze affaire de wereld uit hebben kunnen helpen. Ook een stuk over de publiciteitsstrategie van Philips Duphar over de uitspraak in de rechtszaak uit 1989 mag niet gebruikt worden. Wat hij wel mee krijgt, zijn documenten die toch al openbaar zijn. Slechts één stuk bevat het stempel vertrouwelijk. En daar staat nu net niets onthullends in.

Het Gerechtshof te Amsterdam heeft in 1992 bepaald dat Philips Duphar niet hoeft op te draaien voor de kosten van de sanering van de Volgermeerpolder. Juridisch is het bedrijf geheel vrijgepleit. Of het zich maatschappelijk verantwoord heeft gedragen, is een andere zaak. De vrijgegeven correspondentie houdt zich niet met die vraag bezig. Ze gaat over het juridische schimmenspel dat rond de stort is opgevoerd.

Volgens het bedrijf is de overheid voor de negatieve gevolgen daarvan verantwoordelijk. De kerngedachte is dat er weliswaar rommel is gestort, maar de regels onduidelijk waren. Maar dan nog: in één document uit 1988 noemt Philips Duphar het storten van 'beperkt gevaarlijke stoffen alleszins gerechtvaardigd'.

ketel explodeert en spuit zijn inhoud door hoge druk en temperatuur de hal in. Er zijn geen persoonlijke ongelukken, maar de hal wordt direct hermetisch afgesloten. De vier werknemers die bij de ketel werken, moeten zelf de rotzooi opruimen.

Voormalig laborant Willem Klijn, geïnterviewd voor dit boek, herinnert het zich als 'aanvankelijk een gewoon bedrijfsongevalletje'. Na het ongeluk ging hij als een van de eersten de fabriek in. 'Overal lag rotzooi. Er was een ketel ontploft, de deksel was eraf gevlogen. Ik heb monsters genomen van de grond en de muren. Toen wij de stoffen gingen analyseren zei een van onze experts dat het om kankerwekkend materiaal zou kunnen gaan. Maar dat kregen we niet bevestigd. We wisten wel dat we voorzichtig moesten zijn'.

Het water dat bij deze actie wordt gebruikt om de hal schoon te maken, stroomt het Noordzeekanaal in. Een dag later wordt een classificeerdersbedrijf ingeschakeld om de hal grondig schoon te maken. Bij de plof zelf is niemand gewond geraakt, maar de schoonmaakactie zal wel slachtoffers eisen. Klijn: 'Ze kregen beschermende pakken aan, een soort maanpak met een slang voor luchttoevoer van buitenaf. Ik heb gewaarschuwd dat ze voorzichtig moesten zijn.'

Productiehal van Philips Duphar voor 2,4,5-T begin jaren zestig.

Maar tijdens de koffiepauze hielpen ze elkaar met het uittrekken van die pakken. Ik was daar om monsters te nemen; zij gingen gewoon een shagje zitten draaien. Ik zei: 'was nou eerst je handen', maar dan kon ik een pak op mijn sodemieter krijgen. Dat heb ik ook tegen mijn chef verteld. Maar ja, je kon ze niet acht uur op de lip zitten.' Een aantal werknemers werd ernstig ziek of overleed. De Amsterdamse krant *Het Parool* sprak in 1981 met Teun van der Vaart, een van de classificeerders die de opdracht kreeg de boel schoon te maken: 'Je kon zó zien dat er een enorme explosie had plaatsgevonden. De hele hal lag bedekt met een zwarte laag smurrie. Voor ons was het een kwestie van kledderen en krabben. Met een grote kwast moesten we afbijtmiddelen op de muren schilderen en er later afkrabben met verf en al. Een groot deel van de werktijd waren we bezig met ons wassen en verschonen. Ik vroeg regelmatig wat er aan de hand was, maar een rechtstreeks antwoord kreeg je nooit.'

Al tijdens het werk traden gezondheidsklachten op bij de schoonmakers, vermoedelijk veroorzaakt door chlooracne, een vreselijke huidziekte. 'Het begon met Jopie Koren. Die kreeg van die rare pitten in zijn gezicht. Hij werd direct door de leiding van het bedrijf uit de fabriekshal gehaald. Een maand na ons werk hadden velen van ons last van vlekken in het gezicht. We hadden in die tijd de slagzin: geld verzoet de arbeid. Ik zag enkel maar geld. Goed, het stonk verschrikkelijk in die hal, maar naast je uurloon kreeg je twintig gulden extra per dag. Bracht je wekelijks zo'n 225 gulden mee naar huis.'

Van der Vaart krijgt later een afkoopsom van Philips Duphar. 'Ik kreeg duizend gulden. Daarvoor moest ik een papier tekenen. Het

was een geheimzinnige bedoening op het kantoor van die lui aan de Apollolaan. De heren van de fabriek hadden een stel advocaten laten aanrukken. Met iedere classificeerder werd apart onderhandeld. Uiteindelijk accepteer je dan toch maar die duizend gulden. Het was in die tijd een heel bedrag.' Van de zes mannen die een afkoopsom krijgen tussen de 700 en 5700 gulden, afhankelijk van het aantal puisten dat ze konden tonen, zijn er twaalf jaar later nog twee in leven. Duphar verklaart achteraf dat ze hen nooit de fabriek in hadden mogen sturen.

Geheimhouding

De ramp gaat de geschiedenis in als een van de ergste en meest verzwegen milieurampen van Nederland. Het bedrijf weet het ongeluk lang buiten het nieuws te houden. Pas zeven maanden na het ongeluk verschijnt een eerste bericht in dagblad *Het Vrije Volk*. Een jaar na het incident heeft Philips Duphar een nieuwe hal gebouwd om de productie van het populaire en winstgevende bestrijdingsmiddel 2,4,5-T voort te kunnen zetten. Een vat van 200 kilogram bracht het bedrijf naar eigen zeggen indertijd duizend gulden op. In de oude, afgesloten hal doet het bedrijf ondertussen in overleg met de Amsterdamse GG&GD proeven met konijnen en ratten om te onderzoeken of het er al veilig genoeg is voor mensen. De proefdieren worden ziek, de directie besluit de hal dicht te metselen.

Bij de ontploffing blijkt onder meer het beruchte dioxine te zijn vrijgekomen. Dit zeer schadelijke gif ontstaat bij de productie van

Van vitamine D tot Agent Orange

Het bedrijf Duphar wordt opgericht in 1930 als gevolg van een ontdekking van ingenieurs van Philips in Eindhoven. Zij stellen vast dat met een bepaald type lamp op kunstmatige wijze vitamine D kan worden gemaakt. Philips gaat hiervoor een unieke overeenkomst aan met chocoladefabriek Van Houten in Weesp. Die brengt chocoladepastilles op de markt die verrijkt zijn met het voor kinderen belangrijke vitamine D. Het succes van deze Dohyfral-chocolaatjes smaakt naar meer. In de jaren vijftig begeeft Philips Duphar zich op de bestrijdingsmiddelenmarkt. Duphar wordt in de gifbranche een van de koplopers in Nederland en de rest van de wereld, mede dankzij de financiële injecties van moederbedrijf Philips. 'We zijn voor alles bezielde van de vaste wil om Philips Roxane nog krachtiger en nog gezonder te maken, zodat zij nog beter haar taak kan realiseren: het bevorderen van de gezondheid van Mens, Dier en Plant', aldus directeur Boost van het bedrijf in 1948.

De gifkennis van Nederland is in die dagen geconcentreerd bij de onderzoekers van Philips Duphar en een handvol andere bedrijven. Een enkele keer treedt de overheid corrigerend op. Halverwege de jaren vijftig wordt het bedrijf door het Rijksinstituut voor Zuivering van Afvalwater (RIZA) op de vingers getikt wegens de lozing van chloorfenolen op het Noordzeekanaal, wat schadelijk is voor het waterleven. Het afval wordt voortaan aangeboden aan de Amsterdamse Stadsreiniging.

Willem Klijn was in de jaren zestig laborant bij Philips Duphar. 'Op het lab werkten we met spectrofotometers waarmee je een honderdste milligram kon aantonen. Dat is een nauwkeurigheid van niks. Tegenwoordig kan het tienduizend keer beter. Dat is een van de redenen waarom nooit naar lange-termijneffecten

Fabriekscomplex van
Philips Duphar begin
jaren zestig.

2,4,5-T. Philips Duphar maakt dit bestrijdingsmiddel tot 1969 en stopt dan om 'commerciële redenen'. Als het Noordzeekanaal in de jaren zeventig wordt verbreed, moet het hele bedrijf worden verplaatst. Naast het oude complex wordt een nieuw gebouwd. De fabriekshal waar 'de plof' is geweest, wordt in 1973 als laatste afgebroken. Voor deze klus wordt een groep classificeerders ingehuurd, die vooraf een verklaring moeten tekenen dat ze Philips Duphar niet aan-

sprakelijk zullen stellen voor eventuele gevolgen voor hun gezondheid. De restanten van de fabriekshal worden in 1973 in de Atlantische Oceaan op grote diepte bij de Azoren gedumpt. Dat vinden het bedrijf en de Amsterdamse autoriteiten veilig genoeg. Geruchten dat sloopafval van de vergiftigde hal ook naar de Volgermeerpolder is vervoerd, zijn nooit bevestigd. De geheimzinnigheid rond deze affaire blijft tot aan de dag van vandaag bestaan.

werd gekeken. Die waren niet bekend en niemand dacht erover na.' Het bloed van de medewerkers bij Philips Duphar werd wekelijks gecontroleerd op de aanwezigheid van zenuwremmers, zoals parathion; een van de bestrijdingsmiddelen die daar werd geproduceerd. De veiligheid van het eigen personeel stond (wel) hoog in het vaandel.

Een van de productielijnen is het middel 2,4,5-T, een effectief middel tegen lastig onkruid als brandnetels, bramen en vogelkers. Philips Duphar heeft een eigen procédé ontwikkeld en is naast Dow Chemicals het enige bedrijf in de wereld dat dit middel maakt. Het wordt gemaakt uit de chemische stof trichloorbenzeen, die vrij op de markt verkrijgbaar is. 2,4,5-T vormt de basis van het ontbladeringsmiddel Agent Orange dat Amerika besluit te gaan gebruiken tijdens de Vietnam-oorlog die vanaf 1965 losbarst. Vanuit vliegtuigen wordt het over de dichtbegroeide Vietnamese bossen uitgestort om zo de Vietcong die zich daar schuilhoudt, beter te kunnen opsporen. De oorlogsindustrie slokt de gehele Amerikaanse productie van 2,4,5-T op, waardoor Philips Duphar zich naast de Europese markt ook op de Amerikaanse civiele markt kan begeven. Het bedrijf heeft naar eigen zeggen nooit 2,4,5-T aan het Amerikaanse leger verkocht. Als er op de wereldmarkt een tekort aan trichloorbenzeen ontstaat, besluit Philips Duphar deze basisstof zelf te gaan maken uit benzeen. Bij de productie ontstaat een mengsel van polychloorbenzenen waar maar tien procent trichloorbenzeen in zit. De overige negentig procent is afval. Het wordt gestort op de Volgermeerpolder. In 1969 stopt het bedrijf met de productie van 2,4,5-T. Naar eigen zeggen, omdat het herverwerken van deze afvalstroom 'gezien de schaalgrootte technisch-economisch niet haalbaar bleek'. Dat er ook vaten met 2,4,5-T zelf op de Volgermeerpolder gevonden zijn, moet volgens het bedrijf op een menselijke fout duiden: 'de verpakking was namelijk vergelijkbaar met de vaten met afvalstoffen'.

De zwijgende afvalstorter

Een cruciale vraag tijdens de sanering van de Volgermeerpolder is wie aansprakelijk moet worden gesteld voor de sanering en andere kosten die de vervuiling veroorzaakt. Voor het publiek is dat een eenvoudige zaak. Philips Duphar wordt door alle partijen aangewezen als leverancier en dus veroorzaker van alle ellende. Onder het motto 'de vervuiler betaalt' begint de staat een rechtszaak tegen het bedrijf. Maar die procedure kent een verrassende ontknoping.

Imagoschade

Zodra begin jaren tachtig duidelijk wordt dat de Volgermeerpolder een milieuprobleem is zonder weerga, gaat het gesprek al snel over geld. Vanaf de ontdekking van de eerste gifvaten zijn verschillende overheden met elkaar in gesprek over de vraag wie voor welke kosten moet opdraaien. De gemeente Amsterdam betaalt de eerste maatregelen uit eigen zak, 'vanwege de urgentie van de situatie' en omdat de stortplaats nu eenmaal binnen de gemeentegrens ligt. Ze is dus primair de verantwoordelijkheid van Amsterdam. Voor tijdelijke maatregelen zoals het 'lepelplan', vindt wethouder Polak in 1981 een bedrag van 160 duizend gulden in de begroting.

Maar de gemeenteraad is niet van plan voor de hele sanering op te draaien. Op 1 april 1981 wordt de motie 'Hoogkamp-Kok en Hekstra' aangenomen, die Philips Duphar aansprakelijk stelt voor de financiële consequenties van de sanering. De kosten mogen niet worden afgewenteld op de Amsterdamse burgers, stellen de raadsleden. De stadsadvocaat wordt aan het werk gezet om uit te zoeken of een rechtszaak tegen Philips Duphar een haalbare kaart is, en dat is volgens hem inderdaad het geval. Volgens de Interim-wet Bodemsanering kunnen kosten worden verhaald op de vervuiler.

Bij Philips Duphar stijgt daarmee de onrust over een financiële claim, en ook over de imagoschade die het bedrijf lijkt te lopen. Rond de jaarwisseling van 1980, zo blijkt uit vrijgegeven archiefstukken, schrijft de directie een memo aan alle medewerkers over de manier waarop ze zich bij eventuele contacten met de pers moeten opstellen. 'De feiten zijn anders dan vaak wordt voorgesteld', staat er. Een ieder wordt gevraagd 'bij te dragen om misleidende sensatieberichtgeving te weerspreken in contacten met artsen, dierenartsen of andere afnemers van Philips Duphar resp. in contacten met vrienden of bekenden'.

Een van de onjuistheden is volgens het memo dat de tienduizend gestorte vaten een bedreiging zouden vormen voor het milieu. Een andere is dat de wet overtreden zou zijn: alle afvalverwerking is juist keurig volgens de regels verlopen. En bovendien, staat er, is de dioxine op de Volgermeer niet van Philips Duphar afkomstig. 'Het zou on-

redelijk zijn om Duphar zo eenzijdig en ongefundeerd te overladen met verwijten (...) over de gevolgen van industrialisatie in onze moderne wereld, waarin Philips Duphar slechts een zeer geringe rol speelt.'

Aanvankelijk lijkt Philips Duphar mee te werken met de poging van de gemeente Amsterdam om inzicht te krijgen in de hoeveelheid en aard van de op de stortplaats aanwezige gifvaten. Oud-directeur Cleij van de Milieudienst herinnert zich 'deskundige mensen, die redelijk verlegen waren met hun verleden.' Zoals eerder beschreven vond zijn medewerker Wil Sierhuis, die de archieven van Duphar in 1980 moest onderzoeken, het bedrijf juist terughoudend. Hij typeert de toenmalige houding als 'geremd coöperatief.'

Knowhow en meetapparatuur

De schatting van tienduizend gestorte vaten wordt gebaseerd op productiegegevens van Philips Duphar zelf. Het is een globale schatting: de juiste hoeveelheid afval is niet te achterhalen omdat de gegevens uit de bedrijfsarchieven zijn verwijderd. Wel is bekend dat de afgifte van gifvaten heeft plaatsgevonden tussen 1960 en 1969. Nieuwe wetgeving en nieuwe bedrijfspolitiek dwongen het bedrijf daarna naar alternatieven te zoeken voor het dumpen op de stortplaats. In de begintijd van de affaire doet het laboratorium van Philips Duphar aan de Hemweg op verzoek van Amsterdam mee aan de analyse van de inhoud van de gevonden gifvaten. Daar is tenslotte de meetapparatuur en de *knowhow* aanwezig. Medewerkers van het bedrijf begeleiden Amsterdamse ambtenaren die de stortplaats bezoeken. Het bedrijf gaat ook in op een uitnodiging van het Burgerkomitee Vuilstortplaats Volgermeerpolder om de omwonenden openheid van zaken te geven. Daarbij worden allerlei gegevens overlegd, zoals de volgens het bedrijf beperkte kennis die men in de jaren zestig had over dioxinen. Toch meent de overheid voldoende informatie te hebben om van Philips Duphar een schadevergoeding te eisen. Na intensief overleg tussen het rijk en de provincie wordt besloten dat niet Amsterdam, maar de Staat der Nederlanden gaat procederen tegen het chemieconcern. In oktober 1983 dagvaardt de staat het bedrijf voor de rechtbank op grond van de Interim-wet Bodemsanering. De zaak spitst zich toe op de vraag of met de kennis en normen ten tijde van het storten van gif Philips Duphar onrechtmatig heeft gehandeld.

Het bedrijf schakelt daarop een aantal wetenschappers in om op persoonlijke titel onderzoek te doen naar voor de rechtsgang relevante onderwerpen zoals de toxicologische kennis ten tijde van de storting, de verwerking van vaste afvalstoffen in de jaren zestig en de beschikbare risicoanalyse. Nederland zat in de jaren vijftig en zestig

De fabriekshal van Philips Duphar waar de plof heeft plaatsgevonden wordt in 1973 afgebroken. Het nieuwe complex is links zichtbaar.

Milieuwethouder Jonker van Amsterdam krijgt een gifvat aangeboden van omwonenden, 1985.

midden in een periode van wederopbouw en daarbij heeft de chemische industrie een 'prachtrol' vervuld, constateert Duphar zelf. 'Het verbeteren van de volksgezondheid door het uitroeien van parasieten, een betere voedselvoorziening door verhoogde opbrengsten in de landbouw, sterke industrialisatie van Nederland'.

Het bedrijf levert naar eigen zeggen afvalstoffen die volgens de kennis van toen niet giftig waren. De advocaten van het bedrijf maken daar tijdens de rechtszaak een principieel punt van: als Duphar wist dat het afval schadelijk was, zou het niet zijn aangeboden voor stort op de Volgermeerpolder. Zelfs de eerder genoemde partij lindaan (een van de sterkste insecticiden die bekend is) die in 1964 met medeweten van Duphar in Broek in Waterland werd gedumpt, is volgens het bedrijf niet schadelijk zodra het op de stortplaats ligt.

Bij de kritische zin van de ingehuurd deskundigen voor de rechtszaak zijn vraagtekens te zetten. Een van hen, de gepensioneerde hoogleraar, toxicoloog E. Cohen, verklaart in een interview met *Elseviers Weekblad* in 1989 dat hij ervan overtuigd is dat 'als Philips Duphar destijds verklaarde dat het geen giftige stoffen inleverde, dat ook zo was'. Het bedrijf dient in zijn ogen het voordeel van de twijfel te krijgen: 'De feiten die Duphar wist over het storten van stoffen worden anders aanvoeld door tijdgenoten dan door niet-tijdgenoten, die de pre-milieutijd niet hebben meegemaakt'.

Ook het pleidooi van de advocaten van Philips Duphar komt hierop neer. Het bedrijf handelde binnen de toen geldende normen en de gemeente Amsterdam en de Dienst Stadsreiniging wisten dat er chemisch afval in de Volgermeer werd gestort. Dat daar ook dioxines tussen zaten, kan Philips Duphar niet geweten hebben omdat de analysemethoden voor die stoffen onvoldoende waren ontwikkeld.

Uitspraak

Na vijf jaar uitstel en beraad komt de rechtbank in 1989 tot een uitspraak. Die luidt dat Philips Duphar bewust fout heeft gehandeld. Het bedrijf kende immers zijn eigen stoffen het best. Ze waren in

eigen laboratoria ontwikkeld en op werkzaamheid en schadelijkheid getest. De belangrijkste doelstelling van het bedrijf was winst maken binnen de marges die de overheid stelde.

Als die marges te ruim waren, was dat de overheid slechts deels te verwijten, want die had in deze periode een grote kennisachterstand. Philips Duphar wordt veroordeeld tot het opdraaien voor alle kosten die met de sanering van het gebied zijn gemoeid. Daar laat het bedrijf het niet bij zitten. Het tekent hoger beroep aan. Na nog eens drie jaar volgt op 18 december 1992 een uitspraak van het Amsterdamse gerechtshof die een grote opluchting betekent voor het concern. De hogere rechter wijst de verantwoordelijkheid van Duphar af, maar de overweging is verrassend. Een van de doorslaggevende argumenten is dat niet bewezen kan worden dat het chemisch afval op de Volgermeerpolder uitsluitend van Philips Duphar afkomstig is. Ook andere bedrijven hebben namelijk afval gestort, waar mogelijk ook dioxine in zit.

De rechter volgt daarmee een tweede verdedigingslinie van het bedrijf, dat onder meer opdracht had gegeven voor een rapport van het Laboratorium voor Grondmechanica in Delft waarin zoveel mogelijk bedrijven worden genoemd die in de jaren zestig óók bedrijfsafval voor stort in de Volgermeer hebben aangeleverd. De studie wordt geheel naar wens van de opdrachtgever voltooid. Opmerkelijk is dat de naam Philips Duphar in dit overzicht zelfs geheel ontbreekt.

Als gevolg van de uitspraak staat de Staat der Nederlanden met lege handen. De overheid moet zelf voor de kosten opdraaien.

De staat is het niet eens met deze uitspraak en gaat in hoger beroep bij de Hoge Raad. Het mag niet baten, op 30 september 1994 bevestigt de raad het arrest. Wel blijft de naam Philips Duphar voor altijd verbonden aan de Volgermeerpolder. Ook al heet het bedrijf nu Solvay Pharmaceuticals, en heeft het de bestrijdingsmiddelendivisie al lang geleden verkocht. De geschiedenis geeft er alle aanleiding toe.

Watergeuzen in opstand

Het Burgerkomitee in actie

De onrust over gif in Waterland komt begin jaren tachtig niet uit de lucht vallen. Het onderwerp milieu is dan al volop in de belangstelling, hoewel de grootste problemen zich lijken af te spelen in het buitenland. Zo treft in 1976 in het Italiaanse Seveso een industriële gifwolk met dioxines een woonwijk met tientallen doden tot gevolg. Het dorpje Love Canal in de Verenigde Staten blijkt in 1979 gebouwd te zijn op een voormalige chemische stortplaats. In Nederland wordt in 1979 de affaire Lekkerkerk geboren: een nieuwbouwwijk blijkt op een voormalige giftort gebouwd. In de media verschijnen steeds meer berichten over grote en nieuwe gifzaken.

Wanneer ook in de Volgermeer vaten worden gevonden met doods-koppen erop, is de paniek groot. Bewoners organiseren zich, maar komen terecht in een ongelijke strijd met grote en machtige tegen-spelers. Aanvankelijk lijkt de sanering van de Volgermeerpolder voortvarend te worden geregeld, maar dat valt tegen. De opruim-actie verandert in een uitsteloperatie. Het zal bijna een kwart eeuw duren voordat het gebied onder handen wordt genomen, en dat gebeurt dan op een manier die lang niet iedereen zint. Pas na meer dan dertig jaar na de ontdekking van het gifzal de Volgermeerpolder weer betreden kunnen worden.

De ontdekking van het gif

Op een ochtend in maart 1980 krijgt Sierck Buwalda uit Zuiderwoude, die als bulldozerchauffeur werkzaam is op de Volgermeerpolder, opdracht een klusje te doen. Hij werkt voor Stokhof, het bedrijf dat er in die jaren voor zorgt dat de vuilnisschuiten worden gelost. Het klusje luidt het begin in van een nieuw en opzienbarend tijdperk van de Volgermeerpolder.

Het werk van Buwalda bestaat uit het uitvlakken van het afval, meest-al met een bulldozer. Deze ochtend moet hij met zijn collega's aan de slag in het noordelijk deel van de stortplaats, aan de linkerkant van het hoofdkanaal. Daar wordt al jaren niet meer gestort, maar door de strenge winter kunnen de boten vanwege ijsgang niet meer

op het zuidwestelijke deel komen. Ze moeten een nieuw vak inrich-ten en de bagger uit de uitgediepte vaart uitvlakken. Daar zijn ze nog maar net bezig, of ze stuiten op enkele tientallen doorgeroeste vaten. 'Tweehonderd-litervaten waar allemaal een soort ingedikt, brokkelig materiaal inzat. Waar kun je het mee vergelijken? Met natte basterd-suiker, zoiets. Het stonk verschrikkelijk. Wij reden eroverheen en die vaten barstten open.' Op de vaten staat het opschrift: Philips Duphar. Sierck neemt een brok van het stinkende, witte materiaal mee naar huis en laat het zien aan zijn vader die onderwijzer is in Zuider-woude. Die vertrouwt het niet en telefoneert met het waterschap. Daar wordt gezegd dat ze er niets mee kunnen. Dan belt hij het gemeentebestuur van Broek in Waterland. Dat adviseert rustig af te wachten en niets te doen. De opzichter van de stortplaats, Gerrit Huijgen, vraagt vervolgens de gemeente Amsterdam het spul te onder-zoeken. Sierck Buwalda krijgt te horen dat hij zijn mond moet houden over de vondst. Maar omdat hij de zaak nu verdacht begint te vinden, laat hij zijn vader contact opnemen met de gemeenteraad van het dorp en met het bestuur van de Vereniging Behoud Water-land. Kort daarop krijgt Buwalda van werkgever Stokhof te horen dat hij op staande voet wordt ontslagen. 'Er is een onwerkbare situatie ontstaan, zeiden ze, omdat ik de zaak aan de grote klok heb gehangen.' Eind april verschijnt een verontrustend bericht in *het Parool*. 'Giftig afval op vuilstortplaats in Amsterdam'. Uit analyse van vaten van Philips Duphar door het Amsterdams Milieulaboratorium blijkt dat deze vol zitten met de zeer schadelijke polychloorbenzenen. De ge-meente gaat uit van honderd vaten, maar met een slag om de arm. Bulldozermachinist Buwalda gelooft overigens weinig van dat bericht. Hij schat dat er minstens vijfduizend vaten liggen.

Collectieve angst

Er ontstaat onrust onder omwonenden. Ze blijken niet naast een 'gewone' huisvuilstort te wonen die regelmatig voor overlast zorgt, maar mogelijk naast een gigantische gifbelt. Raadslid Beets stelt een

Sierck Buwalda, de ontdekker van de eerste gifvaten.

paar weken na het krantenbericht vragen aan burgemeester en wethouders van Broek in Waterland. Die zeggen een onderzoek toe, maar dit neemt de onrust niet weg. Enkele boeren die langs of op de Volgermeerpolder hun beesten laten grazen, melden verontrustende verschijnselen. Koeien zijn zonder aanwijsbare oorzaak gestorven of hebben open wonden aan de keel die niet willen genezen. Omwonenden klagen over branderige ogen, hoofdpijn en duizeligheid. Een voormalige werknemer van Philips Duphar die in de jaren zestig vergiftigingsverschijnselen heeft gehad, klaagt over huiduitslag, hoofdpijn en duizeligheid. Ook herinneren omwonenden zich dat ze regelmatig dode of stervende vogels in het land langs de Belmermeerdijk vinden. Kadavers worden voor onderzoek opgestuurd naar het Centraal Diergeneeskundig Instituut in Doorn. Kinderen die op de stortplaats hebben gespeeld, zouden onwel zijn geworden of hun bewustzijn hebben verloren. Enkele vissers verklaren dat sinds enige tijd in het water rond de belt geen vis meer wordt gevangen. In de kranten verschijnen meer van dergelijke berichten, ook over onverklaarde huidaandoeningen en puisten, gevolgd door de geruststellende mededeling 'dat niets nog medisch is onderzocht en dat er geen reden tot paniek bestaat.'

Achteraf kunnen de klachten op zijn minst dééls worden toegeschreven aan een collectieve angstpsychose – niet ongebruikelijk bij affaires waar onzekerheid heerst en de gezondheid van veel mensen op het spel staat. Maar in de kern blijkt de verontrusting terecht. Zoals blijkt wanneer burgemeester Koppenaar via een huis-aan-huis brief zijn inwoners laat weten dat het inderdaad goed mis is op de belt. Na een eerste onderzoek naar stoffen die daar aanwezig zijn, wordt het de mensen ontraden de stortplaats te betreden, er in de buurt te gaan zwemmen of vee te laten grazen op de stortplaats. Andere geruchten worden door het gemeentebestuur ontzenuwd: er zijn géén kinderen bewusteloos geraakt tijdens het spelen op de belt. Ter geruststelling wordt toegezegd dat de vaten met zeilen zullen worden afgedekt. Nader onderzoek moet worden afgewacht.

De gemeente Amsterdam besluit dan om grondig uit te zoeken wat er aan de hand is. Er wordt een werkgroep voor opgericht met als deelnemers de Inspectie voor de Volksgezondheid, het Hoogheem-

raadschap Waterland, het Hoogheemraadschap Uitwaterende Sluizen, de Amsterdamse GG&GD, de provincie Noord-Holland en de gemeenten Amsterdam en Broek in Waterland. Niemand weet precies hoe groot het probleem is. Maar het zomernieuws van 1980 wordt beheerst door incidenten. In juli worden partijen ontdekt van het uiterst giftig lindaan. Daarna volgen berichten over vergiftigde levers van schapen en konijnen en van verontreinigde melk, die niet meer mag worden geconsumeerd. Vermoed wordt ook dat er dioxine aanwezig is op de belt.

Dorpsgenoot en chemicus Jan Boom zet al deze gegevens op een rij. Hij belt de verschillende instanties en schrikt als hij bij een omwonende diverse gifvaten op het erf ziet staan en een voorraadje kartonnen dozen met lindaan op zolder. En hij ergert zich aan de passiviteit van zijn gemeentebestuur.

Maar niet iedereen in het dorp is van slag. Boer Schotanus heeft al jaren gratis 22 hectare grond op de stortplaats in gebruik van de gemeente. Daarop grazen zijn koeien en schapen. Hij is als een van de eersten gedupeerd, omdat zijn beesten niet meer op de belt mogen. Hij pacht ook een stolpboerderij van de gemeente die vrijwel op de stortplaats staat. 'Alle instanties werken eraan om de zaken op te lossen', houdt hij zich voor. Maar veel andere dorpsgenoten willen actie.

Heerlijke bramen

Amsterdamse ambtenaren doen van meet af aan hun best de ernst van de verontreiniging te bagatelliseren. Jan Cleij van de afdeling Hinderwet en Milieuzaken laat weten dat 'we eerst moeten weten of de stof inderdaad schadelijk is, misschien is er wel helemaal niets aan de hand'. Twee maanden later erkent hij dat 'het niet bepaald gezond is op de stortplaats'. Wat daar precies ligt, weet hij niet. Maar dat komt later wel: 'Wat in het vat zit, verzuurt niet, moet je maar denken.'

Wanneer Cleij op ons verzoek na 24 jaar terugblijkt op deze begintijd, beroept hij zich op onwetendheid. 'Het bestuur en de ambtenarij waren zich, net als de rest van de samenleving, nauwelijks bewust van bodemverontreiniging. Maar het storten van chemisch afval samen met huisvuil in veenputten is uiteraard geen duurzame oplossing. Ik heb daar in het milieuoverleg van de gemeente weleens bezwaar tegen gemaakt. Maar de vuilverbrandingsinstallatie zou dan groter moeten worden, en daar was veel maatschappelijke weerstand tegen. Dus moest je blijven dumpen.' Van de omvang van de verontreiniging hadden de ambtenaren en bestuurders aanvankelijk geen benul, zegt hij. 'Pas toen ik voor de derde keer op de Volgermeerpolder liep, werd ik me bewust van het grote aantal vaten.'

Een andere direct betrokken ambtenaar, directeur Henk Heida van het Amsterdams Milieulaboratorium, vond de onrust van omwonenden vanaf het eerste begin al sterk overdreven. In een krantenbericht van augustus 1980 vertelt hij provocerend 'een schitterende natuurwandeling' op de Volgermeerpolder te hebben gemaakt. 'We hebben

In 1980 gebruikt men een grote dragline om het vuil uit de bakken te halen. Meeuwen zwermen boven het afval.

de bruine kiekendief gezien en de torenvalk. En zie hier toch eens, de uiterst zeldzame kaardenbol. Eet maar gerust van die heerlijke bramen, ze zijn fantastisch’.

Oprichting Burgerkomitee

In 1979, een jaar vóór de ontdekking van het gif op de Volgermeerpolder, trekt een verontwaardigde bewoner van Broek in Waterland aan de bel over de situatie op de stortplaats. In een artikel in de *Nieuwe Noord-Hollandse Courant* beklagt hij zich erover dat Waterland al jaren het ‘vuilnisvat’ is van Amsterdam. Hij is opgegroeid met de Volgermeer en weet nog goed hoe het gebied er uitzag als veenderij. Dat de hoofdstad daar nog altijd huisvuil stort, is in zijn ogen een schande. Temeer omdat het ook een prachtig natuurgebied is met ‘een uilenkolonie en allerlei eendensoorten’. Hij kan niet vermoeden dat zijn mooie natuurgebied ruim een jaar later een gigantische stortplaats van chemisch afval blijkt te zijn. Zijn naam is

Roel Vos, de man die op maandag 4 augustus 1980 samen met de lokale boer en chemicus Jan Boom en omwonende Ko van Teeffelen het Burgerkomitee Vuilstortplaats Volgermeerpolder opricht. Vier dagen later laat dit Burgerkomitee in een eerste persbericht van zich horen. ‘De stortplaats heeft behoefte aan een kritische waakzaamheid van een groep burgers’. Geëist wordt dat de belt op korte termijn wordt gesloten ‘voor jeugd en melkvee’. Ook moet er volledige openheid komen over de resultaten van een onderzoek naar de gifbelt, dat door het Milieulaboratorium van de gemeente Amsterdam en het Instituut voor Volksgezondheid en Milieu uit Bilthoven is gedaan. Het uiteindelijke doel van de actiegroep: ‘De gehele belt afgraven en elke verdachte massa in zee verbranden’. Vier maanden na de ontdekking van het eerste gifvat heeft het dorp daarmee zijn eigen ‘Burgerkomitee’, zoals het in die dagen wordt gespeld. Het is maar net op tijd. Een maand later slaat de inwoners de schrik om het hart wanneer de Amsterdamse autoriteiten, na een eerdere ontkenning, toegeven dat er tussen het chemisch afval op de

Deskundigen en bestuurders tijdens eerste voorlichtingsavond over de gifvondsten.

Kamerleden ruiken aan een opgegraven gifvat.

stortplaats ook dioxine is aangetroffen. De kranten hebben het gevaar van die stof dan al ruimschoots uit de doeken gedaan. Het Burgerkomitee houdt op 21 augustus een voorlichtingsavond waar zestig omwonenden op af komen. Zij stemmen in met het actiedoel om de belt zo snel mogelijk te doen sluiten.

Daarvoor worden zware middelen ingezet. Met hulp van jurist Jan Verheul, advocaat van beroep en als inwoner van Broek in Waterland ook lid van het Burgerkomitee, wordt de officier van justitie in Amsterdam benaderd met een verzoek tot strafvervolgning van achtereenvolgens eigenaar Bavo, de gemeente Amsterdam en Philips Duphar. In het verzoekschrift wordt precies aangegeven wat de grond voor de vervolging kan zijn. Dat de beschuldigde partijen zich niet hebben gehouden aan voorwaarde 1 en 2 van de hinderwetvergunning is bijvoorbeeld duidelijk. In die voorwaarden staat letterlijk dat het storten van gif of chemisch afval niet is toegestaan.

De actie is een slimme zet: justitie wordt gedwongen zich over de gifzaak te buigen en daarmee wordt druk gezet op alle betrokken partijen. Maar tegenover zijn comitéleden blijft Verheul voorzichtig. De bewoners hebben een leger ambtenaren en een machtige internationale onderneming tegen zich, waarschuwt hij.

Op aandringen van de actiegroep houdt de gemeente Broek in Waterland een informatieavond op 3 oktober in jeugdhuis De Voorhaak. Uit de uitnodiging blijkt dat daarvoor de lezing van het Broeker vrouwencafé over emancipatorische cursussen wordt verzet. Vooraf worden de bewoners geïnformeerd over een eerste onderzoek naar de gezondheidsaspecten van de gifbelt. Het slib in de sloten en vaarten van de Volgermeer blijkt zwaar verontreinigd, maar dioxines zijn er volgens de gemeente niet aangetroffen.

Het Burgerkomitee spreekt op deze avond over de 'chemische tijdbom' die de polder in zijn ogen is. Vrijwel iedereen is ervan overtuigd dat zich op de stortplaats een langzaam voortschrijdende onder-

Columnist Trijfel, 10 oktober 1980, Het Parool.

trijfel

door Nico Scheepmaker

Trapportaal

Vorige week donderdag zat het jeugdhuis in Broek in Waterland stampvol bezorgde Broekers, die van een breed opgezet forum te horen zouden krijgen hoe erg, of hoe onerg, de situatie was rond de vuilnisbelt in de Volgermeerpolder. Die vuilnisbelt is van Amsterdam. Amsterdam heeft hem natuurlijk zo ver mogelijk van zich afgeschoven, tot de uiterste stadsgrens, zoals Amsterdammers hun vuilnisbak ook altijd buitenshuis op de veranda zetten. Dat dit tegelijkertijd betekende dat de inwoners van Broek in Waterland de belt als het ware in het trapportaal opgedrongen kregen, was Amsterdams eerste zorg niet. Niet toen de vuilnisbelt werd ingericht, en nu ook nog niet, nu er vermoedelijk 5000 vaten chemisch gif blikken te zijn gestort, en de watertijke omgeving op sommige plekken de vervuilinggraad van het Rotterdamse havengebied heeft bereikt. Om nog maar te zwijgen van de gevolgen die de aanwezigheid van het ontlastingsgif 2,4,5-T met een snuife dioxine in de nabije en verre toekomst voor de omgeving zal hebben.

Geen tijd

Ik zei dat de aanwezigheid van de Amsterdamse gifbelt in het trapportaal van Amsterdam, Broek in Waterland, weinig zorgen baarde, maar dat neem ik meteen weer terug. Weliswaar onthak wethouder Polak tijdens deze voorlichtingsavond (hij is de verantwoordelijke man), en kan ook zijn vervanger wegens drukke werkzaamheden niet aanwezig zijn, maar dat hebben mijn dochtertjes ook altijd: als hun gevraagd wordt de rommel op te ruimen, hebben ze nooit tijd omdat ze juist bezig zijn een mooie tekening te maken, of een toren te bouwen van hun blokken. Amsterdamse bestuurders mochten dan ontbreken, een aantal Amsterdamse ambtenaren zat wel degelijk in het forum om vragen te beantwoorden. Bovendien: de door de gemeente Amsterdam ingestelde werkgroep Volgermeerpolder, die het hele hebben en houden van de vuilnisbelt onderzoekt, telt ook een bemoeidgend aantal Amsterdammers: twee van de stadsreiniging, twee van de afdeling hinderwet en milieuzaken, twee van het centraal milieu laboratorium, aangevuld met twee mensen van de inspectie volksgezondheid, twee van uitwaterende sluisen, een van Provinciale Waterstaat en een van de Arbeidsinspectie, en eentje van Broek in Waterland: de burgemeester.

Waakhond

Ik heb vorige week al verteld dat er een Burgercomité in Broek in Waterland is opgericht, dat in deze kwestie als waakhond wil functioneren. Nu is Broek in Waterland, behalve een heel mooi dorp („beschermd“ tot en met, behalve tegen het chemisch afval van Philips Duphar c.s.), ook een enigszins afwijkend dorp, in die zin dat er nogal wat deskundigen van allerlei slag huizen. Je kon dat goed merken tijdens die voorlichtingsavond. Af en toe verontschuldigde een van de geleerde forumdeskundigen zich voor de moeilijke termen die hij gebruikte, maar dan stond er even later weer een verontruste burger bij de interruptiemicrofoon, van wie we wisten dat hij bioloog was, of biochemicus, of geoloog, of meester in de rechten, of röntgenoloog, of milieudeskundige, of semioticus, die met hun allen niet alleen van de hoed en de rand, maar ook van de deuk in de hoes en de prijs van de hoed alles afwisten. Het Burgercomité blijft niet alleen, het kan ook grommen, janken, kwispelstaarten, opzitten, door een brandende hoopel springen en van zich af bijten. Een all-round-hond dus. Geen wonder dus dat het Burgercomité, dat sinds de vondst van de gevaarlijke hoeveelheid vaten met chemisch giftig afval al allerlei activiteiten heeft ontwikkeld, ook een vertegenwoordiger in die dertien leden tellende werkgroep wilde hebben, te weten een biochemicus uit het dorp. Wethouder Polak zegde dat aanvankelijk toe, maar later werd dat verzoek toch door wethouder Wolffensperger (toen Polak, wethouder Polak dus, er niet was) afgewezen. Aha, denken de wantrouwige Broekers dan, ze willen de burgemeester, die niets af weet van 2,3,7,8-tetrachloor-dibenzo-p-dioxine behalve dat het geen pokon is, er voor het gezicht nog wel bij hebben als dertiende man, maar iemand die verstand van zaken heeft mag er als veertiende man niet bij. En waarom niet? Omdat een dergelijke uitbreiding (en nu moet u beloven uw lachen zoveel mogelijk in te houden) „niet opportuun en ten nadele van de slagvaardigheid“ van de werkgroep zou zijn!

Fleuren

U hebt net als wethouder Polak uw belofte gebroken, u hebt tóch gelachen, op die manier wil ik niet langer met u, als lezer, samenwerken. Het schijnt dat enkele brieven van het Burgercomité tegen het zere been van Amsterdam zijn aangekomen, vandaar die afwijzing. Maar ook al heb je niet het geschreven recht om als Burgercomité vertegenwoordigd te zijn in zo'n ambtelijke werkgroep, je hebt daar als direct betrokkene toch wel het morele recht toe zou ik denken, zonder dat je daarvoor B. en W. van Amsterdam hoeft te fleuren?

grondse vergiftiging voltrekt, die op een gegeven moment aan de oppervlakte zal komen en dan voor een grote milieuramp zal zorgen. Een forum met deskundigen en betrokkenen moet daar via een flap-over met een simpele schets van de Volgermeer tegenop boksen. Het is een bewogen avond, concludeert columnist Trijfel en inwoner van Broek in Waterland Nico Scheepmaker.

Amsterdamse nalatigheid

De Amsterdamse inspecteur Vergunningen Sierhuis erkent tijdens de bijeenkomst dat de gemeente de afgelopen dertig jaar nauwelijks controle heeft uitgevoerd op de stortingen. Die nalatigheid vloeit volgens hem voort uit de werkwijze van zijn dienst, die gebaseerd is op klachten of meldingen. Als niemand zich beklaagt, grijpt de dienst niet in. Milieuarzt van de gemeentelijke gezondheidsdienst Van Wijnen relativeert de schadelijkheid van dioxine, vanwege de volgens hem geringe hoeveelheden die op de stortplaats zijn aangetroffen. 'Een gemiddeld persoon moet 3763,72 liter Volgermeerwater drinken voor het schadelijk kan zijn'. Voor dit gegoochel met cijfers tonen de omwonenden weinig waardering. Bovendien wordt hun eis dat de belt onmiddellijk wordt gesloten, niet gehonoreerd. De gemeente Amsterdam houdt vast aan het voornemen de vuilstort pas tussen 1983 en 1985 te sluiten. Weinig gerustgesteld keren de bewoners huiswaarts.

Twee maanden later houdt de gemeente Amsterdam een openbare hoorzitting om de omwonenden te informeren over het 'uitlepplan'. Alle naar schatting 250 vaten die zichtbaar zijn aan de oppervlakte, zullen volgens dit plan worden opgelepeld en opgeslagen. De hoofdstad wil er haar goede bedoelingen mee laten zien. De twee betrokken Amsterdamse wethouders Polak en Wolffensperger zijn aanwezig om die toe te lichten.

Het wordt, schrijft de *Nieuwe Noord-Hollandse Courant* een dag later, opnieuw een 'chaotische bijeenkomst'. Aan beide zijden worden de loopgraven betrokken. Woordvoerder Boom van het Burgerkomitee zegt dat in het dorp 'een milieuramp à la Seveso in Italië in 1976 dreigt'. Wethouder Wolffensperger blijft ijskoud bij zijn standpunt dat de stortplaats nog drie jaar open moet blijven. Daarop zeggen de bewoners hun vertrouwen op in het Amsterdamse gemeentebestuur, vooral vanwege de tegenstrijdige berichten over de aanwezigheid en schadelijkheid van dioxine.

Er loopt op dat moment nog een tweede juridische procedure. Het is een kort geding, aangespannen tegen de gemeente Amsterdam door de Vereniging tot Behoud van Waterland met de eis de stortplaats onmiddellijk te sluiten. De beroepsprocedure hierover bij de Raad van State eindigt op 18 december 1980 in een Salomonsoordeel: de gemeente Amsterdam mag de stort wel openhouden, maar moet de Hinderwet strikt naleven.

Dat betekent onder meer dat de sluisdeuren van de voormalige veenderij moeten worden hersteld. Al jaren kunnen de vuilnisboten

de belt vrij in en uit varen omdat de sluis niet meer in gebruik is. Dat scheelt veel tijd, maar het maakt het wegvloeien van verontreinigd oppervlaktewater mogelijk. Wethouder Wolffensperger is niet blij met de uitspraak. Reparatie kost een hoop geld en het vertraagt de aanvoer van de vuilschuiten enorm. Hij doet dan ook geen toezeggingen. Een woordvoerder van de gemeente verklaart dat als de sluis echt dicht moet, Amsterdam het wel kan vergeten om nog vuilnis op de belt te kunnen storten. Uiteindelijk legt de stad de uitspraak van de raad naast zich neer.

Maar de aandacht voor de kwestie Volgermeer blijft groeien.

Vlak voor kerst 1980 gaat een in rubberlaarzen gestoken delegatie Kamerleden van de Partij van de Arbeid de belt op, onder leiding van directeur Heida van het Amsterdams Milieulaboratorium. Hij vertelt onder meer dat er niet vijfduizend gifvaten van Philips Duphar liggen, zoals tot dan wordt vermoed, maar tienduizend. 'Het was onvoorstelbaar erg', verklaren politici bij het verlaten van de belt. Tweede-Kamerlid Dirk Duinker vreest de financiële gevolgen van een eventuele schoonmaak, maar belooft de zaak onder de aandacht te brengen van minister Ginjaar van Volksgezondheid. Het uitstapje genereert de nodige publiciteit, waarna ook andere politieke partijen zich voor een excursie op de Volgermeer aandienen.

Sabotage

Voor de omwonenden is dat echter niet genoeg. Zij blijven ongerust en kiezen soms spontaan voor harde actie. Rond de jaarwisseling wordt tot drie keer toe de ophaalbrug bij de sluis naar de Volgermeer onklaar gemaakt. Enkele bewoners knippen 's nachts de kabels door. Amsterdam repareert dit tot twee keer toe, maar laat na de derde keer een dragline de brug optakelen om het dagelijkse transport van twintig schuiten toegang tot de stortplaats te verlenen.

Er worden leuzen gekalkt op de brug over de provinciale weg N247: 'Wij hebben schijt aan Amsterdam' en 'voor gifboten gesloten'. In de voetgangerstunnel onder de provinciale weg staat op de muur als citaat van het jaar van Heida: 'Ik wil er uitdrukkelijk op wijzen dat deze situatie volstrekt ongevaarlijk is'. Verderop staat: 'Niemand in Waterland is tegen gif bestand' en 'Philips-fabriek die maakt de wereld ziek – ga hier snel vandaan, dit dorp is besmet'. Het Burgerkomitee eist per brief van Amsterdam dat het de belt binnen een maand sluit, anders volgen 'ingrijpende acties'. De actiegroep zamelt geld in voor verdere juridische stappen tegen Amsterdam en haalt in januari ruim vijfduizend gulden op.

Zolang wil niet iedereen in het dorp wachten. Terwijl het Burgerkomitee zich beraadt op juridische actie, wordt door onbekenden de meest gedurfde sabotagedaad uit de geschiedenis van de Volgermeerpolder gepleegd: de brug over de drukbereden provinciale weg van Amsterdam naar Volendam wordt onklaar gemaakt.

Voor elk kuipje halvarine, een vaatje dioxine

Een vat sprak laatst: 'Ik vat niet goed,
Wat men hier met ons vaten doet!
Men vult ons hier maar ál te grif
Tot barstens toe met zwaar vergif
En of zo'n vat ik-weet-niet-wat
Aan dodelijk gevaar bevat,
Men dumpst het op de vuilnisbelt,
Alsof het leven niet meer telt...
Zo slingeren er tónnen vaten
In alle mogelijke staten,
Van lek tot lekker, in de grond,
Er óp in het water, rond!
Het maakt haast geen verschil of dat
Nu serieus wordt opgevat,
Óf door een ander kabinet
Wat luchtig wordt opzijgezet,
Omdat de zondvloed door Van Agt
Pas ná hem blijkbaar wordt verwacht,
Zoals dat vóór hem tot op heden
Ook andere Hoge Heren deden
En velen -vrees ik- om de poen

Tot aan de zondvloed zullen doen,
Alleen is -althans volgens mij-
Die Zondvloed nu wel erg dichtbij!
Ze mogen van gezondheid praten
Van hart- en bloed- en andere vaten,
Maar voor élk kuipje halvarine
Ligt er een vat vól dioxine,
Dat ergens bij hen in de buurt
Nog sluimert voor zolang het duurt.
Maar 't valt misschien straks evenzo
In duigen als in Seveso..
Maar ja, de macht van die bedrijven,
Die 'Welvaart' in hun vaandel schrijven,
Maar kwistig strooien met de dood,
Is veelomvattend en te groot
En daarom moet men nu dus trachten
Om vat te krijgen op die machten..'
Zo sprak, vergeven tot de rand,
Een vat te Broek in Waterland.

Alexander Pola in de **Vara gids**, 30 januari 1981

Gifvat op de
Volgermeerpolder.

Rondzweepende kabels

Wie ze waren is nog steeds een goed bewaard geheim. En zelfs vijftig jaar na hun gedurfde actie willen de vier dorpsbewoners liever niet dat hun naam wordt vermeld, ook al is de zaak verjaard. Zo trots zijn ze er nu ook weer niet op. Achteraf bekeken was het ook een domme actie, erkennen ze. Zeker voor henzelf. Maar ze werd geboren uit onmacht en wanhoop, in een periode waarin de autoriteiten geen oor hadden voor de oprechte zorgen van hun burgers.

In de nacht van 28 januari 1981 stappen ze gevierd in een roeiboot, bewapend met zwaar gereedschap, een gasfles en een snijbrander. Ze willen hoe dan ook dat de belt wordt gesloten. Het plan is om de vier vuistdikke kabels waar het contragewicht van de brug aan hangt, door te branden. In stilte roeien ze naar de brug. Terwijl nog twee andere complotgenoten met een portofoon op de uitkijk staan, beginnen ze met hun werk.

Eén ligt op zijn buik met de snijbrander, aan zijn benen vastgehouden door twee anderen en belicht met een zaklantaarn. Ze zijn halverwege de klus, na twee doorgebrande kabels, wanneer onverwachts het dertig ton zware gewicht met donderend geraas naar beneden komt. Een doffe dreun klinkt door het dorp. Het is een wonder dat er geen gewonden vallen. Niet alleen het gewicht ploft voor hun neus in het beton, ook de losgesneden staalkabels zwiepen in het rond. De mannen maken zich halsoverkop uit de voeten. De actie heeft nog geen kwartier geduurd.

Met de schrik in de benen roeien ze huiswaarts, nemen een borrel en rijden later nog even langs de brug in de auto. Maar alles is in diepe rust, alsof er niets gebeurd is. Pas de volgende ochtend als de eerste boten voor de brug liggen, komt de brugwachter erachter dat er iets mis is. Het resultaat: de brug kan niet meer worden gehesen, zodat de Amsterdamse vuilstortboten niet meer naar de belt kunnen varen.

Op diezelfde dag is de voorvertoning van de documentaire die de IKON eind januari op de televisie zal uitzenden: 'Broek in Waterland: een besmet dorp'. Daarin komt de bewustwording en het verzet van de bewoners uitgebreid aan bod. Op hetzelfde moment begint het Provinciaal Waterleidingbedrijf van Noord-Holland met het vervangen van de kunststof waterleidingen in de Gaggouw door koperen buizen. De bewoners zijn bang dat giftige stoffen door het kunststof heendringen en hun drinkwater vergiftigen. Met de affaire Lekkerkerk in het achterhoofd neemt het waterleidingbedrijf het zekere voor het onzekere. Achteraf blijkt van verontreiniging overigens geen sprake. En ondertussen gaat de gemeente Amsterdam gewoon door met het storten van huisvuil. De stadsreiniging zet kleinere sleepboten in, die net onder de brug passen.

Dijkgraaf

Aanvankelijk lijkt er eind januari 1981 een patstelling te ontstaan. De bewoners dreigen met nieuwe harde acties, noteert *de Volkskrant* op 2 februari in een interview met Jan Boom. 'De tijd van praten is voorbij, de polder dicht of het wordt oorlog'. De Broeker bevolking is eensgezind in de eis om de stortplaats dicht te krijgen. 'Tien jaar geleden zou je een grote scheuring hebben gekregen in het dorp wanneer een kleine elite zijn nek zou hebben uitgestoken voor een vage gifmassa die ergens ligt te broeien. En nu krijg je het hele dorp

mee. Van de mensen die het liefst hun schouders ophalen, tot lui die de zaak letterlijk willen opblazen'.

Het Burgerkomitee kiest voor geweldloze actie en beraamt een plan om met behulp van een dekschuit de vaart een week lang te blokkeren. Er wordt een pamflet met instructies ontworpen: 'Alle bewoners worden per straat opgeroepen mee te doen overdag de dekschuit te bemannen en stoelen, koffie en broodjes mee te nemen: de inzet en discipline van u zal het succes verzekeren. Wij wensen u veel moed en vastberadenheid. De Waterlanders waren eens berucht als watergeuzen in de geschiedenis'.

Maar tot uitvoering van de bezettingsactie komt het niet. Uit onverwachte en onverdachte hoek komt namelijk steun voor de bewoners. Het is dijkgraaf De Ruiters, directeur van het Hoogheemraadschap Uitwaterende Sluizen, die toezichthouder is op de kwaliteit van het oppervlaktewater in de regio. Hij verrast Amsterdam met een telegram waarin gesteld wordt dat de belt binnen twee weken moet sluiten vanwege de ongezonde waterkwaliteit. De dijkgraaf is daartoe bevoegd, maar met deze actie heeft niemand rekening gehouden. Een dag later, op vrijdag 6 februari, neemt het Amsterdams college inderdaad het besluit de belt te sluiten.

Uit de geheime notulen van de bewuste vergadering van burgemeester en wethouders, die voor het schrijven van dit boek zijn vrijgegeven, wordt duidelijk dat wethouder Jan Schaefer van Volkshuisvesting bij dit besluit een cruciale rol speelt. Hij kiest onom-

Een triomfantelijk ogende burgemeester Koppenaal van Broek in Waterland spijkt het persbericht over de sluiting van de belt op de mededelingenboom in zijn dorp.

In 1980 verschijnt het bord Verboden Toegang Chemisch Afval bij de ingang van de Volgermeerpolder aan de Galgouw. Voor de koeien op de achtergrond gold dit nog niet; ze bleven nog even als vanouds grazen op de gifstort.

In 1981 worden de aan de oppervlakte zichtbare vaten weggehaald als onderdeel van het 'lepelplan'.

wonden de kant van de bewoners van Broek in Waterland. De belt moet 'binnen de kortste keren worden gesloten en direct daarna moet een damwand worden geslagen', zegt hij. Van zijn collega-wethouders Polak en Wolffensperger, die maar geen besluit kunnen nemen, eist hij snelle maatregelen.

Schaefers belangrijkste argument is dat omwonenden grote risico's lopen. En zijn pleidooi werkt. Het college besluit dat de belt zo snel mogelijk dicht moet en dat direct naar een geschikt alternatief gezocht moet worden. Nog diezelfde dag informeert Wolffensperger de dijkgraaf. Hij bezoekt ook een inderhaast bijeengeroepen vergadering van de Broeker gemeenteraad. De raadsleden en Jan Boom zijn opgelucht. Op donderdag 12 februari, nog geen week later, varen de laatste twee vuilschuiten de belt op. Daarmee komt een abrupt einde aan een ruim dertig jaar lange periode van dagelijkse vuiltransporten.

Schillenboer komt terug

Amsterdam gaat op zoek naar alternatieven om van haar huisvuil af te komen, waarbij het stadsbestuur onder meer ideeën laat uitwerken 'om het instituut schillenboer weer in te stellen en om her en der in de stad glasbakken te plaatsen'. Andere oplossingen, zoals

het afvoeren naar de afvalverbranding in Rijnmond, zijn duurder. De reinigingstarieven gaan enkele maanden later omhoog. De Amsterdamse burgers moeten extra voor hun huisvuil gaan betalen. Wie de gebeurtenissen reconstrueert, ziet dat het Hoogheemraadschap Uitwaterende Sluizen een sleutelrol heeft gespeeld in de sluiting van de Volgermeerpolder. De belangrijkste betrokken partijen blijken niet in staat daarover een besluit te nemen. Het Amsterdamse college durft aanvankelijk geen knoop door te hakken, mogelijk uit angst voor de onvermijdelijke tarievenstijging die daaruit zou volgen. Ook de minister van Volksgezondheid treedt niet op, en in diens kielzog blijft ook de Inspectie voor Volksgezondheid inactief.

Alleen het eeuwenoude, autonome waterschap gebruikt zijn bevoegdheid. Dat het de dijkgraaf is die de moeilijke beslissing neemt, bespaart de andere partijen tevens gezichtsverlies. Oud-ambtenaar Cleij, terugblikkend voor dit boek, denkt zelfs dat Amsterdam op zo'n besluit zat te wachten: 'Dat de stad het binnen een week kon regelen, betekent dat het ook eerder had gekund.'

Nu de stortplaats voorgoed is gesloten, stopt ook de dagelijkse aanvoer van Amsterdamse vuilschepen. Alle bestuurders zijn het erover eens dat de belt moet worden schoongemaakt, maar men verschilt nog van mening over de manier waarop. De bewoners eisen dat de belt wordt geïsoleerd van de omgeving. Er moet in elk geval een damwand komen bij de sluis naar de stortplaats, zodat er geen vervuild oppervlaktewater meer naar de sloten in de omgeving kan stromen. Men wil ook dat het gebied met verbodsborden en een hek ontoegankelijk wordt gemaakt. Het uiteindelijke doel blijft voor hen een totale sanering, waarbij al het giftig materiaal uit het gebied wordt verwijderd. Amsterdam en de milieuminister laten echter weten dat afgraven onhaalbaar is. Vervolgens stelt de provincie Noord-Holland een ambtelijke werkgroep in, met als taak uit te zoeken hoe de Volgermeerpolder kan worden gesaneerd. De ambtenaren komen met enkele korte-termijnoplossingen, zoals het uitlepelplan en een 'baggerplan' om de vaarten buiten de stortplaats schoon te maken. Amsterdam plaatst de gewenste borden 'Verboden Toegang: Chemisch Afval' en plaatst ook een hek om nieuwsgierigen op afstand te houden.

1100 vaten

Maar een nieuw conflict is geboren. Het Burgerkomitee heeft namelijk grote twijfels over het lepelplan; dat meer zou lijken op een cosmetische ingreep dan op een echte oplossing. Maar Amsterdam stelt het geld uit eigen zak beschikbaar en begint direct na sluiting met het opruimen van de eerste vaten. De maatregel wordt toegelicht in een huis-aan-huis brief aan de bewoners. Daarin lijkt de gemeente voor het eerst enig begrip te tonen voor de situatie waar de omwonenden zich in bevinden, hoewel de tekst daarover nogal onbeholpen is gesteld. 'Wij zijn ons bewust van het feit dat u zich als bewoner rondom de Volgermeer in een min of meer onrustige situatie bevindt. De vele publicaties van de afgelopen tijd hebben daarin

geen onbelangrijke rol gespeeld. Wij hopen dat deze brief aanleiding zal zijn voor het bespreekbaar maken van zaken die zowel burgerij als het bestuur raken'.

Als na vier maanden 'lepelen' het bovengronds aanwezige chemisch afval is opgeruimd, zijn ruim 1100 vaten van Philips Duphar ontdekt; vier keer meer dan Amsterdam aanvankelijk schatte. De vaak compleet doorgeroeste vaten worden op last van de Arbeidsinspectie door mannen in beschermende maanpakken afzonderlijk in plastic buidels verpakt en in een rij oude zeecontainers op de belt opgeslagen. Met het lepelplan is directe blootstelling van mens en dier aan gif dat aan de oppervlakte ligt, voorkomen. Voormalig ambte-

naar Jan Cleij vindt het nog steeds een nuttige ingreep. 'Met tien procent van het volume kon men 95 procent van de blootstelling opvangen. Dat was beslist geen cosmetische ingreep'.

De vierentwintig zeecontainers met de opgegraven vaten blijven nog vele jaren op de stortplaats staan. Tot ergernis van de omwonenden wordt pas na dertien jaar geld beschikbaar gesteld om ze af te voeren en te vernietigen. Cleij nu: 'Die opslag was niet meer dan een technisch probleem. Als de containers beginnen te roesten en er rode, blauwe of groene gassen zouden uitkomen, waren er vast middelen zijn geweest om dat op te ruimen. Zolang de vaten in die containers lagen was er geen blootstelling. Maar zo cynisch heb ik het de bewoners toen niet uitgelegd'.

Verontreinigende stoffen in de stortplaats

Door van elk opgelepeld vat een monster te nemen krijgen de onderzoekers in 1981 een nauwkeurig beeld van de ernst en de omvang van de verontreiniging op de Volgermeerpolder. Die is inderdaad groot en zonder weerga. Onderstaand overzicht benoemt alle soorten giftige stoffen die op de Volgermeerpolder zijn aangetroffen. Ze zijn afkomstig uit het 'gewone' huisafval, het bedrijfsafval en de chemische industrie.

Zware metalen: Koper, nikkel, chroom, lood, zink, arseen, kwik en cadmium.

PAK's (polycyclische aromatische koolwaterstoffen): Teerachtige stoffen die onder meer voorkomen in ruwe olie en koolteer. Op de Volgermeerpolder zijn gevonden: acenafteen, anthraceen, benzo(a)anthraceen, benzo(a)pyreen, benzo(a)fluorantheen, benzo(ghi)peryleen, benzo(k)fluorantheen, chryseen, dibenz(a,h)anthraceen, fenantheen, fluoreen, indeno(123cd)pyreen, pyreen.

BTEX (verzamelnaam voor benzeen en aanverwante verbindingen): Benzeen, toluen, ethylbenzeen, xyleen, naftaleen.

Chloorbenzenen (industriële chemicaliën die worden gebruikt als uitgangproducten bij chemische syntheses voor oplosmiddelen, koelvloeistoffen, luchtverfrissers, smeermiddelen en insecticiden): Monochloorbenzeen, 1,2-dichloorbenzeen, 1,3-dichloorbenzeen, 1,4-dichloorbenzeen, 1,2,3-trichloorbenzeen, 1,2,4-trichloorbenzeen, 1,2,3,4-tetrachloorbenzeen, pentachloorbenzeen.

Overige benzenen: 1,2,4-trimethylbenzeen, 1,3,5-trimethylbenzeen, n-buthylbenzeen, sec-buthylbenzeen, tert-buthylbenzeen.

Diversen: EOX (verzamelnaam voor extraheerbare organochloorverbindingen): 2-chloortolueen, 4-chloortolueen, 4-isopropyltolueen, tetradifon, fenolen, 2,4 DDE, 2,4 DDT, 4,4 DDD, 4,4 DDE, 4,4 DDT, 2-chloorfenol, 2-chloortolueen, 3 / 4-chloorfenol, 4-isopropyltolueen, alfa HCH (een afvalproduct bij de productie van lindaan), 2,4,5-T.

Dioxines: verzamelnaam van een groep van verbindingen afgekort als PCDD's (Poly Chloor Dibenzo-para-Dioxines).

Wat zijn dioxines?

Een van de op de Volgermeer gevonden dioxines is een bijproduct dat vóórkomt in het indertijd veel gebruikte bestrijdingsmiddel 2,4,5-T. Dit is een onkruidbestrijdingsmiddel, dat in de Verenigde Staten tevens werd gebruikt als basis voor Agent Orange, het tijdens de Vietnam-oorlog toegepaste ontbladeringsmiddel. De productie van 2,4,5-T bij Philips Duphar in Amsterdam verliep niet altijd vlekkeloos en mislukte producten werden gedumpt op de Volgermeer. Elders liep de productie soms helemaal uit de hand, met als

gevolg dat onder meer het meest giftige dioxine ontsnapte. Dat is gebeurd in het Italiaanse dorp Seveso op 10 juli 1976 waarbij de stof buiten de fabriek van Hoffman-Laroche terecht kwam. Ook bij de plof in de fabriek van Philips Duphar aan het Noordzeekanaal in 1963 kwamen dioxines vrij.

Dioxines zijn eveneens een bijproduct bij verbranding van huisvuil. In 1989 moesten in de Lickebaertpolder bij Rotterdam de koeien op stal, omdat het gras – en daardoor hun melk- te veel dioxine bevatte; afkomstig van een afvalbrander in de nabije omgeving.

De chemische groep dioxines bestaat uit honderden verschillende verbindingen. Met dé dioxine, die ook op de Volgermeerpolder is aangetroffen, wordt 2,3,7,8-tetrachloordibenzo-p-dioxine bedoeld, die chemici afkortten tot 2,3,7,8-TCDD. Het is een uiterst giftige stof die al werkzaam is bij zeer geringe hoeveelheden. Mensen krijgen er bij inademing ernstige huidklachten van (chlooracne) en allerlei psychische klachten: depressies, algehele moeheid en schade aan het immuunsysteem. De stof is mogelijk ook kankerverwekkend.

Volgens een onderzoek van de kritische milieukundigen Jan Copius Peereboom en Lucas Reijnders in 1986 ligt er naar schatting in totaal een halve tot één kilo dioxine in de Volgermeerpolder. Het lastige van de stof, zoals ook met de meeste chloorbevattende stoffen op de belt, is dat ze wordt opgeslagen in vetweefsel en niet of nauwelijks afbreekt. De acute gezondheidseffecten ontstaan bij directe blootstelling aan dioxine door inademing. De gezondheidseffecten op langere termijn treden op na dagelijkse inname bijvoorbeeld via het voedsel. Bij kinderen die tien jaar lang aan minieme hoeveelheden zijn blootgesteld, zijn effecten gevonden als een mindere longfunctie en slechtere leerprestaties. Ook baby's kunnen dioxines binnenkrijgen via de moedermelk, bijvoorbeeld van moeders die zelf met dioxine vervuilde melk drinken. Voor de geboorte kan de moeder deze stoffen afgeven aan de foetus.

De norm van de Nederlandse Gezondheidsraad voor de dagelijkse opname van dioxine zonder ziekteverschijnselen als gevolg, bedraagt 1 picogram (ofwel een miljoenste van een miljoenste gram) dioxine per kilogram lichaamsgewicht. Nederlandse volwassenen krijgen momenteel twee keer zoveel binnen, vooral via het consumeren van dierlijke vetten, zoals melk en melkproducten, maar ook in het wild gevangen paling. De Gezondheidsraad wil de blootstelling aan deze stof dan ook verder terugdringen.

Zeecontainers op de Volgermeerpolder met 1100 vaten roesten langzaam weg.

Zodra het lepelplan is voltooid, begint men met het uitbaggeren van sloten en vaarten die in directe verbinding staan met de Volgermeerpolder. Schadelijke stoffen uit de stortplaats hechten zich vooral aan slibdeeltjes en de bagger in de sloten in de omgeving is ernstig vervuild. De Veenderijgracht is het meest verontreinigd, maar ook slib in het Havenrak in het centrum van het dorp blijkt vies, net als het Bozenmeertje richting het Markermeer, waar het gemaal staat om oppervlaktewater uit te slaan op het IJsselmeer. Het vervuilde slib wordt opgezogen en per pijpleiding naar de Volgermeerpolder afgevoerd en in een opvangdepot geloosd. Daar wordt het opgeslagen en kan het inklinken.

Het baggerplan wordt uitgevoerd in 1983 en 1984. Of de actie daadwerkelijk heeft geleid tot schoner oppervlaktewater is niet bekend. In de daarop volgende jaren zijn alleen metingen verricht in de Veenderijgracht; niet op de andere locaties. Alleen al uit voorzorg had dat wel moeten, meent het Burgerkomitee. In de jaren tachtig worden bij de Veenderijgracht en enkele andere plaatsen borden geplaatst om zwemmen te verbieden. Die zijn in de loop der jaren verrot en niet meer vervangen. Volgens de richtlijn van de provincie hoeft dat ook niet. In de gracht worden weliswaar blijvend hoge gifconcentraties in het slib gevonden, maar het is daar geen officieel zwemwater en dan zijn waarschuwborden overbodig... Dat er een nieuwe generatie jeugd rondzwemt die nog niet geboren was toen het gif werd ontdekt, kunnen de provinciale ambtenaren natuurlijk niet weten.

Bevolkingsonderzoek zinloos?

Tegenstrijdigheden en onduidelijkheden zijn toch al een knagend probleem voor de omwonenden van de Volgermeerpolder. Vanaf het begin van de affaire verschijnen berichten over nieuw gevonden gifsoorten, vergiftigde paling en melk en de verschillende gezondheidsrisico's daarvan. Wetenschappers en deskundigen spreken elkaar tegen. Echte, onomstreden kennis over de effecten van blootstelling aan gevaarlijke stoffen blijkt er nauwelijks te zijn.

In de periode rond 1980 laten de instanties vooral onderzoek doen bij het Amsterdams Milieulaboratorium en het Rijksinstituut voor Milieuhygiëne in Bilthoven – de voorloper van het onderzoeksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu RIVM. Bij de Amsterdamse gemeentelijke gezondheidsdienst wordt milieuarts Joop van Wijnen verantwoordelijk. Hij wordt aangesteld in augustus 1980, kort nadat de eerste vaten op de Volgermeer zijn gevonden.

Zijn eerste klus is niet eenvoudig. Van Wijnen moet uitzoeken of een bevolkingsonderzoek noodzakelijk is en iets kan opleveren. Terugblikkend concludeert hij dat het destijds vooral ontbrak aan samenwerking tussen verschillende onderzoeksinstanties. 'De metingen werden bijvoorbeeld door verschillende laboratoria uitgevoerd, en waren nauwelijks onderling met elkaar vergelijkbaar'. Het bleek onmogelijk om die puzzel passend te krijgen. 'De vragen waren tal-

De pers over de Volgermeerpolder ten tijde van de ontdekking van het gif, 1980-1981.

Opgelepde vaten worden in plastic verpakt en opgeslagen in zeecontainers.

loos. Zijn mensen verhoogd blootgesteld aan iets? En zo ja, aan welke hoeveelheid en welke effecten zijn daarvan te verwachten? Worden er normen overschreden? Dat laatste was destijds een revolutionaire gedachte. Je kon er in de Nederlandse wetenschappelijke literatuur vrijwel niets over vinden’.

Voor een onderzoek onder de bevolking van Broek in Waterland zouden al die vragen beantwoord moeten worden, zegt hij. En dat leek volstrekt onmogelijk. Zo waren er veel manieren waarop de mensen in aanraking met gif hadden kunnen komen. Dat kon door het eten van vergiftigde paling, vogels, konijnen of bramen. Maar ook door het inademen van vervuilde lucht of door contact met water of vervuilde grond.

Vervolgens was er de vraag hoeveel van welke stoffen ze hadden binnengekregen. En of dat een acceptabele hoeveelheid was. In januari 1981 adviseert de milieuarts geen bevolkingsonderzoek te houden. De kans dat er iets gevonden wordt is volgens hem te klein, terwijl een onderzoek veel onrust zou geven. Bovendien zou niet duidelijk zijn naar welke symptomen door de artsen gekeken moet worden. Het zou het traditionele zoeken naar een speld in een hooiberg zijn geweest.

Er volgen nog twee rapporten op basis van de nieuwe meetresultaten, maar die leiden steeds tot dezelfde conclusie. En ondanks de bezwaren van het Burgerkomitee vinden de bestuurders de redenering steekhoudend. Van Wijnen: ‘Het was heel zorgvuldig verwoord, want de pers zat er dicht op. Er waren wantrouwige collega’s en de bevolking was verontrust’. Achteraf lijkt de pragmatische aanpak wel correct te zijn geweest. Juist vanwege de Volgermeerpolder is volgens Van Wijnen de kennis over risicoschatting enorm toegenomen. Zijn artikel hierover in het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* bleef de norm, tot aan de Bijlmerramp in 1994 die op aandringen van de politiek wel een grootschalig bevolkingsonderzoek opleverde. Met een voor iedereen onbevredigend resultaat.

Ambtenarij tegen ‘domme en onwetende bevolking’

De omgang tussen de gemeente Amsterdam en de omwonenden van de Volgermeerpolder, die grotendeels in Broek in Waterland wonen, blijkt door de jaren heen een precare zaak. Communiceren met die bewoners is een vak apart, en vooral de betrokken ambtenaren beheersen het niet. Een lopende illustratie daarvan is Henk Heida, directeur van het Amsterdams Milieulaboratorium. Hij ergert zich regelmatig aan de volgens hem domme en onwetende bevolking.

In een onderzoeksrapport uit 1981 schrijft hij: ‘Thans treedt al duidelijk aan het licht, dat deze kennisoverdracht niet zonder de nodige strubbelingen zal gaan. Immers, hoewel reeds lang bekend is dat men bij de beoordeling van een stof niet alleen van de aard van de stof, doch ook van de hoeveelheid dient uit te gaan, blijkt dit in de openbare meningsvorming nauwelijks aan te slaan. Burgers laten zich uitsluitend leiden door de aard van de stof en niet door de hoeveelheid. Daartegen moet de wetenschap stelling nemen’.

Met simpele vragen als ‘ligt er gif en hoe schadelijk is dat’ kan de expert moeilijk overweg. Heida gaat soms bewust in tegen de publieke opinie om tegengas te geven. Maar de omwonenden hadden nu eenmaal een fout beeld van de schadelijkheid van het afval, zegt hij nu. ‘In de publieke opinie bestond het gevoel dat de overheid altijd dingen geheim wil houden en mensen om de tuin wil leiden. Dat er dingen waren die de bewoners echt niet mochten weten. Ik wou dat het waar was, dan was mijn leven veel spannender geweest’.

De bewoners zelf ervaren de periode heel anders. Medeoprichter van het Burgerkomitee Jan Boom hield een slecht gevoel over aan zijn eerste contacten met de gemeente Amsterdam. Een medewerker van de stadsreiniging liet hem simpelweg weten dat hij opdracht had om dóór te gaan met storten en zich niet verantwoordelijk voelde. Een arts van de gemeentelijke gezondheidsdienst reageerde: ‘Denkt u werkelijk dat wij bij de Gezondheidsdienst niet zorgvuldig nadenken over alles wat we doen?’.

Koningin Beatrix tijdens werkbezoek op de Volgermeerpolder in 1985.

Botsende ego's

In ruim twintig jaar raken veel partijen betrokken bij de afhandeling van de affaire Volgermeer. Alleen al op het ministerie van Milieu zien zeven elkaar opvolgende ministers de dossiers aan zich voorbij trekken. Slechts enkele personen blijven beroepshalve jarenlang bij de zaak betrokken; vooral hoge ambtenaren in dienst van de gemeente Amsterdam. Zij kunnen persoonlijk niet goed met elkaar overweg.

Onder de hoofdrolspelers bevindt zich het latere hoofd van de Milieudienst Jan Cleij, die verantwoordelijk is voor de handhaving van de regels en de vergunningen. Daarnaast is er Henk Heida, die als directeur van het Amsterdams Milieulaboratorium onderzoek coördineert. Milieuarts Joop van Wijnen van de gemeentelijke gezondheidsdienst is verantwoordelijk voor de gezondheid van omwonenden en een eventueel bevolkingsonderzoek.

Ook terugblikkend zijn de standpunten over elkaar niet milder geworden. Van Wijnen, die in 2005 nog steeds werkzaam is bij de dienst, analyseert dat Heida 'het spel om de macht' met Cleij heeft verloren. 'Cleij speelde het spel veel slimmer'. Heida werd in 1984 van de zaak Volgermeer afgehaald en bevestigt de stammenstrijd met zijn collega van de milieudienst. 'We waren allebei ijdel en eerzuchtig; ik vanuit de onderzoekshoek en hij vanuit de handhaving en de vergunningverlening. Dat kan zomaar botsen. Met de voorganger van Cleij had ik een fantastische relatie. Zodra hij aantrad, was dit in één klap over.' Dat stak, erkent hij nu, maar zou de zaak zelf niet hebben geschaad.

Cleij beschouwt zichzelf als de grote regisseur achter de schermen en als souffleur van de politiek. De concurrentie met Heida was in zijn ogen wel schadelijk voor de afwikkeling van de affaire, zeker in het begin. 'Als je te veel ego inbrengt, bemoeilijkt dat de afweging van al die stukjes in de legpuzzel nodeloos. Heida was een egotripper die ontzettend graag op het gebied van dioxine wilde scoren'.

Sleepboot van de Amsterdamse Stadsreiniging ontspoort bij de sluis.

Over die 'minachtende en afstandelijke' houding van Amsterdam maakt Boom zich nog steeds boos. 'Amsterdam trok zich eigenlijk geen bal van ons aan. Wethouder Wolffensperger was eerstverantwoordelijke, maar had inhoudelijk geen verstand van de zaak. Wim Polak met milieu in zijn portefeuille was een aardige kerel maar kortzichtig. Het milieu was, los van de kakkerlakken in de stad, voor hen gewoon niet belangrijk.' Hij heeft weinig waardering voor ambtenaar Heida. 'Die stelde zich niet op als deskundige maar als politiek baasje. Hij rekende mij paniekzaaiërij aan, maar is zelf ondeskundig gebleken'.

Het wantrouwen van het Burgerkomitee tegenover Amsterdam slijt slecht, en blijft door de jaren heen gevoed met nieuwe incidenten. Pas met het aantreden van wethouder Ruud Grondel verbetert de relatie, maar dan is het al bijna 2000. In een interview met het vakblad Land & Water in april 2003 zegt coördinator Goof Buijs van het Burgerkomitee: 'Er hoeft maar iets te gebeuren, of de overheid is het met veel moeite opgebouwde vertrouwen weer kwijt'. Als voorbeeld noemt hij een recent bezoek van een Amsterdamse ambtenaar aan een gedupeerde buurtbewoner, die daarbij verhalen oplepelt die haaks staan op eerder gemaakte afspraken. De omwonende is van streek en boos; het verhaal erover gaat rond en is een nieuwe knauw in de relatie. 'Die ambtenaar had een ontoereikende dossierkennis. Dan bega je als bestuurder een grote stommitieit. Je onderschat daarmee je burgers'.

The mouse that roared.

'Die muis was het dorp Broek in Waterland met zijn 2640 inwoners, en hij brulde tegen de leeuw Amsterdam met zijn kleine 600 duizend inwoners. Dat zijn er tweehonderd maal zoveel als in Broek, maar dat belette de muis niet te brullen. De leeuw was laks, traag, onwillig, hield de boot af en bleek zowaar een beetje hypocriet. Hij had zijn dampende, stinkende drollen aan het uiterste randje van zijn territorium gedeponerd, vlak voor het holletje van de muis, en dat zinde de muis allerminst. Bij regenachtig weer droop het sap van leeuwendrollen in het muizenholletje, en de muis had op een gegeven moment in de gaten gekregen dat hij dreigde te worden vergiftigd door kwade dampen. Kom kom, zei de leeuw. Tut tut. Niet zo somber, alles sal vanself regkom. Komt tijd komt raad. Je leeft toch nog? Je piept toch nog als de beste? Bestaat er een beter bewijs dat het allemaal wel meevalt? Bovendien: ik zal toch elke dag even moeten poepen, waar wil je dan dat ik mijn drollen laat?'

Nico Scheepmaker alias Trijfel in **Het Parool** daags na de sluiting van de belt, 9 februari 1981

De juiste chemie

Medeoprichter van het Burgerkomitee Jan Boom is een ervaren actievoerder. Wanneer de gifaffaire in 1980 losbarst, heeft hij al enkele jaren bij de zeer actieve Waddenvereniging gewerkt. Hij kent het belang van publiciteit en weet dat eenheid binnen de organisatie belangrijk is. Voor dat laatste moet vooral een brug worden geslagen tussen de vaak hoger opgeleide 'import' van Broek in Waterland, die zich aanvankelijk het meest roert rond de Volgermeer, en de oorspronkelijke bewoners van het dorp. Bewust kiest hij twee geboren dorpsgenoten als medeoprichter. De naam van de actiegroep is geïnspireerd op de Duitse *Burgerinitiativen*, zoals maatschappelijke acties daar eind jaren zeventig worden genoemd.

Als chemicus kan Boom zijn kennis goed gebruiken om de onderzoeksrapporten te lezen. Hij vraagt dorpsgenoot en advocaat Jan Verheul voor de juridische kennis. 'Achteraf gezien denk ik dat de combinatie van juridische en chemische kennis de doorslag heeft gegeven. Als we alleen op de chemie waren blijven koersen, hadden we de bestuurders waarschijnlijk niet over de streep getrokken. Een milieuprobleem kun je alleen maar oplossen in de politieke arena'.

Via persoonlijke contacten weet de groep binnen enkele weken nog meer deskundigen aan te trekken, allen woonachtig in het dorp. Daaronder zijn twee juristen, twee biochemici, een bioloog, een geohydroloog en een arts. De initiatiefnemers richten een kerngroep op van ruim tien mensen die goed op elkaar zijn ingespeeld. Zo blijft men slagvaardig. Men komt in die begintijd wekelijks bij elkaar, neemt zelf beslissingen en vraagt daarvoor later mandaat bij de achterban. De politieke kleur is neutraal. Uit alle politieke richtingen is wel iemand betrokken.

Kort na het Amsterdamse besluit om de Volgermeerpolder als vuilnisbelt te sluiten, trekt Boom zich terug uit het publieke leven om enkele maanden later een nieuwe start te maken als schapenhouder op het Verdrongen land van Saeftinge in Zeeland. Zijn doel is

'Gifkrant Volgermeer', een speciale uitgave van de PvdA-afdeling Waterland, najaar 1980.

bereikt, vindt hij. Maar het eigenlijke gevecht tussen dorp en stad moet dan nog beginnen. Het comité krijgt daarbij al snel de medewerking van burgemeester en wethouders van Broek in Waterland. Dat burgemeester Koppenaar de samenwerking waardeert, blijkt onder meer uit zijn terugblik in augustus 1982 op de zittingsperiode van de gemeenteraad. De Volgermeeraffaire was 'het grootste negatieve feit' memoreert hij. 'Het is een zaak die over ons heen is gekomen. In een goede samenwerking tussen Burgerkomitee en gemeentebestuur hebben we getracht de belangen van hen die in deze gemeente vertoeven zoveel mogelijk te behartigen. Voor een bestuurder was de situatie bijzonder moeilijk, omdat bevoegdheden voor ons gemeentebestuur volledig ontbraken'.

Strategie

Binnen de actiegroep wordt voortdurend gesproken over de te volgen strategie. Enkele keren wordt door actiegezinde groepen uit Amsterdam aangeboden 'een handje te helpen' in geval van harde acties. Maar het Burgerkomitee houdt vast aan geweldloosheid. Begin 1981 voert een groep studenten van de Universiteit van Amsterdam een enquête uit onder de bewoners. Zij hebben in het algemeen waardering voor het werk van het Burgerkomitee. De actiegroep heeft volgens de ondervraagden gezorgd voor een goede informatievoorziening, waardoor men zich voldoende betrokken voelde bij de acties. Wel ergeren sommigen zich aan de strategie, die elitair overkomt, en de vermeende kloof tussen de oorspronkelijke bewoners en de nieuwkomers. Volgens de onderzoekers heeft het televisieprogramma van de IKON over de gifaffaire op 30 januari 1981 die kloof wel verkleind. Alle standpunten werden in dit programma naar voren gebracht.

Rijk van den Hoek was betrokken bij de oprichting van het Burgerkomitee en bleef samen met Goof Buijs tot 1997 coördinator. Terugkijkend zegt hij er alsnog 'razend van te worden als je zag met hoeveel energie bestuurders en ambtenaren ons burgers wilden doen geloven dat het allemaal wel goed zat.' De meeste daarbij naar voren gebrachte argumenten vond hij doorzichtige smoezen; andere waren misinterpretaties van wetenschappelijke rapporten. De actiegroep had echter sterkere argumenten en bracht deskundigheid mee. Ze had ook geen verborgen agenda, want werkte volledig in het openbaar. 'Ze won daarmee het pleit bij de bevolking, die meer eenheid vertoonde dan Amsterdam lief was.'

Het Burgerkomitee blijft in de jaren negentig en na de eeuwwisseling betrokken bij de sanering van de Volgermeer en speelt daarbij de rol als waakhond voor de belangen van de omwonenden. Het is een van de oudste milieuactiegroepen in Nederland die zich nog steeds met dezelfde kwestie bezighoudt. Die rol blijft onontbeerlijk, zegt coördinator Goof Buijs. De overheid heeft beter leren omgaan met de belangen van omwonenden. 'Maar dat is geen garantie dat alles vlekkeloos verloopt. Het belerende toontje van overheidsdie-

naren bevalt ons niet. Wij willen serieus genomen worden. Wel ziet de Milieudienst het Burgerkomitee tegenwoordig als het aanspreekpunt voor de omwonenden. Dat is een groot verschil met vroeger, zoals de geschiedenis over de Volgermeerpolder leert.'

Aan opheffen van de actiegroep wordt niet gedacht. Buijs: 'Zolang de uitvoering van de sanering nog gaande is, zal het belangrijk blijven de overheid in haar doen en laten kritisch te blijven volgen'.

Verontreinigde plek in het noordoostelijke deel van de Volgermeerpolder.

Ongerepte natuur: schijn bedriegt

Leven in de belt

De Volgermeerpolder ligt midden in Waterland, een groot gebied boven Amsterdam dat al vele jaren als cultuurlandschap beheerd en beschermd wordt. Foto's van de veenderij uit de jaren veertig laten zien hoe het er vroeger heeft uitgezien: rustig, waterrijk, uitgestrekt, met hier en daar een legakker met stapels drogende turf. Een open landschap waar behalve de verveners, boeren, vissers en een enkele stroper weinig mensen kwamen. Waterland heeft al vele decennia een grote aantrekkingskracht op natuurliefhebbers uit de hoofdstad. Het gebied was net als de rest van Waterland in die tijd bekend om zijn grote aantallen vogels. Het Twiske en het Ilperveld waren in die tijd populaire plekken voor vogelaars.

Enkele twintigste-eeuwse auteurs laten zich door Waterland inspireren. Nescio houdt in zijn 'Natuurdagboek' zijn regelmatige uitstapjes naar Broek in Waterland bij. Hij reist dan met de tram naar het dorp om bij zijn vriend Kelk een boterham te eten. J.J. Voskuil gaat met zijn vrienden weleens wandelen of fietsen in Waterland. In het boek 'Bij nader inzien' schetst hij de sfeer van een winterse dag in de omgeving van Zunderdorp en Ransdorp in de jaren vijftig: 'Dicht over de grond hing een lichte nevel. Op het water in de sloten langs de weg lag een dun laagje fijn verdeeld kroos. Het weiland was vaalgroen en verlaten, met zwarte modderplekken, vooral bij de slootkant, en verdronken karrensporen vlak achter de hekken. Er vlogen wat kraaien en verspreid over het land zaten hier en daar vuilwitte meeuwen. Het hout van de ophaalbrug aan het eind van de weg lichtte mat op in de zon.' De wandelaar van nu krijgt nog steeds dergelijke beelden voorgeschoteld.

In een wandelboek uit 1938 over de omgeving van Amsterdam wordt Waterland beschreven als een oase van rust. 'Het is er zo stil en de dorpjes zijn zo afgelegen en vol van de rust uit oudere eeuwen, dat men zich er op een eiland wanen kan. Heel weinig weet men hier van toeristen. Die gaan immers allemaal naar Monnickendam en Marken.' De auteur vindt het uitzicht aan het eind van de Belmermeer op het bruggetje bij de Aandammergouw 'het mooiste punt van heel Waterland'.

Stolpboerderij op de Volgermeerpolder in de jaren zeventig.

Tegenwoordig ziet de Volgermeerpolder er heel anders uit dan het omringende gebied. Doordat er jarenlang is gestort, ligt het gebied hoger. Dat is duidelijk te zien aan de zuidpunt die zich uitstrekt richting Zunderdorp. Het is nu nog een gemengd landschap met stukken open water, een elzenrij langs de noord- en westrand met lage en hoger gelegen, drogere terreinen.

Na het stilleggen van de stort en de ontdekking van het gif is het terrein twintig jaar vrijwel ongemoeid gelaten. Vóórdat de polder voor een nieuwe afdekking vanaf 2004 op de schop werd genomen, was hierdoor een verruigd landschap ontstaan waarin zeldzame

diersoorten zich konden thuisvoelen terwijl de natuurkwaliteit van het gebied bedroevend laag was.

De Volgermeerpolder had zich ontwikkeld tot wat ecologen een 'storings-ecosysteem' noemen. Het kon niet worden vergeleken met waterrijke natuurgebieden zoals het IJperveld of de Vechtplassen. Het paste ook niet binnen een natuurdoeltype zoals die in het natuurbeheer gehanteerd worden. Het was een bizar unicum. De storing, als gevolg van de stortplaats, zorgde voor een soortenarme vegetatie waarin een handvol snelgroeiende grassen en kruiden domineerden. Op veel plaatsen lagen gif en vuilnis nog vrijwel aan de oppervlakte. Maar sommige dieren trokken zich daar niets van aan.

Buizerds

Vóór 1980 was de stortplaats een drukke plek waar dagelijks werd gewerkt, gestroopt en rondgestruind. Na de sluiting is het alleen nog toegankelijk voor onderzoekers en ambtenaren. Het terrein raakt daardoor verruigd. Dat is voordelig voor bepaalde soorten vogels zoals de bruine kiekendief, de buizerd, de havik en de sperwer. Ook kleine zoogdieren zoals de wezel en hermelijn en plantensoorten als springbalsemien en kaardenbol profiteren van de verandering. De Waterlandse boswachter Ton Pieters van Staatsbosbeheer volgt de ontwikkeling van het gebied vanaf de jaren zestig. Naar verhalen

Overlast of lust?

Het jagersbloed kruipt waar het niet gaan kan. Op de Volgermeerpolder zijn de afgelopen decennia steeds jagers te vinden op zoek naar ratten, konijnen en vossen. Tijdens het storttijdperk kunnen jagers zich vooral uitleven op het bejagen van ratten. Huisvuil bevat nu eenmaal erg veel lekkers voor deze dieren, die zich er snel vermeerderen. Zo snel dat overlast het gevolg is. In de jaren zestig trekt de Amsterdamse GG&GD er geregeld op uit om de ratten met gif te bestrijden. In de periode dat de Bavo eigenaar was van de polder, verweerde die zich regelmatig tegen de overlast die door de rat zou worden veroorzaakt. De beheerder van de stort heeft een cursus rattenbestrijding gevolgd en is deskundig genoeg om het onge-dierte te lijf te gaan. De Bavo schuift een boer in de directe omgeving die haver en gerst onder een hooi-hoop heeft geborgen, de schuld in de schoenen door zo 'ongewild een kweekplaats voor ratten te scheppen'. Mevrouw Broeder woonde in die tijd aan de Galggouw, haar man Leen Broeder was veenbaas. 'Op een gegeven moment hadden wij een rat in huis. Ik zag hem zo over de bank lopen! Vervolgens krijgt mijn man uitslag. Wat bleek: er werd gif gestrooid tegen ratten, maar dat had dat dier blijkbaar overleefd en meegenomen naar onze bank en daar kreeg mijn man die uitslag van.'

Omdat gif alleen niet voldoende is, worden jagers ingeschakeld. In de jaren zestig wordt door omwonenden een 'rattenclub' opgericht, bestaande uit vier bestuursleden met een arsenaal van vijf buksen en een embleem; een van stof gemaakte, opgevulde rat. De club jaagt elke dinsdagavond en komt een keer terug met 225 ratten. Voor elk geschoten dier doen de jagers/clubleden een dubbeltje in de pot, waar ze dan eens per jaar met de dames een dagje van uitgaan met diner na afloop. Maar Amsterdam grijpt in en verbiedt in 1971 omwonenden, die altijd op de belt bezig waren, de toegang. De stad beroept zich op het gegeven dat sinds 1969 veel minder eetbaar vuilnis wordt aangevoerd waardoor er minder ratten op de belt rondlopen. Van overlast is na deze periode inderdaad geen sprake meer.

In de jaren tachtig volgt een konijnenplaag op het terrein, dat tot verboden gebied is verklaard vanwege de ontdekking van het gif. Elke zaterdag mogen twee jagers met speciale vergunning van de provincie de belt op, met een toezichthouder erbij. Voorwaarde is dat de afgeschoten konijnen op de belt worden begraven. In het jachtseizoen van 1983 gaat het om zeshonderd dieren. Omwonenden vermoeden dat er óók illegaal wordt gejaagd, en dat die dieren voor consumptie zijn bestemd. Dat roept protest op, waarna de gemeente Amsterdam besluit alleen nog de toezichthouder te laten jagen. Ze laat de provincie weten dat de meerkosten (patronen, minder jachtinkomsten) dan wel moeten worden gerekend als saneringskosten... De onrust over de konijnen sterft een stille dood.

Pas eind jaren negentig steekt een nieuwe onruststoker de kop op. De vos rukt nu op in Waterland en vindt in het onbetreden struikgewas van de verwaarloosde Volgermeer een ideaal broed- en jachtterrein. Onder meer de weidevogels moeten het nu ontgelden en ook de boeren klagen over dit roofdier. Ook nu worden jagers ingezet, en ook daarover klinken protesten uit de omgeving.

Volwassen buizerd op de Volgermeerpolder in 1988.

Vos aan de rand van de Volgermeerpolder met uitzicht op Amsterdam-Noord.

Noordse woelmuis.

'Storings-ecosysteem' in beeld, luchtfoto van de Volgermeerpolder in 1988.

van jagers en broodvisser was het vroeger een eldorado voor weidevogels, zegt hij. Er werden veel eieren geraapt voor consumptie en ook watersnippen en wilde eenden buitgemaakt. Maar in de jaren zeventig brengen omwonenden regelmatig dieren met verlamingsverschijnselen bij hem, zoals konijnen, kauwen en zwarte kraaien. 'Daardoor kreeg ik het vermoeden dat er iets niet pluis was. In de jaren tachtig heb ik ook gemeld dat de buizerd de eerste broedvogel was op de Volgermeer, maar dat ik daar nooit jongen van zag. Misschien kwamen hun eieren nooit uit vanwege het gif.' Hij herinnert zich ook een broedgeval van de in deze streken zeldzame velduil, die zich later overigens niet meer liet zien.

Na de ontdekking van het chemisch afval zijn tal van onderzoeken gedaan naar de soortenrijkdom van flora en fauna in het gebied. Voedselketens, zoals grond-wormen-muizen worden onderzocht op de aanwezigheid van giftige stoffen; slootwater wordt nauwkeurig onder de microscoop geanalyseerd op de aanwezigheid van muggenlarven. De leverancier van afval Philips Duphar laat zelf in 1988 uitzoeken welke soorten planten en dieren op de Volgermeer voorkomen. Het doel van dit nooit in de openbaarheid verschenen rapport lijkt te zijn om de ernst van de vervuiling te relativeren. Er komen immers talloze planten en dieren op de belt voor, elk in hun eigen leefgebiedje op de vele verschillende terreintypen zoals water, oevers, moeras, rietlanden, kruidenvegetaties, struiken en bomen.

Ecologen van de gemeente Amsterdam doen in 1999 onderzoek en komen tot een vergelijkbare conclusie. Het ongestoorde terrein van de voormalige stort is leefgebied van diverse soorten zoogdieren, vogels en insecten. Een paddestoelsoort die profiteert van de stort is de grasvlamhoed. Deze zeldzame soort houdt van voedselrijke grond waar op de stort geen gebrek aan is.

In 2002 vangen ecologen bij onderzoek naar bijzondere soorten enkele noordse woelmuizen ten zuidoosten van de stort. Deze muizensoort is zeldzaam in Nederland en geniet volgens de Europese Habitatrichtlijn de hoogst mogelijke beschermingsstatus. Omdat de muizenpopulatie voor de sanering verstoord wordt door graafmachines en vrachtwagens, worden voor hen enkele gebieden geschikt gemaakt in de directe omgeving. Daar kunnen ze overleven totdat de nieuwe leeflaag op Volgermeer is aangebracht. De Amsterdamse saneerders hopen dat de noordse woelmuis vervolgens snel de Volgermeerpolder zal heroveren als nieuw leefgebied.

Boeren op de belt

Al eeuwenlang is het boerenbedrijf in Waterland een van de belangrijkste middelen van bestaan. Anno 2005 loont het nauwelijks meer om boer te zijn. Gemiddeld houden jaarlijks vijftien ondernemers ermee op. In de gehele Waterlandse regio zijn in 2005 nog geen 250 boeren actief. Bij het begin van de turfwinning in 1920 is dat uiteraard heel anders. Vanaf het begin is sprake van nauwe samenwerking tussen de Veenderij en omliggende boeren. Voor het

project wordt land opgekocht van boeren in de Volgerweeren en de Nieuwe Weeren. Een aantal van hen houdt de landerijen in pacht. Het zijn vooral 'vaarboeren', die hun koeien per boot van de ene naar de andere legakker brengen en ze daar melken. Ze laten er hun koeien grazen en maaïen het gras. Het boeren en de turfwinning gaan harmonieus samen.

Vanaf 1927 worden enkele veenputten aan de oostkant van de Volgermeerpolder volgeplempt met stadsvuil. Het wordt 'nieuw land', dat weer in cultuur wordt gebracht. Het vuil wordt een meter boven het maaiveld aangebracht, waarna het kan inklinken. Dan verwijderd men de rommel die aan de oppervlakte ligt. Na enkele weken kunnen er voederbieten worden gezaaid. Die groeien door de broei in de grond uitstekend. Vervolgens zaait men gras in. De boeren krijgen dit land vaak 'om niet' in gebruik en zijn zeer tevreden over de opbrengst. Als de veenderij volledig als stortplaats in gebruik is, laat boer De Goede uit Landsmeer jaarlijks tweehonderd jonge varkens los op de stort. Ze vreten zich vol met het huishoudelijk afval, scharrelen de dagelijks vers aangevoerde afvalbergen op en af, en gedijen goed. Na een jaar worden ze voor de slacht afgevoerd en vervangen door een nieuwe groep. Boerenzoon Jan Roos, die opgroeide aan de rand van de Volgermeerpolder, herinnert zich vooral de dagen dat de dieren honger hadden: 'In het weekeinde en op maandagmorgen gingen die varkens keihard schreeuwen. Zodra er weer gestort werd, werden ze stil. Dan hadden ze weer te eten.' De bewoners van de andere kant van het dorp vonden de aanblik van de varkens minderwaardig. Wanneer in 1963 de hinderwetvergunning van kracht wordt voor de stortplaats, verdwijnen de varkens voorgoed uit beeld.

Een van de boeren die letterlijk op de belt boerde, was Wim Spaans. Hij heeft zijn bedrijf in een stolpboerderij op de dijk van de Belmermeer, direct grenzend aan de oostkant van de Volgermeer. Eind jaren vijftig krijgt hij van de Bavo het aanbod om op het noord-oostelijk deel van de veenderij een stuk land in gebruik te nemen. 'Dat was ruim 20 hectare, en dat is nogal wat wanneer je tot dan boert op 9/4 hectare. Het was een heel aantrekkelijk aanbod en ik kreeg al dat land er gratis bij, zonder contract. Het nadeel was wel dat de Bavo het ook weer elk moment kon afpakken. Als het vuil een poosje gelegen had kwam er een bulldozer overheen om het vlak te schuiven. Ik ben maanden bezig geweest om alle troep eraf te halen en de kant in te rijden.'

Spaans begon met dertien koeien, maar kon door de vuilnisbelt uitbreiden naar 32 koeien en 27 schapen. Die schapen kregen géén leverbot, terwijl ze die ziekte in de nabijgelegen Belmermeer wel kregen. 'Ik denk dat het kwam doordat de grond in de veenderij heel droog was. Nadeel was dat je het land eigenlijk niet kon maaïen omdat er te veel ijzer en hout in de grond zat. Verder hadden koeien soms zere knieën, omdat ze in iets scherp hadden gelegen. Ik heb ook wel eens een koe met een lampenkap aan haar staart gehad. En een schaap met een flessenhals om zijn poot.'

Het gras op zijn weiland groeide vroeg in het voorjaar vanwege de broei die nog steeds in de grond zat. 'Als de anderen hun koeien nog op stal hadden, liepen de mijne al buiten. Helemaal geweldig was de combinatie van land op het vuilnis en land in de Belmermeer. Als het erg nat was en het gras in de Belmermeer door de koeien vertrapt werd, groeide het op het vuilnisland gewoon door. En als het droog was en de groei op het vuilnisland tot stilstand kwam, groeide het in de Belmermeer juist goed.' Spaans verhuist in 1967 naar de Flevopolder om daar zijn bedrijf voort te zetten.

Varen in elkaars viswater

Het gebied dat eigendom is van de Veenderij omvat zo'n 240 hectare waaronder veel vaarten, sleuven en sloten. Een ideale plek voor vissers. Het waterrijke gebied heeft vanaf het begin dan ook een grote aantrekkingskracht op omwonende visliefhebbers. Maar ook op beroepsvissers en visverenigingen, en deze drie partijen komen al spoedig in elkaars vaarwater terecht.

In 1942 geeft de Veenderij Maatschappij toestemming aan sluiswachter P. Meijer om het viswater op het terrein te verpachten voor vijfhonderd gulden per jaar aan de sportvisserij. Daarvoor is eerst vergunning nodig van het ministerie van Landbouw en Visserij. Het visrecht is er oorspronkelijk alleen voor beroepsvissers. Maar sluiswachter Meijer kan een extra inkomstenbron goed gebruiken. Zijn eigenlijke baan levert niet veel op, benadrukt ook de Veenderij Maatschappij in haar brief aan het ministerie. De toestemming wordt verleend en de sluiswachter opent zijn nering. Hij verstrekt visvergunningen aan sportvissers en gaat daarnaast roeibootjes verhuren. Hij heeft er een veertigtal in gebruik, die achter het sluishuis liggen. Ook runt hij een café achter het sluishuis waar de vissers na afloop een borreltje kunnen drinken en hun vangsten kunnen bespreken.

In het café hangt in die tijd een met de hand getekende plattegrond van het hele gebied waarop de vislocaties op de veenderij zijn aangegeven: handig voor de hengelaars. Het café doet ook dienst als snoepwinkeltje en er is een openbare telefoon beschikbaar. Terwijl de sportvisserij op de veenderij steeds populairder wordt, zijn echter ook enkele beroepsvissers bezig om de veenderij te bevissen. Zij gaan akkoord om het viswater óók aan sportvissers te verhuren, maar er is sprake van een flinke belangentegenstelling.

Door alle vissers dreigt het gebied bovendien te worden leeggehaald. Op 15 maart 1943 schrijft directeur Verton van de veenderij aan de Opziener Visscherijen te Zaandam dat de sportvissers klagen dat zij geen visje meer kunnen vangen, terwijl beroepsvisser Kalf met zijn handlangers voor het luttele bedrag van negentig gulden per jaar de polder 'grondig afvischt'. Verton wil van de Inspectie weten wat zij hiertegen kan doen.

Kalf vist met de 'zegen', een groot net dat de gehele breedte van een viswater afsluit. Op deze manier vangt hij in een paar dagen alle grote

Boerderij op de veenderij met twee hooiklampen begin jaren veertig.

Opa en kleinzoon uit vissen op de veenderij.

Zomers vermaak op de Volgermeerpolder in de jaren veertig.

vissen uit de veenderij. De Veenderij Maatschappij en de sportvissers hebben hier moeite mee, met als resultaat dat enkele sportvissers hun handen niet kunnen afhouden van de beroepsfuiken en -netten. Vooral in moeilijke tijden gaat het hard tegen hard. In het archief vinden we een brief uit juli van het voorlaatste oorlogsjaar 1944 van visser Kalf aan de directie van de veenderij, waarin hij zich beklagt:

'Weledele Heer,

In uw schrijven zegt U dat het tegenwoordig een prachttijd is. Wat men een prachttijd noemt, waarin vele mensen gedwongen worden elkander te doden en anderen om hun gezin in stand te houden handelingen verrichten die in strijd zijn met de goede zeden. Vroeger werd gehengeld om de sport, maar nu meer dan ooit wordt door sommigen de vangst als een aanvulling van een te gering rantsoen beschouwd. Geen wonder dat er door een aantal hengelaars ook tegen de goede zeden gezondigd wordt. Het is niet goed te keuren, maar valt wel te verklaren. Dat dergelijke handelingen gebeurd zijn, is U wel bekend. Om dure en goede fuien te gebruiken met de kans ze voor anderen neer te zetten animeert op het ogenblik het werken niet. Wanneer wij daar echter weer een bevredigende vangst zullen hebben, dan zullen wij ook visch tegen een redelijken prijsch beschikbaar stellen.'

Stropen op aal

De sportvissers komen op zaterdag en zondag met de stoomtram van Amsterdam naar Monnickendam. Speciaal voor hen stopt de tram in alle vroegte bij het Essenlaantje. Het moet een komen en gaan zijn geweest. Om te zorgen dat de hengelaars zich op de veenderij een beetje gedragen, houdt de sluiswachter toezicht. Ook met inschakeling van zijn zoon Simon Meijer die rijksveldwachter is en een vervaarlijke bouwvier als waakhond heeft. Naast de beroeps- en sportvissers zijn ook stropers actief.

'De vangst is weer slecht, maar het bier is weer best'.

Omwonende Jan Nierop: 'Er zat heel veel aal in de polder, en wij zetten volop stekkie's om die te vangen. Zoals langs de Belmermeerdijk, de vaart was daar vrij diep. Het mocht natuurlijk niet, je had een visvergunning nodig. Maar we deden het toch, met veel plezier zelfs.' Ook verveners probeerden na hun werk een maaltje te vangen. Voormalig verveender Cor de Graaf vertelt over zijn ervaringen samen met zijn vader: 'Dit mag ik eigenlijk niet zeggen: wij gingen stekkie's zetten. 's Avonds na het eten vingen we kikkers. We hadden een stuk vliegertouw met aalhaakjes eraan. Als het een grote kikker was, sneden we zijn poten eraf. Aan elk haakje een poot of het kikkerlijf; alles werd gebruikt. In de ochtend ging je kijken of er aal aan zat'.

Wanneer sluiswachter Meijer met zijn werk moet stoppen, laait de discussie opnieuw op. Mag zijn opvolger Hoogenhout ook het verpachten van de visgrond op zich nemen? En moet de veenderij iets ondernemen tegen het gedrag van beroepsvisser Kalf met zijn zegen? Het ministerie, dat vanouds op de hand is van de beroepsvisser, beslist in deze zaak. De visserij in de veenpolder wordt verpacht aan Kalf, die vervolgens de nieuwe sluiswachter machtigt. Die mag op zijn beurt namens het ministerie vergunningen afgeven aan sportvissers, op voorwaarde dat zij met slechts één hengel vissen. Op 30 september 1946 wordt dit pachtcontract afgesloten. Voor vijf-honderd gulden per jaar mag beroepsvisser Kalf op de veenderij zijn werk blijven doen. De overeenkomst geldt maar voor een jaar, omdat men er rekening mee houdt dat de veenderij eventueel vervroegd zal worden drooggelegd.

Officiële visakten mogen eigenlijk alleen aan leden van visverenigingen worden afgegeven. Maar ook dat gaat weleens mis. Het waterrijke gebied nodigt bij warm weer uit om lekker te zwemmen. De zomer van 1947 is de heetste van de twintigste eeuw. Op een zondag in augustus vertoeven honderden recreanten op de veenderij. De gemoederen lopen zo hoog op dat er een vechtpartij ontstaat tussen

badgasten en vissers, waar de politie aan te pas moet komen. Zoals blijkt uit een brief die directeur Verton op 12 augustus 1947 aan het ministerie van Landbouw & Visserij stuurt: 'Zoo beleefden wij afgelopen zondag weder tooneelen, waarbij de politie te pas moest komen om de orde te herstellen tussen een pachter van ons grasland en enige vissers die hem overlast bezorgden. Op die zondag waren naar schatting 600 personen, die zich niet ontzagen de eigendommen van derden te beschadigen. Dat zouden wij toch gaarne in de toekomst vermijden'.

Ook veenbaas Wesseling beschrijft het incident in zijn dagboek: 'Er was weder een grooten klacht over de vissers, en de afgelopen zondag werd bij een vechtpartij het vanzelf politiezaken, een en ander is niet prettig en vooral voor Verton die al zoo menig keer heeft gewaar-schuwed en hij trekt er zich niets van aan.'

Het klagen over vissen met de zegen houdt ook niet op. In maart 1950 schrijft veenderij-bewindvoerder Verton opnieuw een brief over het gedrag van beroepsvisser Kalf aan het ministerie. Tussen de sluiswachter en de beroepsvissers rommelt het nu ook al. Hij stelt het ministerie daarom voor de pachtovereenkomst met Kalf niet te verlengen. In de Haarlemsche Hengelaarsbond (HHB) heeft hij al een andere kandidaat op het oog. Maar opnieuw kiest het ministerie voor de beroepsvisserij, wat bij de tegenpartij tot ergernis leidt. 'Hierdoor is voor ons veel onnoodige ergernis en geharrewar ontstaan, die wij werkelijk voor die paar ongelukkige centen, die de visserij onze Vennootschap oplevert, wel kunnen missen.'

Trage bijtlust

In 1952 wordt voorgesteld de jaarlijkse pachtprijs van vijfhonderd gulden te verhogen. Maar het ministerie maakt bezwaar. Het mag alleen wanneer er béter gevist kan worden in de veenderij, en dat trekt het departement in twijfel omdat de gemeente Haarlem 'dagelijks vier tot acht grote schuiten vol vuilnis mag storten. Hierdoor zijn verschillende mooie vaarten reeds geheel gedempt, terwijl in de omgeving van het gestorte vuil de wateren de laatste tijd sterk verontreinigd zijn door carbidkalk'.

De directie van de Veenderij Maatschappij verweert zich met de stelling dat er tussen de jaren 1924 en 1940 juist 24 hectare visgrond is bijgekomen. Door het storten van afvalstoffen wordt de waterkwaliteit juist béter, stelt men. Hetgeen wordt aangetoond door de 'telkenjare grotere vangsten van de Heeren Kalf en het minder vangen, wegens tragere bijtlust der vissen door de in het water aanwezige voedselhoeveelheid der sportvissers'. De dumping van carbidkalk heeft niet één dood visje opgeleverd, wordt verzekerd.

Uiteindelijk wordt in 1956 beroepsvisser Kalf uit de polder geweerd. De Hengelsport Vereniging Amsterdam wordt de nieuwe pachter. Het contract met de sluiswachter vermeldt dat voor een periode van zes jaar het viswater mag worden gepacht voor een bedrag van 375 gulden per jaar, minder dus dan in de jaren ervoor. De pachter heeft

vanaf nu alleen nog te maken met sportvissers. Ook wordt bepaald hoevéél vergunningen de sluiswachter mag uitgeven. Dat zijn er 3.900 per jaar, waarvan de meeste voor leden van de Amsterdamse hengelsportvereniging zijn. Dit extra werk levert hem jaarlijks 2.925 gulden op.

In 1970 wordt de pachtovereenkomst aangevuld met een bijzondere bepaling. De verhuurder eist het recht op tussentijds een deel van het verhuurde water aan te plempen met afvalstoffen, of door het leggen van dammen de verbinding te water in de polder te wijzigen. Wanneer tien jaar later gif in de Volgermeer wordt ontdekt, is dit geen aanleiding de overeenkomst te ontbinden. Het contract wordt verlengd, zij het dat de huur wordt verlaagd tot een symbolische één gulden per jaar.

In artikel 2 wordt de volgende aanvulling gemaakt: 'Gezien de bijzondere omstandigheden die thans in deze polder heersen, zal door huurder tot een nader te bepalen tijdstip het visrecht niet worden uitgeoefend en zullen bedoelde vergunningen door huurder niet worden uitgegeven. De huur van 1 gulden per jaar blijft van kracht tot het moment waarop partijen het verantwoord achten dat het visrecht weer daadwerkelijk kan worden beoefend. Alsdan zal door partijen het huurbedrag opnieuw worden vastgesteld.'

Tot aan het schrijven van dit boek is dit contract verlengd. De sportvissers blijven dromen van een toekomst waarin zelfs in de Volgermeer weer kan worden gehengeld. Maar volgens de huidige plannen is die hoop ijdel. In de nieuw ingerichte Volgermeerpolder zullen geen vismogelijkheden meer zijn. 'Passieve recreatie' is straks alles wat het gebied de stedeling te bieden heeft.

De Volgermeer wordt van begroeiing ontdaan als voorbereiding op het aanbrennen van een schone laag grond.

En de burger klaagt niet...

de toekomst van de Volgermeer

Toen een kwart eeuw geleden de eerste Nederlandse gifaffaires werden onthuld, leidde dat bij de betrokken burgers tot opwinding, boosheid en argwaan over het handelen van de overheid. Nu de laatste 'klassieke' gifbelt van het land moet worden opgeruimd, is van die nerveuze stemming weinig meer te merken. Toch is de Volgermeer nog stééds de grootste gifpolder van Nederland. Hij zal dat ook blijven, omdat het gebied niet letterlijk wordt gesaneerd maar slechts afgedekt. Het vuil wordt door de huishoudster netjes onder de deurmat geveegd. Of in dit geval: over het vuil wordt een nieuwe deurmat gelegd. Tegenwoordig heerst hierover bij omwonenden voornamelijk berusting. Ze zijn blij dat er eindelijk iets gebeurt.

Wie dat een kwart eeuw geleden zou hebben voorspeld, zou waarschijnlijk niet zijn geloofd. Overal in Nederland eisten omwonenden dat vervuilde bodems in hun directe omgeving zouden worden schoongemaakt, óók wanneer er geen direct gevaar bestond voor de volksgezondheid. Deskundigen of bestuurders die de gezondheidsrisico's van bodemvervuiling bagatelliseerden, konden rekenen op fluitconcerten en electoraal ongenoegen.

Ondertussen heeft de overheid haar saneringsbeleid in gifzaken volledig omgegooid, waarbij de volledige schoonmaak van vervuilde bodems is opgegeven. Dat gebeurde vooral om pragmatische redenen, maar de wetenschap ondersteunt die aanpak met nieuwe inzichten. En zoals rond de minimale schoonmaak van de Volgermeerpolder blijkt, klaagt de burger daarover niet.

Recreatieve functie

De inrichting van de 'nieuwe' Volgermeerpolder die tot aan 2011 wordt uitgevoerd, is in het jaar 2000 in hoofdlijnen bedacht door vijf adviesbureaus onder regie van de gemeente Amsterdam en de ambtelijke werkgroep Volgermeerpolder. Het was niet de eerste keer dat er over de toekomst van het gebied werd *gebrainstormd*. Dat gebeurde ook al in de jaren zestig van de vorige eeuw. Dat de vuilstortplaats op afzienbare termijn zou worden gesloten en dan opnieuw

moest worden ingericht, was de bestuurders in deze periode al duidelijk.

In een brief aan de gemeente Amsterdam uit 1962 benadrukt het college van burgemeester en wethouders van Broek in Waterland de recreatieve functie van het gebied. Het gebeurt in een beschouwing over aanvullende voorwaarden voor de hinderwetvergunning die dan, na lang aandringen van de Waterlanders, eindelijk voor de stortplaats wordt opgesteld. Eén van de later voorspellend gebleken voorwaarden is al eerder in dit boek genoemd: 'Dat het storten van giftige stoffen uitdrukkelijk moet worden verboden.'

De brief eindigt met opmerkingen over het planologische aspect van de vuilstortplaats. 'Het is U uiteraard bekend dat Waterland een bij uitstek recreatieve functie vervult. Een van Uw leden heeft zeer onlangs bij een andere gelegenheid Waterland 'een geschenk uit de hemel' genoemd. Wij achten in dit gebied een inrichting (stortplaats, red.) als waarom het hier gaat, ten enen male niet op zijn plaats'.

De gemeente Amsterdam ziet dat anders. Juist omdat Waterland een recreatieve functie heeft, past een vuilnisstort daar goed in, stelt ze. Zeker nadat die belt zal zijn gesloten. 'Van enige reële overlast aan de omgeving van de Volgermeerpolder kan geen sprake meer zijn', schrijft de directeur van de Amsterdamse Stadsreiniging in oktober 1963 aan de provincie Noord-Holland. 'Men mag aannemen, dat de uitgeveende putten na ongeveer tien jaar wel zullen zijn volgestort en met min of meer verteerde vuilnis bedekt zijn. Van dit oppervlak is reeds een deel in cultuur gebracht, maar als bouw- of weiland toch van inferieure kwaliteit. Te overwegen ware dit gedeelte van de polder, circa veertig procent van het totaal, aan te kopen en te bestemmen tot recreatiegebied, natuurreservaat of iets dergelijks. Het Kralingse Bos van Rotterdam is ook op oude vuilnisbelten verzezen. Amsterdam zou de exploitatie van de stortplaatsen in eigen hand kunnen hebben en de toegepaste werkwijze kunnen afstemmen op het beoogde doel'.

Dat zijn profetische woorden. Natuur en recreatie zijn anno 2005 inderdaad de sleutelwoorden in het nieuwe inrichtingsplan voor de

Ambtenaren en genodigden struinen op de voormalige stortplaats in 2002.

Beeld van de omvang van de stortplaats, geprojecteerd in het stadscentrum van Amsterdam.

polder. In de virtuele toekomstvisie en ingenieursdromen buitelen natte natuur, sawalandschappen en hoogveenontwikkeling over elkaar heen. Computeranimaties maken een denkbeeldige wandeling mogelijk door het nieuwe polderland, waarvan de details overigens nog moeten worden bepaald. Eén ding is echter zeker: de Volgermeerpolder zal letterlijk hoog uitsteken boven de omliggende landerijen. De nieuwe, schone 'leeftlaag' van 1,9 miljoen kubieke meter grond wordt immers bovenop het bestaande terrein aangebracht dat nu al hoger ligt dan de omgeving. Dat is zoveel als het centrum van Amsterdam binnen de grachten, met twee meter grond bedekt.

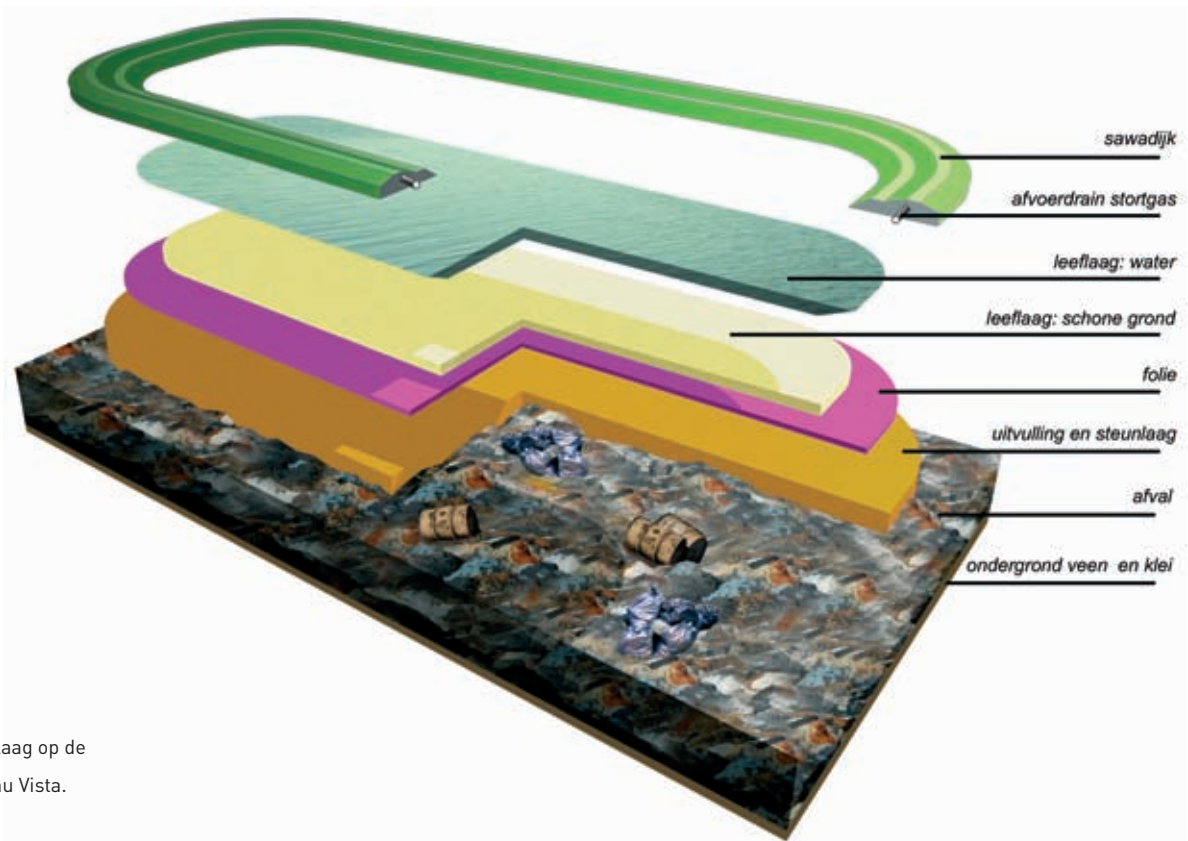
Sawalandschap

Als we de computerbeelden volgen en op de Galgouw in Broek in Waterland gaan staan, zien we op vijftig meter afstand een dijk van anderhalve meter hoog. Wanneer we die beklimmen krijgen we zicht op een vondst van de landschapsinrichters: een sawalandschap dat niettemin getypeerd wordt als 'weids typisch Waterlands'. Verderop buiten het gebied ligt nog steeds het landschap dat er niet veel anders uitziet als een eeuw geleden, toen de veenderij nog een open weilandgebied was.

Er groeien geen bomen meer op de Volgermeerpolder. De oude begroeiing is in 2004 weggehaald. Alleen schraal regenwater voedt het terrein waardoor het gebied voedselarm gehouden wordt. Nieuwe bomen en struiken krijgen niet de kans om tot ontwikkeling te komen. Deze zouden door de harde kunststofmat heen kunnen groeien, die als afsluitlaag op de belt is neergelegd. En dat mag niet. De dikke bovenlaag van de nieuwe polder vormt het nieuwe deksel dat de leeftlaag van de vieze bodem scheidt. Op het stortmateriaal ligt een uitvullaag met vooral grond van de Noord-Zuid metrolijn met een steunlaag van zand met een drainagesysteem voor het afvoeren van stortgas. Dan volgt de waterremmende laag van dik kunststof die moet voorkomen dat het water in de sawa's niet wegloopt. Daarbovenop komt de leeftlaag met schone grond en water. Bij elkaar een pannenkoek van meer dan twee meter dik.

Lopend over de toekomstige dijk rondom de Volgermeerpolder hebben we een vrij uitzicht op Zunderdorp, de stompe toren van Ransdorp en de flats van Amsterdam-Noord. Voor ons strekt zich een nat gebied uit: kleine kades lijken kriskras door het water te lopen. Maar de ontwerpers hebben rekening gehouden met de oorspronkelijke kavelstructuur van het veenweidelandschap om het gebied beter te laten passen in de omgeving. Misschien zien we zelfs iets terug van de oudste, reeds lang verdwenen nederzetting in dit gebied: Burckmoerwerven.

Binnen de ondiepe sawa's gaat de natuur zich opnieuw ontwikkelen. Er komen 'natuurlijke verlandingsprocessen' die vanouds in Waterland voorkomen, en mogelijk leiden tot de ontwikkeling van hoogveen. Symbolisch nieuw veen, omdat de ontwikkeling van de Volgermeer begon met turfwinning. Van veen tot veen; de cirkel is rond.

Dwarsdoorsnede van de bovenlaag op de Volgermeerpolder, beeld bureau Vista.

Planten, vogels en dieren gaan zich vanzelf vestigen in het gebied, en desnoods kan de natuur een handje geholpen worden door bepaalde soorten uit te zetten. We zien her en der groepjes Schotse Soay schapen die de kades kaal houden en het natuurlijk beheer voor hun rekening nemen.

De dijk waar we nu staan, omzoomt het terrein. We volgen het wandelpad dat er overheen loopt en zien de Belmermeer in het oosten. Aan de rechterkant ligt de hoofdvaart die het gehele gebied doorkruist. Voor ons ligt de droge zone die de voormalige zuidwestpunt van de Volgermeer markeert.

Pal ten westen van de Volgermeer ligt de Burkmeerpolder, waarlangs ooit de nederzetting Burckmoerwerven was gevestigd. Het plan is om van deze ondiep gelegen polder opnieuw een meer te maken. Het wordt een regenwaterreservoir waaruit de Volgermeer in droge tijden kan putten. Gewoon oppervlaktewater uit de omgeving kan de nieuwe natuur niet gebruiken. Dat water is te zwaar bemest.

De ontwerpers hebben een gebied voor ogen dat natuurliefhebbers moet aantrekken. Een doorgaande fietsroute vanaf de Galggouw naar de Nieuwe Gouw in het zuidwesten zorgt voor de belangrijkste ontsluiting. Verder komen er wandelpaden met enkele ingangen. En een heuse voetbrug over de hoofdsloot. De droge zone en de kades zijn vrij toegankelijk. In de virtuele dromen zien we ook kano's en paardrijders in het gebied. En enkele installaties waar het stortgas uit de belt wordt afgefakkeld. Voor bezoekers is een informatiepunt op een centrale plek voorzien. Een punt, mogen we hopen, waar in kort bestek de dramatische geschiedenis van deze grond wordt uitgelegd.

Voor zo'n eigenaardig stukje natuur zal zeker veel belangstelling bestaan, denken de ontwerpers. De recreatiedruk in Waterland zal de komende jaren sterk toenemen. Bewoners van Amsterdam-Noord en de nieuwe Amsterdamse wijk IJburg hebben behoefte aan groen, en ook de komst van de Noord-Zuid metrolijn maakt Waterland beter toegankelijk. De grond die bij deze metrolijn vrijkomt, is trouwens éérst op de Volgermeerpolder gestort. De meeste bewoners van Waterland zitten echter niet op een toevloed van dagjesmensen te wachten. Van de omwonenden mag de Volgermeerpolder geen intensief recreatiegebied worden, hebben ze de gemeente Amsterdam al laten weten: 'Geen tweede Twiske in onze achtertuin!'

Hebben we ons druk gemaakt om niets?

Wie de plannen van nu vergelijkt met de verontrusting van toen, ziet grote verschillen. Als het waar is dat de vervuiling uit zichzelf blijft opgesloten in de voormalige vuilnisbelt, hebben honderden omwonenden én experts zich jarenlang druk gemaakt om niets. De chemische tijdbom die de Volgermeer leek te zijn, kan volgens de deskundigen nooit afgaan. Dat is ook de opvatting van de Amsterdamse Milieudienst, die de afdekoperatie beschouwt als een volwaardige sanering. Worden de bewoners daarmee opnieuw voor het lapje gehouden, of is er werkelijk iets veranderd in het inzicht van degenen die het horen te weten? Om die vraag te kunnen beantwoorden, doen we eerst een stap terug in de geschiedenis.

Niet saneren, maar afdekken

Rechterpagina: Virtuele toekomstdromen over de Volgermeerpolder na twee jaar, tien jaar en dertig jaar, ontwerp en beeld bureau Vista.

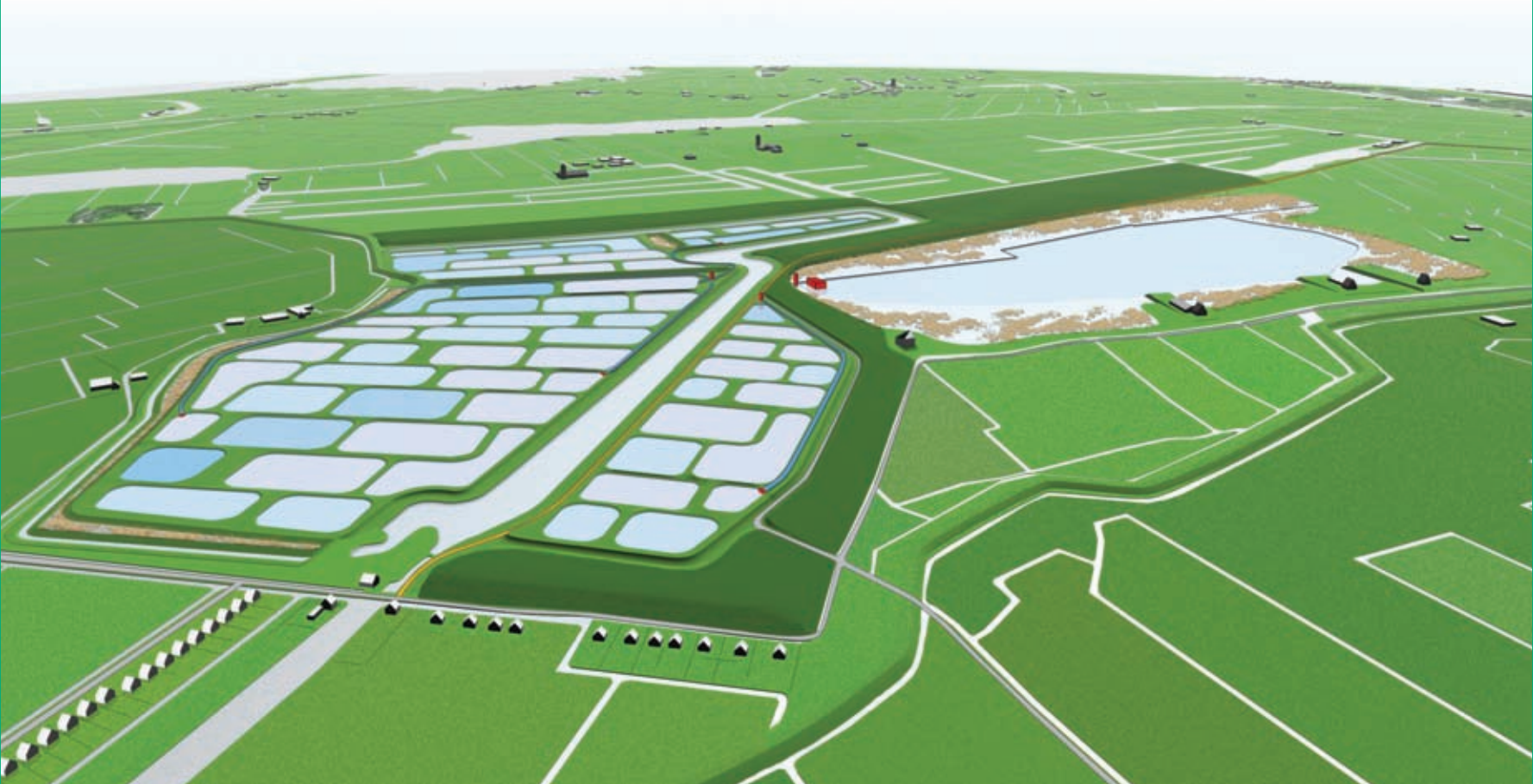
Alleen de bovenkant van de Volgermeer ondergaat een schoonmaakbeurt. Het terrein zelf, waarin nog zeker negenduizend gifvaten liggen begraven, wordt niet met damwanden of op andere wijze afgescheiden van de omgeving. Om het gebied wordt een 'controlezone' aangelegd van in totaal zes kilometer lengte en gemiddeld vijftig meter breed. Hierin komen op regelmatige afstand peilbuizen die volgens plan één keer per jaar worden gecontroleerd op verontreinigende stoffen. Wanneer die worden gevonden, moet het vervuilde grondwater alsnog worden opvangen en gezuiverd. Deskundigen zijn ervan overtuigd dat op deze manier de omgeving geen enkel risico loopt.

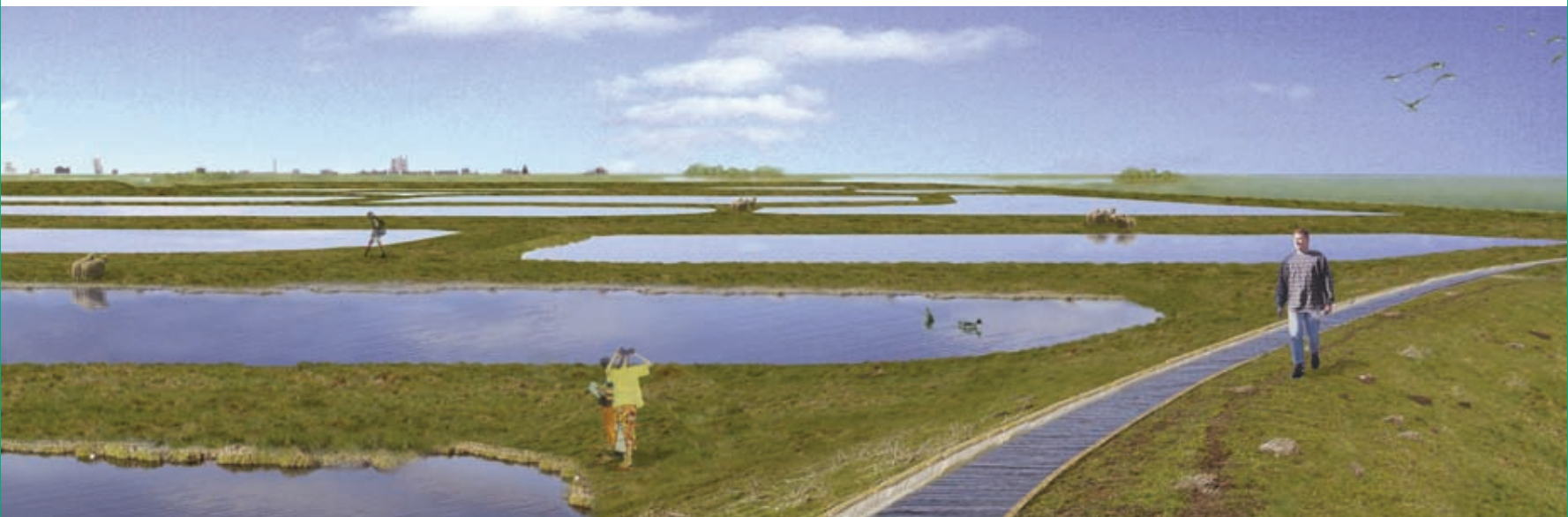
De zorg voor het gebied na uitvoering van de afdekoperatie komt voor rekening van Amsterdam. Het beheer van het toekomstige natuurgebied komt in handen van het stadsdeel Amsterdam-Noord. Het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier houdt als onafhankelijke instantie de kwaliteit van het oppervlaktewater en het grondwater in de gaten.

Ook in enkele gebieden buiten de Volgermeerpolder is verontreiniging aangetroffen. Dit zijn de enige terreinen die wel op ouderwetse wijze worden schoongemaakt. Het gaat om vier plekken: de Poppendammer Weeren, de Belmermeer, de Veenderijgracht en perceel Broekergouw 22. In de Poppendammer Weeren is in de jaren dertig afval gestort voor het dempen van sloten en het verharderen van rijsporen. Ook is voor de aanleg van een dijk vlieggas gebruikt. Deze vervuilde grond wordt opgegraven en op de Volgermeerpolder gedeponeerd, vóórdat die met schone aarde wordt afgedekt.

Op de grens met de Belmermeerpolder is in de jaren zestig afval gestort in de ringsloot. Ook deze verontreinigde grond wordt afgegraven. De Veenderijgracht, die in het verleden is gebruikt als aanvoerrote van afval, heeft ondanks een oppervlakkige schoonmaakactie in de jaren tachtig nog steeds een bodem van verontreinigd slib. Die wordt nu definitief verwijderd. Bij perceel Broekergouw 22 loopt de oude stortgrens deels over het terrein. Ook daar zullen graafmachines vieze door schone grond vervangen.

De nieuwe Volgermeerpolder in vogelvlucht, ontwerp en beeld bureau Vista.

Toen in het voorjaar van 1980 het gifschandaal rond de Volgermeerpolder in de openbaarheid kwam, was dat weliswaar groot nieuws maar niet de enige gifaffaire waarover het publiek zich zorgen maakte. De vetste krantenkoppen werden zelfs gereserveerd voor een andere gifaffaire, die van het dorpje Lekkerkerk in Zuid-Holland. Een gehele woonwijk daar was gebouwd op een voormalige stortplaats van industrieel afval. Lekkende gifvaten vervuilden het grondwater en de drinkwaterleiding. Toen in april 1980 een ondergrondse waterleiding barstte door langdurig contact met chemisch afval, was dat het sein voor een onmiddellijke evacuatie en volledige schoonmaak van de wijk.

Het was de eerste grote gifsanering in Nederland. De operatie Lekkerkerk-West kostte de overheid tussen de 200 en 300 miljoen gulden. Omgerekend naar de index van 2005 is dat tussen de 180 en 230 miljoen euro. Dit saneringsbedrag is daarna nooit meer geëvenaard, zelfs niet bij de schoonmaak van de Diemerzeedijk – naast de Volgermeerpolder de tweede grote gifdump van Amsterdam. Op kosten leek in Lekkerkerk nauwelijks te worden gekeken. Bewoners werden gehuisvest in een nieuwe, tijdelijke woonwijk van stacaravans aan de rand van het dorp inclusief school en zandbak. Er werden ruimhartige schadevergoedingen uitgekeerd. Van wie wilde, werd zelfs de schone woning aangekocht opdat de bewoners konden verhuizen. De vervuilde grond werd verbrand in een verbrandingsinstallatie in de Botlek. Dat leek, hoewel peperduur, milieukundig de enige oplossing.

Deze ruimhartige opstelling van de overheid werd beschouwd als vanzelfsprekend. Een 'milieuramp' als Lekkerkerk, waar nog niet één inwoner ziek was geworden, was tot op dat moment uniek. Maar ze werd spoedig gevolgd door tientallen andere affaires. De tijd voor de ontdekking van gifbelten was kennelijk rijp. Ze paste in een internationale trend en viel samen met een periode van groeiend milieubewustzijn. Ook in Broek in Waterland wisten of vermoedden oud-personeelsleden en omwonenden al jaren dat er chemisch afval in de Volgermeer was gestort. Het stadsbestuur van Amsterdam wist dat zelfs zeker. Maar pas in de late jaren zeventig en begin jaren tachtig begon men zich daarover zorgen te maken.

Geruchtmakende buitenlandse voorbeelden waren op dat moment de revue al gepasseerd. Een van de eerste affaires die breed in de Nederlandse media werd uitgemeten, was die van het dorpje Love Canal in de Verenigde Staten. Dat bleek in 1979 gebouwd te zijn op een voormalige chemische stortplaats, wat wereldwijde publiciteit opleverde. In het Italiaanse Seveso was in 1976 een industriële gifwolk over een woonwijk getrokken met tientallen doden tot gevolg. Eén van die giftige stoffen was dioxine, de stof die ook bekend was van chemicaliëngebruik in de oorlog in Vietnam. Diezelfde stof bleek nu dus ook in de Volgermeer aanwezig te zijn.

Een hype?

Toen in 1999 definitief besloten werd de Volgermeerpolder níet te saneren, en zelfs niet te isoleren met damwanden zoals bij het Utrechtse Griftpark en de Diemerzeedijk is gedaan, vroeg de wetenschapsredactie van *de Volkskrant* de mening van afvalexperts en milieukundigen. Was de verontrusting in de jaren zeventig dan toch een hype? Zijn omwonenden jarenlang ten onrechte bezorgd geweest? Of heeft het conglomeraat van overheid en milieukundigen ongemerkt het beleid veranderd, en lopen de burgers in de nieuwe aanpak wel degelijk meer risico dan bij voorgaande saneringen?

De eerste deskundige die daarover aan het woord komt is fysisch geograaf dr. Henk Leenaers van het TNO-instituut voor Geowetenschappen in Delft. Hij wijst erop dat de filosofie rond bodemsaneringen in de loop van de jaren negentig al drastisch is veranderd. Natuurlijk: verontreinigde grond mag tegenwoordig vaak blijven liggen omdat het goedkoper is. Maar óók omdat biologische afbraak een deel van de schoonmaak voor zijn rekening blijkt te nemen. Dat laatste is wel degelijk gebaseerd op nieuw wetenschappelijk inzicht, zegt hij. 'We werken nu met het zelfreinigende vermogen van de bodem. Daarbij hoeft u niet zoveel zelf te doen, maar moet je wel controleren of de natuur haar werk goed doet. Dat concept krijgt nu een kans.'

Na de sanering van Lekkerkerk kwam de overheid er snel achter dat een vergelijkbare aanpak in de toekomst onbetaalbaar zou zijn. Een complete opruiming van alle gifaffaires die in de jaren tachtig werden blootgelegd, zou tientallen miljarden gulden kosten. Aanvankelijk werd het principe gehanteerd dat alle Nederlandse bodems voor alle vormen van gebruik geschikt moesten zijn. Ook een voormalige vuilnisbelt zou dan dus schoon genoeg moeten zijn om er bij wijze van spreken een peuterspeelzaal op te bouwen. In de jaren negentig liet de rijksoverheid dit beginsel definitief varen. Afhankelijk van de toekomstige bestemming mocht de bodem schoon, vies of zelfs smerig blijven.

Die aanpak werd mede mogelijk door nieuw wetenschappelijk inzicht. Namelijk de opvatting dat organische verontreinigingen zoals pak's, PCB's en minerale oliën zich in een waterige vuilnisbelt als de Volgermeerpolder voor het overgrote deel hechten aan slib en aan organische afbraakproducten van planten en dieren. Hoe langer de stoffen in de bodem zitten, hoe hechter ze zich binden en hoe kleiner de kans wordt dat ze uit de belt wegsijpelen. Dat dit in beginsel zo werkt, was geen nieuws. Maar het gebeurt in veel sterkere mate dan twintig jaar eerder voor mogelijk werd gehouden. Vooral de zwaardere componenten van het chemisch afval, waaronder zware metalen, PCB's en dioxines, raken in de vuilnisbelt opgesloten en lossen nauwelijks op. De angst dat verontreiniging zich via het grondwater snel verspreidt naar de omgeving, blijkt daarmee niet terecht.

De 'nieuwe' Volgermeer in aanleg, najaar 2004. Nadat de meeste bomen en struiken zijn gerooid, is het noordoostelijk deel van de Volgermeerpolder voorzien van een afvullaag met grond van de Noord-Zuidlijn.

Voor eeuwig controleren

Vooraf veenlagen, met veel organisch materiaal, hebben een groot bindend effect; meer dan bijvoorbeeld zandgrond. Ondergrondse waterstromen in het veenweidegebied raken daardoor minder snel verontreinigd dan logisch lijkt. Het zeer giftige dioxine verspreidt zich via slib. Zolang dat binnen de belt wordt gehouden is er met deze stof weinig aan de hand, zegt milieukundige dr. Kees Olie van de Universiteit van Amsterdam. Althans voorlopig: 'In de toekomst kan het, in combinatie met andere stoffen, toch naar buiten komen.

Dioxines breken nu eenmaal niet af. Over tweehonderd jaar zit je er nog steeds mee.'

En dus moet de omgeving van de Volgermeer letterlijk voor eeuwig in de gaten worden gehouden en bemonsterd. Het grootste deel van de verontreiniging blijft weliswaar ingepakt of wordt biologisch afgebroken. Maar óóit zullen afbraakproducten van deze stoffen oplossen in water en naar buiten komen. De lichtere organische verbindingen, zoals de benzenen en chloorbenzenen, komen het eerst. Over 250 jaar, schatten sommige experts, zullen die stoffen waarschijnlijk worden gevonden in het diepe grondwater nabij de Volger-

meerpolder. In het minder diepe grondwater duiken ze misschien al op over vijftien jaar – niemand durft het te voorspellen.

Toch is de nu gekozen oplossing verdedigbaar, vindt ir. Frank van Hage, die bij de Amsterdamse Milieudienst enkele jaren het Volgermeerproject begeleidde. 'In het begin was sprake van een paniekreactie, vooral vanwege die levensgevaarlijke dioxine. De filosofie was dat het gif er gewoon niet hoorde te zijn. Dat heeft gaandeweg plaatsgemaakt voor het schatten van de feitelijke risico's voor mens en dier. En daar weten we tegenwoordig veel meer van.'

Bij het rijksonderzoeksinstituut RIZA was chemicus Paul van Noort, hoofd van de afdeling milieuchemie, vanaf het prille begin bij de Nederlandse gifaffaires betrokken. Het was mede onder zijn verantwoordelijkheid dat de Volgermeer tot 'chemische tijdbom' werd uitgeroepen. Hebben hij en de toenmalige deskundigen zich vergist? Of hebben ze zich door de toenmalige milieuvrijwilligers op sleeptouw laten nemen? Een beetje van beide, denkt hij. 'Ook binnen de wetenschap is er sprake van lemminggedrag. Wanneer iedereen één richting op gaat, is het moeilijk je daaraan te onttrekken. Maar wanneer je de vakliteratuur van veertig jaar geleden terugleest, zie je dat ook toen wel werd geschreven over onderzoek dat ons huidige inzicht over het binden van chemische stoffen bevestigt. Kennelijk trok dat minder belangstelling.'

En inderdaad, bevestigt hij. Dat leidt tot de conclusie dat in het verleden te veel geld is uitgegeven aan saneringsmaatregelen die niet strikt noodzakelijk waren. 'Maar dat is een opmerking die ik uiteraard niet namens mijn werkgever, het ministerie van Verkeer en Waterstaat, kan maken.'

Maar er blijven sceptici, onder wie de oud-directeur van het Instituut voor Milieuvraagstukken van de Vrije Universiteit Amsterdam, dr. Jan Willem Copius Peereboom. Hij zat twintig jaar geleden de Amsterdamse Milieudienst dicht op de huid, omdat die volgens hem te laconiek omging met de risico's van dioxine. De omwonenden van de Volgermeerpolder lopen wel dégelijk gevaar, schreef hij in 1980 in een even geruchtmakend als paniekzaaiend artikel in *Medisch Contact*. Die opvatting, zegt Peereboom, heeft hij nog steeds.

Als je goed meet, zul je vaststellen dat er giftige stoffen uit de belt weglekken, stelt hij. 'Maar het is de tijdgeest die mensen doet geloven dat het milieu steeds schoner wordt en dat een beetje vervuiling geen kwaad kan. Dat is de geruststellende boodschap die de meeste politici uitdragen. En daar slagen ze in omdat zelfs de milieubeweging nauwelijks actie voert.'

Iets milder, maar evenzeer kritisch is bodemkundige dr. ir. Guus

Loch van Universiteit Utrecht. Als deskundige op het gebied van processen in de stort heeft hij indirect aan het nieuwe saneringsplan voor de Volgermeerpolder meegewerkt. Maar de conclusie dat daar nooit ingrijpende maatregelen nodig zullen zijn, deelt hij niet. 'Er blijven te veel onzekere factoren, zoals het gedrag van onbekende cocktails van chemische stoffen en de giftigheid van de afbraakproducten die ze vormen. Ondanks al het nieuwe wetenschappelijke onderzoek ben ik er niet gerust op.'

Zo is het controleren van verontreinigd grondwater een klus die soms wordt onderschat, waarschuwt hij. Grondwater beweegt zich onvoorspelbaar en komt ongetwijfeld tevoorschijn op een plek waar toevallig niet wordt gemeten. Op het vlak van risicoanalyse is weliswaar veel geleerd. Maar dat het overheidsbeleid is bijgesteld vanwege nieuw wetenschappelijk inzicht, gaat er bij hem niet in. De huidige aanpak is vooral *betaalbaar*, denkt hij. Ook TNO-man Leenaers neigt tot die laatste conclusie. Geringere kosten en gewijzigd milieubesef, stellen ze, beïnvloeden het politieke handelen rond giflocaties meer dan de wetenschap.

En de bewoners zelf? De geschiedenis van de Volgermeerpolder leert dat er spanning heeft gezeten in de relatie tussen de grote stad en het kleine dorp Broek in Waterland. De inmiddels overleden columnist Nico Scheepmaker uit het dorp schetst het beeld van een grote grommende leeuw die zijn dampende keutels deponeert voor het muizenholletje. De muizenfamilie ervaart deze positie nog steeds, ook al worden de keutels nu in plastic verpakt.

De actievoerders van het eerste uur maken zich er nog steeds kwaad over dat Amsterdam hun dorp met de gifbelt heeft opgezadeld. Tijdens de gesprekken die we met hen voerden, overheerst verontwaardiging en ongeloof. De direct omwonenden hebben geen keus en leven met de dag. Optimisten koesteren de hoop dat in de toekomst ooit een techniek bedacht wordt die het gif definitief van deze plek in de aardkorst zal laten verdwijnen.

Het Burgerkomitee komt nog regelmatig bij elkaar en zal dat ook blijven doen. Volgens coördinator Goof Buijs blijft het nodig dat een groep betrokken inwoners van Broek in Waterland de zaken rond de Volgermeerpolder blijft volgen. De spanning tussen de grote leeuw en de grommende muis blijft. 'Dat leert de ervaring. Alleen door op een open en eerlijke manier met elkaar in contact te blijven, kan de toekomst van de Volgermeerpolder het vertrouwen genieten van de omwonenden.' Zoals het er nu naar uitziet, blijft het Burgerkomitee Vuilstortplaats Volgermeerpolder nog lang de oudste *one-issue* milieu-actiegroep van Nederland.

Dankwoord

Het idee voor dit boek kreeg ik toen ik in de zomer van 2001 een compleet archief in handen kreeg van de 'Belangengemeenschap tot stopzetting van de vuilstortplaats'. Begin jaren zestig was een aantal dorpsgenoten actief om de overlast van de vuilstortplaats van de gemeente Amsterdam vlakbij Broek in Waterland te bestrijden. Het viel me op met hoeveel toewijding men de strijd had aangeboden tegen de overheden. En met een klinkend resultaat, de actievoerders slaagden erin het storten van afval voortaan te verbinden aan een strenge hinderwetvergunning.

Verder speurend en rondvragend bleek dat de geschiedenis van de Volgermeerpolder rond 1920 begon met de grootschalige exploitatie van turf. En dat veel inwoners van Broek in Waterland bijzondere herinneringen aan het gebied hadden, waar zij als kind hadden gespeeld of tijdens de zomervakantie gewerkt. Het werd me duidelijk dat ik snel moest zijn om hun verhalen vast te leggen, er stond over het werk als verveender op deze plek niets op papier. Hun ouders die als veenarbeider of boer op de Volgermeer hebben gewerkt, zijn overleden. Cor de Graaf die in dit boek zijn verhaal vertelt, is de enige verveender van de Veenderij Zunderdorp die nog in leven is.

Het is 25 jaar na de ontdekking van de gifvaten terwijl de gemeente Amsterdam begint met het voorgoed afdekken van de Volgermeerpolder; een geschikt moment voor een boek over de bewogen geschiedenis van dit kleine stukje Nederland.

Allereerst dank ik alle Broekers en oud-Broekers voor hun bereidwillige en enthousiaste medewerking. Stephanie Kaars die aan de Volgermeerpolder geboren en getogen is, vond ik bereid met mij vele uren met hen door te brengen om hun eigen verhalen over vroeger vast te leggen. Dankzij hen kwam de geschiedenis van de Volgermeer weer tot leven.

Met veel plezier heb ik het nodige speur- en archiefwerk verricht en samengewerkt met mijn dorpsgenoten en medeauteurs Stephanie Kaars en Jeroen Trommelen. En met Marian Spinhoven die veel werk heeft verzet voor de eerste hoofdstukken.

Dank aan het Comité van Aanbeveling dat bereid was in het begin van het project hun naam eraan te verbinden: mw. S. Bruines, oud-wethouder Milieuzaken Amsterdam; dhr. H. te Boekhorst, oud-

burgemeester van Broek in Waterland en waarnemend voorzitter Vereniging Oud Broek; dhr. E. Jongmans, burgemeester gemeente Waterland; prof. dr. M. Schouten, hoogleraar ecologie van het landschap; dhr. K. van Zomeren, publicist. Met de speciale aanbeveling van burgemeester Cohen van Amsterdam.

Dank aan het Projectbureau Bodem van de Amsterdamse Milieudienst dat bereid was de oprichting van de Stichting Volgermeer Publicaties en de wervingsbrochure mogelijk te maken. Ook voor hun adviezen over de toekomst van de Volgermeer.

Dank aan de fondsen die aan de wieg hebben gestaan van deze uitgave: stadsdeel Amsterdam-Noord, VSB-fonds, Prins Bernhard Cultuurfonds Noord-Holland, Rabo Cultuurfonds Waterland, Vereniging Oud Broek in Waterland en de voormalige Stichting Belmermeermolen.

De sponsors die dankzij de inzet van voorzitter Jip van Klaveren van de Stichting Volgermeer Publicaties de financiële touwtjes voor ons aan elkaar hebben geknoopt, worden hartelijk bedankt: Markus, Schuttelaar en Partners, Tauw bv, Waterland Terminal bv, Witteveen & Bos.

Speciale dank gaat uit naar Willem Vos, die bereid was delen van zijn jeugdherinneringen voor dit boek beschikbaar te stellen; Elvira Sanders voor de research over het giftijdperk; Rick Terlien voor de toegang tot de bedrijfsarchieven van Philips Duphar; Gerald Bockting en Ton Pieters voor hun adviezen over de natuur op de Volgermeer; Kees Olie voor zijn kennis over dioxine; Jan Oosterveen voor zijn herinneringen aan de ontdekking van het gif; Jan Wesseling voor de economische bijlage over de Veenderij; Rijk van den Hoek, voor zijn terugblik op het Burgerkomitee; Bureau Vista voor hun beelden en toekomstplannen voor de Volgermeerpolder. Tenslotte dank aan wetenschapsredacteur Eric Hendriks van *de Volkskrant*, die de drukproeven in zijn vrije tijd nakeek.

Goof Buijs
Stichting Volgermeer Publicaties

Bijlagen

Bijlage 1 | Boekhouding van de Veenderij Maatschappij

De veenderij heeft geopereerd van 1919 tot 1959. Van het bedrijf zijn ondermeer een jaarlijkse balans, de winst- en verliesrekening en een zeer beknopt jaarverslag bewaard gebleven. Onderstaand overzicht is samengesteld door financieel controller Jan Wesseling uit Monnickendam, wiens grootvader Jan een van de veenbazen van de Veenderij Maatschappij was.

Uit alle stukken, concludeert Wesseling junior, blijkt dat de onderneming weinig winst heeft opgeleverd. Een van de oorzaken is dat het bedrijf te groot is opgezet. Pas in 1940 wordt, als antwoord hierop, besloten grond te verkopen die door de zeer tegenvallende afzet toch niet in gebruik zou worden genomen. Ook de economische crisisjaren en recessie in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw drukten hun stempel op de winstgevendheid.

De veenderij is in 1919 opgericht met een aandelenkapitaal van f 150.000. In de periode tussen 1921 en 1925 is dit aandelenkapitaal uitgebreid tot f 600.000. Hiervan bleef f 380.000 in portefeuille, zodat het uitgezette aandelenkapitaal f 220.000 bedroeg. Enkele financiers zijn bereid gevonden geld in de veenderij te investeren:

Twee obligatieleningen	f 255.400
Een gefundeerde schuld	- 118.500
De Haarlemsche bank	- 515.000
Hypotheek van de Nederlandsche Spaarkas	- 58.000
Diverse particuliere hypotheeken	- 47.000
Totaal	<u>f 993.900</u>

De veenderij is jarenlang niet in staat om rente over de schulden te betalen. Vermoedelijk is de opgelopen rente bij de hoofdsom bijgeschreven, al vinden we hier niets over in de toelichting op de balans. In 1927 lijkt het mis te gaan. Als gevolg van 'het hebben van een aanzienlijke achterstand in hare stortingen voor het droogmakingsfonds én het waarborgfonds' en een achterstand in de betalingen van rente en aflossingen, wordt een voorlopig faillissement aangevraagd. De directie lost de problemen op door een overeenkomst aan te gaan met de gemeente Broek in Waterland over het afbetalen

aan deze fondsen. Directeur Van Breemen legt geld bij en staat zelf borg. De belangrijkste activa van de maatschappij zijn de 'grond en erven' en de 'kunstwerken'. De grond en erven worden in 1919 aangeschaft en op de balans opgenomen voor een bedrag van f 933.700.

Het valt op dat er geen afschrijvingen in mindering op worden gebracht, alhoewel de hoeveelheid grond, als gevolg van het baggeren, verminderde.

De kunstwerken (de sluis en de houten ophaalbrug op de Galggouw te Broek in Waterland) zijn in 1925 gewaardeerd op f 124.500. Deze waarde blijft tot en met 1937 onveranderd op de balans staan; pas dan wordt er voor het eerst op afgeschreven.

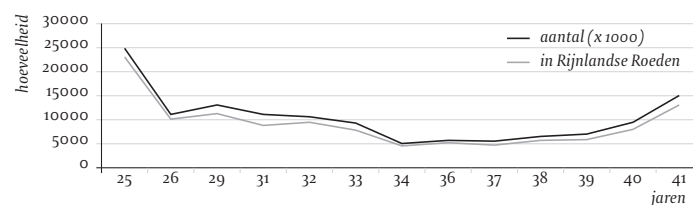
In 1940 verkoopt de veenderij de helft van haar grond, ruim honderd hectare, voor een bedrag van f 53.000. Dit levert extra inkomsten op.

In 1920 en 1921 staat een zogenaamde turf rekening op de balans. Zo krijgen we een beeld van het aantal turven dat nog in voorraad is en wat de waarde daarvan is. In de jaren daarna staat deze post niet meer op de balans en zal dus waarschijnlijk opgenomen zijn onder 'grond en erven'.

Ultimo 1920 is er in voorraad:

11.722.000 stuks machinaal gebaggerde turf à f 8,00	f 93.776
6.605.000 stuks steekturf à f 4,00	- 26.420
Totale voorraad	<u>f 120.196</u>

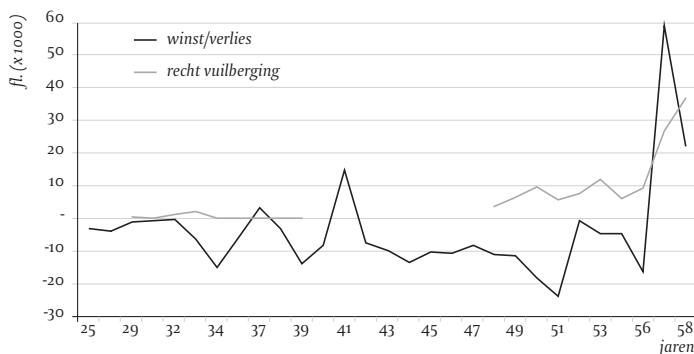
Geveende turven

Bovenstaande grafiek geeft een beeld van de hoeveelheid turven, inclusief het aantal Rijnlandse Roeden, die van 1925 tot en met 1941 is geproduceerd. Na de voortvarende start daalt de productie in de jaren dertig tot het laagste niveau in 1934 van vijf miljoen turven.

Dat is 20% van de oorspronkelijk geplande jaarlijkse productie van 25 miljoen turven per jaar. Vlak voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog trekt de productie weer aan. Jammer genoeg hebben we over de aantallen geproduceerde turven na 1941 geen gegevens meer kunnen vinden.

Winst en verlies van 1925 t/m 1958

Hierboven zijn de winsten en verliezen over de jaren 1925 tot en met 1958 weergegeven, inclusief de opbrengsten van de vuilberging. We zien dat alleen in 1937 en 1941 winst wordt gemaakt, en in een korte periode halverwege de jaren vijftig wanneer het vuilstorten in volle gang is gekomen.

Turfrekening

Onder de 'turfrekening' in de winst- en verliesrekening, is de gemaakte winst op de geproduceerde en verkochte turf berekend. Alleen in de toelichting van 1920 is deze berekening opgenomen, zoals hieronder weergegeven. De rekening laat zien dat er 500.000 turven en ruim 11.70 ha. veenslik wordt aangekocht voor een bedrag van f 8.794. Het produceren van 10,5 miljoen steekturven en 13,7 miljoen baggerturf kost f 161.626. De verkoop van 5,9 miljoen turven en 276 ton aan turven heeft een opbrengst van f 52.073. De niet verkochte turven blijven in voorraad en vertegenwoordigen een waarde van f 120.196. Per saldo wordt er dus een winst gemaakt van f 1.660.

Turfrekening 1920

Aankoop steekturven	500.000 a f 4,- per 1.000	f 2.000,00
Aankoop veenslik voor steekturf	HA 1.17.21 a f 4,- per ha	- 4.688,40
voor huur droogv.	HA 10.53.04 a f 200 per ha	- 2.106,08
Totaal		<u>f 8.794,48</u>

<i>Productiekosten</i>		
verbruik veenslik	RR *) 13.084 a f 1,75	f 22.807,00
baggerloon voor betaald loon steekturf	RR 13.084 volgens loonlijsten	- 32.710,00
betaald loon op baggerturf	RR 13.000 a f 4,-	- 52.000,00
Riet en ruigte: voor steekturf		- 1.500,00
voor baggerturf	RR 13.000 a f 1,-	- 13.000,00
		<u>161.626,20</u>
Totaal		<u>f 170.606,68</u>

<i>Afgeleverd</i>		
Steekturf	4.395.000 stuks	} f 52.073,02 1/2
Baggerturf	1.520.000 stuks en 276 ton	

<i>Steekturf</i>		
Gemaakt	10.500.000	
Aangekocht	<u>500.000</u>	
	11.000.000	
Verkocht	<u>4.395.000</u>	
Voorraad	6.605.000 a f 4,- per 1.000	- 26.420,00

<i>Baggerturf</i>		
Gemaakt	13.738.000	
Verkocht	<u>2.016.000</u>	
Voorraad	11.722.000 a f 8,- per 1.000	- 93.776,00
Totaal		<u>f 172.269,02 1/2</u>

Winst		<u>f 1.660,34 1/2</u>
-------	--	-----------------------

*) RR = Rijnlandse Roede

Bijlage 2 | Lijst met geïnterviewden en hun relatie met de Volgermeer

Adri Beunder	omwonende
Henk van der Biezen	omwonende
Jan Boom	mede-oprichter van het Burgerkomitee
Hendrika Broeder	vrouw van verveender
Sierck Buwalda	ontdekker van de gifvaten op de Volgermeer
Jan Cleij	directeur Milieudienst Amsterdam
Piet Ent	inwoner Broek in Waterland
Cor de Graaf	verveender
Aart Geugjes	zoon van verveender
Henk Heida	directeur Amsterdams Milieulaboratorium
Jan Hoetmer	zoon van verveender
Jans Hoetmer	dochter van verveender
Sientje Kaars-Stolk	dochter van verveender
Huub Kesselaar	inspecteur volksgezondheid Noord-Holland
Cees Kesting	Belangengemeenschap voor stopzetting van de vuilstortplaats
Willem Klijn	laborant Philips Duphar
Piet Kuiper	schuttenkoning
Wim van Meel	omwonende
Toon Meijer	kleinzoon sluiswachter
Jan Nierop	zoon boer langs Volgermeer
Jaap van Rijn	zoon van verveender
Jan Roos	zoon van vaarboer
Wil Sierhuis	inspecteur Vergunningen Amsterdam
Wim Spaans	veehouder Belmermeer
Piet Stolk	beheerder Volgermeer
Willem Vos	omwonende
Bert Wesseling	zoon van verveender
Joop van Wijnen	medisch milieukundige Amsterdam
Joop van Zwol	Burgerkomitee

Bijlage 3 | Overzicht leden Burgerkomitee Vuilstortplaats Volgermeerpolder 1980-2004

Deze vijftig personen hebben voor langere of kortere tijd deelgenomen aan het Burgerkomitee in verschillende functies.

Rob Baggerman	Ina Bakker
Liesbeth Beekhuis	Peter Beets
Rosemarie Blank	Jan Boom
Goof Buijs	Ben Bunders
Paul Cohen	Charles Dekker
Jan van der Eerden	Anneke van El
Patricia van Gelder	Rijk van den Hoek
Herman Hoeve	Erik van Hoeven
Kees Hordijk	Conny Janssen
Marius Jitta	Jan-Toon de Jonge
Gert Junne	Arie Kaars
Roel Kingma	Cees Klazen
Ineke Koopman	Ellen van der Linden
Dita de Lugt	Gert-Jan van Meerveldt
Margot Meeuwig	Henk van Montfrans
Willemien van Montfrans	Jan Poolman
Hein Reitsma	Wilco Rodenburg
Lida van Scherpenzeel	Marcel Schuttelaar
Tom Sluyters	Koos van der Sluys
Bert Smeenk	Ben Spelt
Adri Stokhof	Ko van Teeffelen
Pé Tessel	Jan Verheul
Marjolein van der Vliet	Roel Vos
Femma Vos	Aart van Zoest
Joop van Zwol	Wil van Zwol

Geraadpleegde literatuur

Overzicht van de belangrijkste geraadpleegde bronnen voor deze publicatie:

Bos, J. (1988). Landinrichting en archeologie: het bodemarchief van Waterland. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Buro Vista (2003). Inrichtingsplan Volgermeerpolder: definitief ontwerp. Vista landscape and urban design, Amsterdam.

Copius Peereboom, J.W., L. Reijnders (1986). Hoe gevaarlijk zijn milieu-gevaarlijke stoffen? Boom, Meppel.

Crompvoets, H. (1981). Veenderijterminologie in Nederland en Nederlandstalig België. Proefschrift, Amsterdam.

Davies, G.C. (2001). De ontdekking van Nederland: de tocht van de SS Atalanta over de rivieren en kanalen van Nederland en Vlaanderen. Vertaling van historisch reisverslag uit 1886. Scepter, Amsterdam.

Dessens, H.J. et al. (1996). Turf uit Amstelveen: een verveningsgeschiedenis. Vereniging Historisch Amstelveen, Amstelveense Historische Reeks no.3.

Gemeentelijk Centraal Milieulaboratorium (1984). Rapport inzake onderzoek samenstelling vaten met chemisch afval, afkomstig van de Volgermeerpolder. NH 025/01/35, Amsterdam.

Gerding, M.A.W. (1995). Vier eeuwen turfwinning. Proefschrift, Wageningen.

Grondmechanica Delft (1986). Synopsis saneringsonderzoek Volgermeerpolder: contra-expertise opgesteld in opdracht van Duphar BV. CO 282132/24, Delft.

Grontmij (1982). Saneringsonderzoek Volgermeerpolder. ON 81/1092, De Bilt.

Grontmij (1992). Saneringsonderzoek bodemverontreiniging Poppendammerweeren gemeente Amsterdam. NH/025/001/40, Nieuwegein.

Keijts, B. (2003). Burgercomité gedooft sanering Volgermeerpolder. Land + Water, nr 4, 14-15.

Korrel P.G. (1985). Tegengif onderzoek. (dl 1 Een overzicht van een aantal acties van Tegengif tegen Akzo-ketjen; dl 2 Een overzicht van enkele milieu-acties rond de vuilverbrandingsinstallatie in Amsterdam-Noord; dl 3 De Philips Duphar case; dl 4 De Volgermeerproblematiek, een evaluatie). Amsterdam.

Lambooij, H. (1987). Getekend land, Alkmaar.

Lutgers, J. (1994). De Waterlandse Zeedijk: de geschiedenis van een oude zeedijk in Amsterdam-Noord. Stichting Historisch Centrum Amsterdam-Noord.

Melle, M. van (2003). Vuilnisboekje: geschiedenis van het Amsterdamse afval. Gemeente Amsterdam, Afval Energie Bedrijf.

Nescio (1996). Natuurdagboek 1946-1955. Van Oorschot, Amsterdam

Rappol, M. en C. Soonius (red) (1994). In de bodem van Noord-Holland: geologie en archeologie, Amsterdam.

Rapport Provinciale Accountantsdienst Noord-Holland (3 juni 1954). Inzake financiële positie NV Veenderij Maatschappij te Broek in Waterland per 31 december 1954.

Roest, H. (1992). Turfschipper: beroep zonder glorie. Krips Repro, Meppel.

Schaik, P. van (1969). De economische betekenis van de turfwinning in Nederland: een historische verkenning. Uit: Economisch Jaarboek, Den Haag.

Sprenger, R.M. (1992). Ten behoeve van de gezondheid van mens, dier en plant: de geschiedenis van Duphar 1930-1980. Solvay Duphar BV, Weesp.

Stichting Wareco (1982). Aantekeningen bij het Grontmij rapport over de Volgermeerpolder te Amsterdam. 063/hv, Amsterdam.

Subwerkgroep onderzoek Volgermeerpolder (1981). Onderzoeksresultaten Volgermeerpolder 1980-1981, Amsterdam.

Trouw, J. (1948). De West-Nederlandsche Veenplassen: historisch-planologisch. Heemschut Bibliotheek deel 4. C.V. Allert de Lange, Amsterdam.

Veen, J. (1988). De Volgermeerpolder: een biologische inventarisatie.

Vis, G.N.M. (1996). Van 'Vulliscuyl' tot huisvuilcentrale: vuilnis en afval en hun verwerking in Alkmaar en omgeving van de middeleeuwen tot heden. Verloren, Hilversum.

Voskuil, J.J. (1961). Bij nader inzien. Van Oorschoot, Amsterdam

Weitjens, J., M. Melchers (2004). Diemerzeedijk: zand erover. Uitgeverij Bas Lubberhuizen, Amsterdam

Zon, H. van (1986). Een zeer onfrisse geschiedenis. Studies van niet-industriële vervuiling in Nederland 1850-1920, Groningen.

Geraadpleegd in het archief van de Bavo:

Notulen der algemene vergadering van aandeelhouders 17-04-1934;

Notulen der algemene vergadering van aandeelhouders 16-04-1935;

Notulen der algemene vergadering van aandeelhouders 16-03-1936;

Notulen der algemene vergadering van aandeelhouders 21-04-1936;

Notulen der algemene vergadering van aandeelhouders 20-04-1937;

Notulen der algemene vergadering van aandeelhouders 19-04-1938;

Notulen der algemene vergadering van aandeelhouders 15-04-1947;

Notulen der algemene vergadering van aandeelhouders 09-03-1948;

Notulen der algemene vergadering van aandeelhouders 15-07-1949;

Notulen der algemene vergadering van aandeelhouders 15-04-1951;

Notulen der algemene vergadering van aandeelhouders 15-04-1952;

Notulen der algemene vergadering van aandeelhouders 21-04-1953;

Overeenkomst NV Veenderij Mij en gemeente Amsterdam, d.d. 10-03-1948;

Verslag over het jaar 1953 van de NV Veenderij Mij te Broek in Waterland;

Boekhouding van NV Veenderij Mij en Bavo 1953-1968, met aanvoergegevens gemeente Amsterdam en De Boer;

Financieel verslag over 1954 der NV Veenderij Mij te Broek in Waterland;

Verslag over de toestand der vennootschap, uit te brengen op de Alg. Verg. van aandeelhouders in 1955;

Overeenkomst Bavo en gemeente Amsterdam, d.d. 24-09-1958;

Conceptvoorwaarden voor hinderwetvergunning, Bavo, 1961;

Verzoek hinderwetvergunning voor Bavo met beschrijving, d.d. 18-04-1961;

Brief van Bavo aan Stadsreiniging Amsterdam betreffende brand op stortplaats, d.d. 05-05-1961;

Brief Stadsreiniging Amsterdam aan Bavo betreffende brandgevaarlijke afvalstoffen van Duphar, d.d. 16-05-1961;

Hinderwetvergunning voor stort Volgermeerpolder, d.d. 11-05-1964;

Voorlopig koopcontract van gemeente Amsterdam - NV Volgermeerpolder incl. overdrachtsbalans per 30-06-1967;

Bijzonderheden betreffende eventuele aanvraag Hinderwet voor de vuilstorting, d.d. onbekend;

Verweerschrift tegen opposanten van een hinderwetvergunning, Bavo, maart 1962;

Brief Stadsreiniging Amsterdam aan wethouder voor de gemeentebedrijven betreffende vragen gemeenteraadslid, d.d. 01-08-1980;

Brief Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland aan Bavo en stadsreiniging betreffende verantwoordelijkheid Volgermeerpolder, d.d. 9-11-1981;

Notitie Huijgen aan de heer Hofman betreffende vaten met chemisch afval, d.d. 15-02-1982;

Brief advocaat aan wethouder juridische en verzekeringzaken Amsterdam betreffende aansprakelijkheid gifstoffen Volgermeer, d.d. 18-03-1982;

Notitie stand van zaken aansprakelijkheidsonderzoek Volgermeer, B&W Gemeente Amsterdam, d.d. februari 1983.

Herkomst afbeeldingen

De foto's zijn afkomstig van fotojournalist Bert Verhoeff, behalve:

Afval Energie Bedrijf: pag. 47, 58;
Archief Burgerkomitee: pag. 68, 78, 80, 83;
Bedrijfsarchief Solvay Pharmaceuticals BV: pag. 60, 61, 63, 65, 67, 86, 97, 98-99;
Bestuursdienst Amsterdam: pag. 6;
Frits Weeda: pag. 51, 54;
Gemeentearchief Amsterdam: pag. 41;
J. Stam de Jonge: pag. 13;
Jan en Kasper Luiken: pag. 17;
Koninklijk Oudheidkundig Genootschap: pag. 36-37;
NNC (Bert Hendriks): pag. 77;
Privé-archief geïnterviewden: pag. 18, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 43, 55, 84, 95, 101, 102;
Rob Bruijn: pag. 73;
RO Vorm Amsterdam: pag. 2-3, 111;
Rijksarchief in Noord-Holland: pag. 18;
Stichting Natuurmedia: pag. 13;
Copyright © 2004, dienst voor het kadaster en de openbare registers,
Apeldoorn: pag. 48, 49.

Stichting Volgermeer Publicaties en Stichting Uitgeverij Noord-Holland hebben rechthebbenden van afbeeldingen voorzover bekend verzocht om toestemming tot publicatie. Wie meent rechten te kunnen doen gelden betreffende afbeeldingen in dit boek wordt verzocht contact op te nemen met Stichting Uitgeverij Noord-Holland.

